

ISSN 2706-8293

Ғылыми
журнал

Научный
журнал

**Баишев университетінің
ХАБАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Баишев университета**

2021

№ 4 (74)

**БАИШЕВ УНИВЕРСИТЕТИНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**
ғылыми журналы

**ВЕСТНИК
БАИШЕВ УНИВЕРСИТЕТА
научный журнал**

Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігінде 2004 жылдың 29 қаңтарында тіркелген, куәлік № 4645-Ж Зарегистрирован в Министерстве информации Республики Казахстан, свидетельство № 4645-Ж от 29.01.2004 г.

Үш айда бір рет шығады Выходит один раз в три месяца

**№ 4(74)
декабрь
2021**

2000 жылдан бастап шығады

Издаётся с 2000 года

**БАС РЕДАКТОР ГЛАВНЫЙ
РЕДАКТОР**
Ахан Б.А.
**БАС РЕДАКТОРДЫҢ
ОРЫНБАСАРЫ**
**ЗАМ. ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА**
Лыгина О.И.
РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ
РЕДКОЛЛЕГИЯ
Ташмұхамбетов Б.Г.
(Казахстан)
Абрахам Алтонаян
(Великобритания)
Асаров А.А. (Казахстан)
Бияшев Б.Г. (Казахстан)
Жанпейсова Н.М. (Казахстан)
Камаруль Хавари (Малайзия)
Корченко А.Г. (Украина)
Ли Дзень Хун (КНР)
Асадуллин Р.М. (Россия)
Мухитдин Бин Исмаил
(Малайзия) Султангареева Р.А.
(Россия)
Тяпухин А.П. (Россия)
Терегулов Ф.Ш. (Россия)

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

**ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ
ҒЫЛЫМДАРЫ**
**СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ
НАУКИ**

СЕЙТЕНОВА САЛИМА САҒЫНҚЫЗЫ

Мерейтой иесінің ғылыми-педагогикалық қызметі

Сейтенова С.С.

Болашақ педагогтың креативтік құзыреттілігін қалыптастыру моделі

Сейтенова С.С., Жақсылық А.А.

Бастауыш сыныпта STEAM технологиясын пайдалану арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру

С.Ш.Изтлеуова

Тілдік және шешендік даярлықтың әлеуметтік мәні

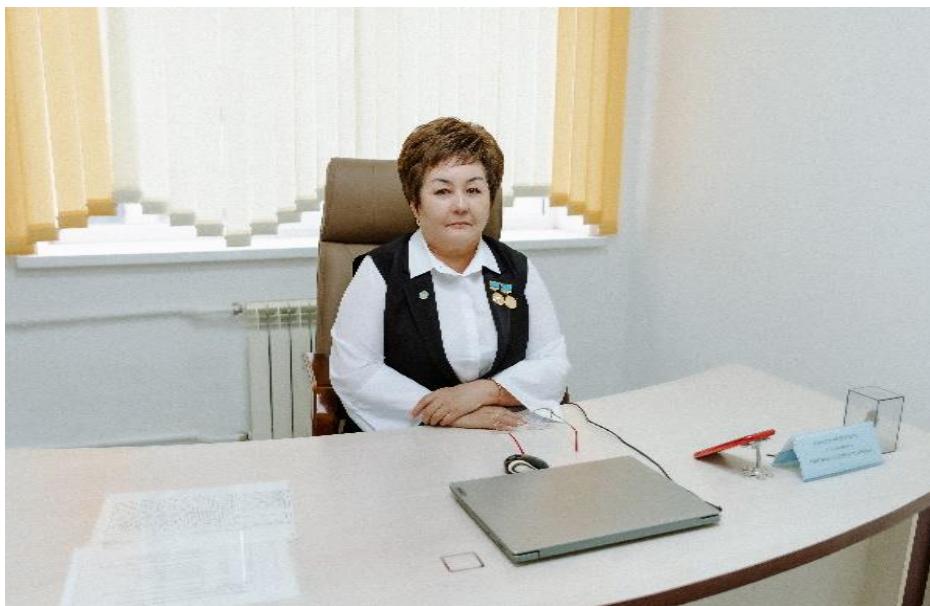
5

9

14

<p>Кереев Я.М. (Казахстан) Махамбетова У.К. (Казахстан) Уразалиева М.А. (Казахстан) Морочкивская А.А. (ответственный секретарь) Адрес редакции: г.Актобе ул.Бр.Жубановых д.302 «А» для писем: 030000 г. Актобе, а/я 64 e-mail:vestnik@bu.edu.kz тел.:8(7132) 974083</p> <p>Жарияланған мақала авторларының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.</p> <p>Мақала азмұнына авторлар жауап береді.</p> <p>Опубликованные материалы второв не отражают точку зрения редакции.</p> <p>Авторы несут ответственность за выбор и представление фактов.</p> <p>Редакционная коллегия оставляет за собой право корректировки по ГОСТ 7.5.-98</p> <p>«Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», ГОСТ 7.1-2003 СИБИД</p> <p>«Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».</p> <p>Сдано в набор 29.12.2021г.</p> <p>Подписано в печать 29.12.2021 г.</p> <p>Формат 21x29,7. Печ.л.8,4 Тираж 100 экз.</p> <p>Отпечатано в РИО Башев Университета</p>	<p>К.М. Абильдаева, Н.Н.Айсеева Ұлттық антропонимидағы мифологиялық- тотемистік және діни көзқарастар</p> <p>Жәниет Н.Б. Мектеп жасына дейінгі баланың мектепке дейінгі үйымға бейімделу процесін зерттеу</p> <p>Исина Ш.А., Саммерс Д.Г. Жасөспірімдер агрессиялығының себептері және оның алдын алу жолдары</p> <p>Ж.И.Сұлтан, Д.Г.Саммерс Жоғары оқу орындарында оқытын білім алушыларғалардың өзін-өзі дамытуы</p> <p>Т.С.Жұмабек Білім беру жүйесінде бастауыш мектеп оқушысы өміріндегі мұғалім қызметінің ерекшеліктері</p> <p>Пірімжанова А.П., Сембигалиева С.Р. Бастауыш сыныпта инновациялық технологияларды қолдану</p> <p>К.О.Умербаева, Г.У.Дүйсенгалиева Оқытудың белсенді әдістерін қолдану арқылы оқу процесінің мотивациясын арттыру</p> <p>Ж.А. Майдангалиева, Цымбалюк В. Н., Курманова С.А. Новый казахстанский букварь: проблема реализации аналитико-синтетического метода обучения грамоте</p>	<p>20</p> <p>26</p> <p>30</p> <p>35</p> <p>39</p> <p>45</p> <p>49</p> <p>55</p>
--	--	---

ӘЛЕУМЕТТИК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

СЕЙТЕНОВА САЛИМА САҒЫНҚЫЗЫ

Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының академигі, Қазақстан Республикасының жоғары оқуорнының үздік оқытушысы, Халықаралық КАНКОРД академиясының корреспондент мүшесі, ҚР мемлекеттік ғылыми степендерінегері, «Ұлағат» педагогикалық институтының директоры.

Сейтенова Салима Сағынқызы 1961 жылы Орынбор облысы Сакмар ауданы Грязцы селосында дүниеге келді. 1978 жылы орта мектепті бітіріп, еңбек жолын мектеп интернатта тәрбиешіліктен бастады. 1980 - 1985 Ақтөбе педагогикалық институтын «Қазақ мектебінің орыс тілі мен әдебиеті» мамандығын, 2002-2005 Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университетінің «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығын үздік дипломмен аяқтады, 1985-1993 жылдар аралығында мамандығы бойынша мектепте мұғалім болып енбек етті. 1993-2020 жылдар аралығында Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өнірлік мемлекеттік университетінде оқытушы, 2006-2008 жылдары Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институтында кафедра менгерушісі болып қызмет атқарды. 2017 жылдан Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өнірлік мемлекеттік университетінде «Педагогика, психология және бастауыш оқыту» кафедрасының менгерушісі, 2020-2021 жылдары Баишев Университеті «Педагогика, психология және пәндік технологиялар» кафедрасының менгерушісі, «Ұлағат» педагогикалық институтының директоры.

2000-2006 жылдар аралығында п.ғ.д. профессор Ф.Ш.Оразбаевының жетекшілігімен «ЖКОО оқытын студенттерге қазақ тілін оқыту әдістемесі» тақырыбында кандидаттық диссертация дайындалған, 2006 жылы 26 сәуірде диссертациясын Абай атындағы Алматы мемлекеттік педагогикалық институтында сәтті қорғап шықты.

2008 жылы Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институты ғылыми кеңесінің шешімімен Академиялық доцент және студенттер арасында жүргізілген сауалнама негізінде

АГПИ «Үздік оқытушы» атағы берілді және төс белгімен марапатталды. «2013 жылдың жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» атағының иегері және 2014 жылдан Халықаралық КАНКОРД академиясының корреспондент мүшесі.

С.С.Сейтенова 2017 жылы қауымдастырылған профессор атағына ие болды, 2017 жылы ҚР мемлекеттік ғылыми степендердің иегері, 2020 жылы Қазақстан педагогикалық ғылымдар Академиясының академигі атанды. Салима Сағынқызының шетелдік басылымдарда: АҚШ, Индия, Канада, Австрия, Франция, Чехия, Украина, Ресей елдерінде өткен конференция жинақтарында 200-ден аса ғылыми мақаласы және СКОПУС базасындағы импакт-факторлы журналдарда 10 мақаласы жарық көрді, 1 монографияның, 3 ұжымдық монографияның, 28 оқу-әдістемелік құралдың, 7 электронды оқу құралдарының авторы.

Біліктілікті көтеру және тәжірибе алмасу мақсатында 2014 жылы Франция мемлекеттің Париж қаласында Халықаралық КОНКОРД Академиясы ұйымдастырылған «Organizations international scientifique» тағылымдастасынан және Түркия еліне Стамбул қаласындағы Стамбул университетінің шақыртуымен біліктілікті көтеру және тәжірибе алмасу мақсатында тағылымдаған өтті.

Салима Сағынқызы әр студенттің шығармашылық қабілеттерін арттыру мақсатында жұмыс жүргізіп отырады. Мұндай студенттері республикалық, облыстық, қалалық іс шараларда топ жарып ерекшеленіп жүр. Студенттерінің ғылыми-зерттеу жұмыстары байқауында студенттердің ғылыми жобасына жетекшілік жасап нәтижесінде: 2014 жылы ҚР СФЗЖ конкурсына «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 4-курс студенті Т.Е.Қожаберген II дәрежелі дипломмен; 2016 жылы «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 3-курс студенті Ш.Ә.Рән I дәрежелі дипломмен және «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 4-курс студенттері Б.А.Елеусизова мен Г.С.Сейтжанова III дәрежелі дипломмен; 2017 жылы «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 2-курс студенттері III дәрежелі дипломмен марапатталды.

Сейтенова С.С. еңбек жолында жас ұрпаққа білім мен тәрбие беруде және болашақ білікті маман дайындау ісін үлкен жауапкершілікпен атқарғаны үшін төмендегідей марапатқа ие болды:

- АқМПИ 40 жылдығына орай қажырлы еңбегі үшін Алғыс (Бұйрық № 231-П 30.11.2006ж).
 - АӨМУ ректорынан АЛҒЫС ХАТ, 2013 ж.
 - Ақтөбе облысының кесіподақ ұйымының мақтау грамотасы, 2014 ж.
 - Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ ректорынан АЛҒЫС ХАТ, 2014 ж.
 - Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ студенттер арасындағы ҚР тәуелсіздігіне арналған «Менің Отаным-Қазақстан» тақырыбындағы зерттеу жобасына ғылыми жетекшілігі үшін АЛҒЫС ХАТ. Ақтөбе, 2015 ж.
 - Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өнірлік мемлекеттік университетінің 50 жылдығына байланысты қажырлы еңбегі үшін Ақтөбе қаласының әкімі Б.Сағыннан АЛҒЫС ХАТ, Ақтөбе, 2018 ж.
 - ҚР тәуелсіздік күніне орай Ақтөбе облысының әкімі Б.Сапарбаевтан АЛҒЫС ХАТ, Ақтөбе қ.
 - ҚР БжFM А.Аймагамбетовтен АЛҒЫС, НҮР-СҰЛТАН, 2019 ж.,
 - Башев университеті Президенті С.Ахановтан АЛҒЫС ХАТ, Ақтөбе, 2020 ж.
 - Ақтөбе облысының әкімі О.Оразалиннен АЛҒЫС ХАТ, Ақтөбе, 2021.
 - ҚР БжFM Вице-Министрі Ш.Каринадан АЛҒЫС ХАТ, НҮР-СҰЛТАН, 2021 ж.
- 2017 жылдан бастап ҚР БжFM-нің ғылыми гранттық жобалар бойынша АО «Мемлекеттік ұлттық ғылыми-техникалық сараптама орталығы» АҚ-ның сараптамашысы,

2018 ж. Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының шешімі бойынша VI Республикалық тәуелсіз қоғамдық байқаудың жеңімпазы ретінде «Үздік ұстаз» төсбелгісімен марапатталды. 2019 ж. «Қазақстанның құрметті ұстазы - 2019» атты төс белгісімен марапатталды. ҚР БжFM Республикалық ғылыми- практикалық Білім мазмұнын сараптау орталығының сарапшысы. 2021 ж КУӘЛІК ҚРБжFM ғылым және ғылыми-техникалық қызмет субъектісі ретінде бес жыл мерзімге аккредиттелді Нұр-Сұлтан қ.

Сейтенова Салима Сағынқызынан дәріс алған, тәрбие көрген мұғалімдер республиканың түкпір - түкпірінде жемісті еңбек етіп, ұстаздық қызметте жүр. Жоғары мектеп саласында С.С.Сейтенова белсенді ұйымдастыруши, ізденімпаз оқытушы.

"Баишев Университеті хабаршысы" журналының редакциялық алқасы, университет әкімшілігі, ПОҚ және ғылыми қызметкерлер, Сізді 60 жылдық мерейтойының бен шын жүрекten құттықтайды! Біз адамдармен қарым-қатынаста сіздің адамиданалығынызды бағалаймыз және осы өмір жолыныңда Сіз көп нәрсеге қолжеткізе алдыңыз және кәсіби салада одан әрі табысқа жете бересіз деп ойлаймыз, сондықтан сіздің мамандығыныздың игілігі үшін әрі қарай ғылыми, ұйымдастыруышың әмбебаптың педагогикалық даму, таусылмайтын энергия, ұзақ өмір, мықты денсаулық және отбасылық бақыт тілейміз!

МРНТИ 14.07.07

¹ Сейтенова С.С.

*¹ Баишев университеті, Қазақстан
seitenova_ss@mail.ru*

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КРЕАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТАСЫРУ МОДЕЛІ

Аннотация

Мақалада автор педагог қызметінде креативтік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызы туралы және «креативтік» терминіне берілген түсініктерге талдау жасаған. Сондай-ақ болашақ маманың креативтік құзыреттілігін қалыптастырудың жолдарын бірнеше компоненттерден тұратын модель түрінде көрсетуге талпыныс жасалған.

Kітт сөздер: креативтік, креативтік құзыреттілік, болашақ педагогтың креативтік шығармашылығы, модель

Білім беру жүйесінің негізгі міндеттері ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыру, дамыту және кәсіби даярлау болып табылады

Бұл қазіргі уақытта мамандарды даярлау сипатына байланысты, әсіресе, педагогика ғылымында маман дайындау сипатының жан-жақтылығын көрсетеді, себебі педагог мамандығының басты ерекшелігінің өзі аталмыш қасиеттерді оқушы бойында қалыптастыру мен дамыту болып табылады. Бұл талаптар болашақ педагогтарда ерекше құзыреттілік – креативтіліктің қалыптасуының өзектілігін көрсетеді. Креативтілік - бұл жаңа педагогикалық өнімді қабылдау мен дамытуға, идеяларды, шешімдерді жасауға және оқуға бағытталған коммуникативті, шығармашылығын одан әрі қалыптастыруға ықпал етеді (жетістікке жету үшін ынталандыру, білмекке құмарлық, қауіпке бас тіге білу, белсенделілік) бірлігі [1]. Соңғы жылдары И.Е.Брякованың, А.М.Давтянның, Н.В.Зеленконың, Ф.В.Шарипованың және т.б. креативтік құзыреттілікті зерттеуге арналған еңбектері пайда болды.

Сонымен бірге қазіргі заманғы білім беру саласындағы жағдаят гуманистік және гуманитарлық стратегия идеяларына ерекше назар аударады: педагог пен білім алушылар арасындағы өзара қарым-қатынасты «адамилыққа» бағыттау; педагогикалық қызметті даралтұлғалық қындықтарды бірге женуге бағытталған бірлескен қызмет ретінде қарастыру және т.б. Т.А.Жданко, О.Ф.Чупровалардың пікірлерінше: «Тұлғаның дамуы мен педагогикалық өзара әрекеттесу тек пән арқылы ғана емес, сонымен бірге өмірлік маңызды жағдаяттардан тұратын өзара әсерлесудің белгілі бір кеңістігін жасау арқылы да жүзеге асырылады» [2]. Бұл негіздене әрекше педагогикалық өзара әрекеттесуді ұйымдастырудың қажеттілігін өзектендіреді. Бұл бірлескен ғылыми шығармашылық ізденіс болып табылады, басқа сөзben айтқанда, білім алушылардың зерттеушілік потенциалын пайдалана отырып, ғылыми зерттеуді белсендей түрде қаржыландыру, жас зерттеушілерге мақсатты гранттар бөлу арқылы, сондай-ақ

Қазақстан Республикасының өңірлерінде ғылыми, зерттеу, инновациялық және технологиялық технопарктер, технологиялар, инкубаторлар және т.б. ашу есебінен оқытудағы нысаналы құрамдауышты ұлғайтуға болады. Бұл тәжірибе, өз кезегінде, шығармашылық қоғамдастықтар мен қоғамдастықтарда жұмыс істеуге дайын креативті ойлайтын мамандарды даярлау қажеттілігінің өзектілігін көрсетеді. Бірлескен ғылыми шығармашылық арқылы біз өтпелі процесті (мониторинг және коммуникация) жүзеге асырамыз және жүйелі («кездесу», «түсіну», «ойлау», «шығармашылық») фазалардан тұруды жорамалдайтын, әдіснамалық тұрғыдан алғанда герменевтикалық ықпал ережесіне негізделген ғылыми-зерттеу қызметіндегі педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара әрекеттесу әдісін түсінеміз [3].

Болашақ маманның креативтік құзыреттілігін бірлескен ғылыми шығармаластықта қалыптастыру проблемасын анықтаудың алғышарттары А.Н.Ворониннің, И.П.Ивановтың, А.В.Морозовтың, А.В.Растяниковтың, С.Р.Яголковскийдің және т.б.-лардың жұмыстарында қарастырылған, сондай-ақ ҚР-сында білім беру мазмұнын жаңғыртуға бағытталған құжаттарда бұл мәселеге ерекше назар аударылады. Өз жұмысымызды біз болашақ педагогтардың креативтік құзыреттілігін бірлескен ғылыми шығармаластықта қарау жолдарын модель түрінде көрсетуге талпыныс жасаймыз.

Педагогикалық сөздікте «модель» деп түпнұсқаның кейір ерекше қасиеттерін елестететін, оны зерттеу ол объект туралы жаңа ақпарат беретін және оны алмастыра алатын объектілер мен белгілер жүйесі ретінде түсіндіріледі" [4]. Құзыреттілік көзқарас аясында креативті құзыреттілік тек жеке білім, білік және дағдыларды менгеру ретінде ғана емес, оларды әртүрлі жағдайларда өзін өзі дамытуға, өзін өзі жүзеге асыруға және өзін өзі өзектендіруге бағытталған тұлға дамуының жоғары деңгейі мен тәжірибесіне жету үшін тиімді және өнімді әрекет ету үшін қолдана білу мүмкіндігі ретінде түсіндіріледі. Жүйелік-әрекеттік көзқарасқа қатысты таным үдерісі білім алушыларға ақпараттарды жеткізу арқылы ғана емес, сонымен бірге олардың өзіндік белсенделілік үдерісінде де жүзеге асады. Мұндай

белсенділік тұлғаның өз даму траекториясы мен жеке ғылыми мансабын құруда, оны дараландыру мен жекешелендіруде қажеттіліктер мен мүмкіндіктерін көрсету арқылы жүзеге асырылады. Герменевтикалық қөзқарас педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара түсінісі мәселесінің шешілудің, нақты айтқанда, ғылыми шығармашылық ақпаратты тек жеткізуға емес, субъектілердің қызметін мазмұндық іздеуге, түсіндіруге, түсінуге негізделеді. Бұл жерде эмоционалдық-адамгершілік әсер адамның педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың әрекетінің маңызын түсініне мүмкіндік береді, сондықтан оны бірлескен ғылыми шығармаластық түсінігінің мәні ретінде қарастырамыз.

Әдіснамалық компонентке болашақ педагогтың креативтік құзыреттілігін қалыптастыруды жатады, атап айтқанда, ашықтық, үздіксіздік, илгіштік, түсіністік, диалог, рефлексивтік, доминанттылық, метафоралық. Ю.В.Сенько мен М.Н.Фроловскаялардың зерттеулерінде бұл ұстанымдар келесі белгілерге негізделіп таңдалып алынады: «мәлімделген қөзқарастардың орны мен педагогикалық ойлау стилін зерттеудің нәтижелері (түсіну, диалог, басқа доминанттылық, рефлексивтік және метафоралық)» [5]. Осы ұстанымдарды іске қосу үшін шығармашылық құзыреттілікті дамытудың жолы, ғылыми траекториялары, педагогикалық үдерістің субъектілері арасында субъект-субъектілік өзара қатынасты құрастыру және «өмір бойы білім беру» ұстанымдары, т.б. жүзеге асырылады.

Өзара ғылыми шығармаластықта болашақ маманның креативтік құзыреттілігін қалыптастырудың мазмұнды компоненті оку үдерісінде және оқудан тыс уақытта жүзеге асырылатын ғылыми-зерттеу жұмысы болып табылады. Бірінші жағдайда білім алушылар оку жоспарында берілген педагогикалық пәндерді менгереді. Екінші жағдайда-жас ізденушілердің, қоғамдардың, конкурстардың, гранттардың проектілерге қатысуы және т. б.

Ғылыми-зерттеу жұмысында болашақ маманның креативтік құзыреттілігін қалыптастыруды ұйымдастыру педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара әрекеттесу әдісінің көмегімен жүзеге асырылады. Соның нәтижесінде ғылыми-зерттеудің қорытындысы ретінде белгілі бір өнім шығарылып және тұлғалық өзгеріске қол жеткізу арқылы өтпелі (мониторинг және диалог) және бірізді («кездесу», түсіну, ойлау, әрекет) фазалар жүзеге асырылады.

Сонымен, бұл мақсатқа жету жолы "мониторингтің" өтпелі кезеңінен басталады, ол шығармашылық қабілеттердің қалыптасу дәрежесін болжаяу, бағалау және диагностикалаудан тұрады. Бұл кезең болашақ мұғалімнің шығармашылық құзіреттілігінің мәнін негіздеу үшін диагностикалық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Бірінші бірізді фаза «кездесу» болып табылады. Бұл кезең герменетикалық тәсіл ережелеріне негізделген және" мұғалім – оқушы"," оқушы – оқушы"," оқушы – мұғалім "форматтарын қолдана отырып, субъектінің басқа әлемге"енуін" қамтиды. Бұл кезеңде шығармашылықты, қарым-қатынасты, әмпатияны және өзара әрекеттесуді дамытатын тренингтер мен жаттығуларды қолдануға ерекше көніл бөлінеді.

Түсінудің келесі негізгі кезеңі "қатарынан" өтеді, өйткені "кездесу" мен түсіну кезеңдері арасындағы шекара адами қатынастардың күрделі құрылымын байланысты. Сана кезеңі жеке, аксиологиялық мағыналармен "кездесу" кезеңін байытады және жалғастырады. Түсіну әмпатияға негізделген, яғни пәндер өздерін басқа жерге қойып, ішкі сезімдерін басқарады, ұмтылыстарды, мағыналарды түсінуге, сезінуге тырысады. Бұл фазада команда мүшелері идеялармен, ойша пайымдаулармен, түсініктермен, мәтіндермен жұмыс жасайды, мұнда мәтін болашақ әрекеттің мәнін құрастырып, «егер ... не болар еді», т.б. жағдаяттарды талдап, «автордың рухани жолдауы» ретінде көрінеді.

Түсіну-ойлаудың алғашқы уақыты және басқасын түсіну міндетін қояды. Содан кейін ойлау кезеңі жеке тұлғаның өзін-өзі тануының ерекше объектісі және ажырамас бөлігі ретінде басталады. Ойлау құрамына мыналар кіреді: «өзін ойлау субъектісі ретінде тану;

«өзінің» және «басқалардың» ойларын жіктеу; шешілмеген проблеманы өз проблемасы ретінде қабылдау; проблеманы өз ойы тұрғысынан қабылдау» [6]. Ойлау кезеңінен кейін мақсат, құрал, нәтиже және шығармашылық процестен тұратын әрекет кезеңі пайда болады. Осы кезеңдегі тақырыптар "кездесу" және түсіну кезеңдерінен өтіп, жеке, құндылық және басқа компоненттермен белсенді түрде байытылып, басқа әлемге еніп, басқа "алмасуды" түсініп, әртүрлі деңгейлерде "қабылданған" сипаттамаларға ие болады. Осы әрекеттің нәтижесінде өнім пайда болады.

Ғылыми шығармаластықтың диалог деп аталатын өтпелі фазасы оның негізі болып табылады және «кездесу», түсіну фазаларында жүзеге асады, шығармашылық субъектілер арасында диалог толық құрастырылады. Диалогта ғылыми шығармаластықтың субъектілері басқаның көзқарасын қабылдап және ұстап тұра, өздерінің жеке пікірлерін, жеке «менің» қалыптастырады, басқа тұлғаны, мәдениетті, тануға талпынады.

Ғылыми бірлестіктің әдістер, формалар мен құралдар көмегімен ұйымдастырылады. Оқыту әдістерін студенттердің танымдық және шығармашылық әрекетінің дербестік мен белсенділік деңгейін ескеріп жіктеген И.Е.Брякованың топтамасын ескере отырып, құрамына рефлексивті (өзара әрекеттесуді талдау әдісі, шығармашылық нәтижелерді талдау әдісі және т.б.) ғылыми шығармашылықтың әдістері, формалары мен құралдары. Формалар: жеке, топтық, фронтальды; "мұғалім - оқушы", "оқушы - оқушы(лар)", "оқушы - мұғалім" формаларында окушылардың өздері белсенді фигуранлар, ал мұғалім-тек кеңесші, түсіндіруші болып табылады. Болашақ педагогтың ғылыми шығармаластықта креативтік құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі авторлық қуралы «Креативтік құнделігі» [7], сондай-ақ портфолио болып табылады.

Болашақ педагогтың креативтік құзыреттілігін қалыптастыру моделінің келесі компоненті модульдік бағдарламада көрініс табатын модульділік болып табылады. Бағдарлама тәмендегідей модульден тұрады: пән, тренинг, сыныптан тыс курс (курс модульдері). Пәндік бөлімде бағдарламадағы пәндер оқытылады. Тренингтік модуль болашақ педагогтің креативтік құзыреттілігінің әр компонентін дамыту мақсатында дайындалады, бұл компоненттер: креативтік, коммуникативтік, командалық тренингтер. Дәрісханадан тыс модуль болашақ педагогтың креативтік құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін басқарады

Осылайша, болашақ ғылыми шығармашылықта мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру моделі - бұл жоғары оқу орындарының ғылыми-зерттеу қызметінде маңызды орын алатын арнайы ұйымдастырылған процесс және белгілі бір модульдердің меншеру нәтижесінде мақсатқа қол жеткізетін, атап айтқанда, болашақ педагогтың креативтік құзыреттілігіне қол жеткізуге болатын педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара әсерлесу әдісі ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Брякова И.Е. Методическая система формирования творческой квалификации студентов-филологов педагогических вузов: пед. фыл. докт. диссерт. – Санкт-Петербург, 2010. – 463 б.
2. Жданко Т.А. Образовательно-профессиональное пространство университета как педагогическое условие формирования конкурентоспособности личности студента: монография / Т.А. Жданко, О.Ф.Чупрова. – Иркутск: ИГЛУ, 2012. – б. 40 Волков А.Е. Российское образование – 2020: модель образования для инновационной
3. экономики [Электронный ресурс] / А.Е.Волков, Я.И.Кузьминов, И.М.Реморенко, Б.Л.Рудник, И.Д.Фрумин, Л.И.Якобсон – URL: <http://www.hse.ru/data/2011/02/21/1208561970/model2020.pdf> (12.05.08).

4. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров. – М.: ИКЦ «МарТ», 2005. – С. 55.
5. Сенько Ю.В. Педагогика понимания: оқу құралы / Ю.В.Сенько, М.Н.Фроловская. – М.: Дрофа, 2007. – б. 32.
6. Современный словарь по педагогике / құраст. Е.С.Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2001. – б. 457.
7. Шумовская А.Г. Дневник студента как средство формирования креативной компетентности личности (из опыта работы) [Электронный ресурс] // Научно-педагогический журнал Восточной Сибири «Magistr dixit». – Иркутск: ИГЛУ, 2012.

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация

В статье анализируется термин «креативность» и отмечается значение формирования творческого потенциала в деятельности будущего педагога. Существует также модель формирования творческих способностей будущего педагога, состоящая из нескольких компонентов.

Ключевые слова: креативность, творческое мастерство, творческая компетентность, модель будущего педагога

MODEL OF FORMATION OF CREATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHER

Abstract

The article analyzes the term "creativity" and notes the importance of the formation of creative competence in the activities of a future teacher. Also presented is a model of the formation of the creative competence of a future teacher, which consists of several components.

Key words: creativity, creative competence, creative competence of the future teacher, model

МРНТИ 14.07.07

Сейтенова С.С.¹, Жақсылық А.А.²
^{1,2} Баишев университеті, Қазақстан
seitenova_ss@mail.ru, aaltinbekovna@bk.ru

Бастауыш сыныпта STEAM технологиясын пайдалану арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру

Аннотация

Мақалада автор бастауыш сыныпта STEAM технологиясын пайдалану арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға талдау жасаған. Сондай-ақ STEAM технологиясы балаларда ойлаудың жаңа түрін дамытады және мектептегі дәстүрлі сабак өту ережелерінен шығармашылық және аналитикалық дағдыларды дамытуға негізделгенімен ерекшеленетінін атап өткен.

Кілт сөздер: STEAM технологиясы, танымдық қызығушылық, бастауыш сынып, инновациялық технологиялар

XXI ғасырдың маңызды айырмашылығы мен жетістігі – қарқынды дамып жатқан цифрлық технология. Цифрлық сауаттылық, ақпараттық технологиялар және салыны түрғыдан ойлау дағдылары бірінші орында. Уақыт бір орында тұрмайды, сондықтан уақыт пен прогрессе ілесу үшін осыған сәйкес дағдылар қажет.

Интернеттің пайда болуының арқасында соңғы онжылдықта біздің өміріміз айтартықтай өзгерістерге ұшырады. Технологияның көбірек пайда болуы бізге жаңа қыындықтар мен жаңа таңғажайып мүмкіндіктер әкеледі. 21 ғасырдағы балалар бізге мұлдем ұқсамайтын мұлдем басқа ұрпақ болатыны қазірдің өзінде анық. Технологияның арқасында соңғы уақытта біздің өмірімізде болған өзгерістерді қарастырайық. Олар алғашқы интернет беттерінен, сандық арнайы эффекттерден, электрондық поштадан және компьютерлік анимациядан бастап блогтарға, YouTube арналарына, бейне конференцияларға, 2D ойындарына дейін біртіндеп дамып жатыр және қазір әлеуметтік желілер, онлайн теледидар және 3D технологиялар әлемі белең алуда. Тез өзгеретін жоғары технологиялық әлем адамдардың дағдылары мен қабілеттеріне жаңа жол ашады. Аудио және видео материалдарды іздеудегі қарапайым веб-шолулар әлеуметтік желілердің құруға дейін дамыды, электрондық поштаны тарату қашықтықтан білім алуға дейін өсті, ал қарапайым анимация виртуалды өмірге айналды. STEAM технологиясы балаларда ойлаудың жаңа түрін дамытады және мектептегі дәстүрлі сабак өту ережелерінен шығармашылық және аналитикалық дағдыларды дамытуға негізделгенімен ерекшеленеді. Қазіргі таңдағы балалар біз сияқты емес көптеген технологиялар мен инновацияға дайын болуы керек.

STEAM интеграциясы-бұл әлемдік білім берудегі негізгі трендтердің бірі. Инновациялық әдістемеге математика, технология, шығармашылық, инженерлік өнер және жаратылыстану ғылымдары кіреді. Интеграцияланған оқыту процесі инженерия, жобалау және модельдеу саласында сұранысқа ие мамандарды даярлауға мүмкіндік береді.

Оқушылардың жаратылыстану және әлеуметтік ғылымдар саласындағы қызығушылықтарын дамыта отырып, біз орта мектеп пен жоғары оқу орындарында жетістікке жету мүмкіндігін едәуір арттырамыз. Пәнаралық қолданбалы тәсілді қолдана отырып, жобалық және оқу-зерттеу қызметін іске асыру арт - технологиялар саласындағы маңызды пәндерді игеру үшін ең жақсы негіз жасауға мүмкіндік береді.

STEAM білімінің тиімділгі:

- Пәндер өзара емес, тақырыптардың мазмұнымен интеграцияланған білім беру.
- Сабак барысында, білім беру процесінде ғылыми техниканы пайдалану.
- Сыни ойлау және мәселелердің шешімін табу дағдыларын жетілдіру.
- Өзіне деген сенімділігін арттыру.
- Белсенді қарым-қатынас және ұжыммен, топпен жүргізілетін жұмыс.
- Техникалық пәндерге қызығушылықты дамыту.
- Жобаларға креативті және инновациялық әдіс - тәсілдер.
- Барлық оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқушылардың іс-әрекетімен техникалық шығармашылыққа, ізденіске деген қызығушылығын дамыту.
- Бастауыш сыныптан бастап кәсіптік бағдарлау.
- Оқушыларды өмірдің технологиялық инновацияларына дайындау.

НЕЛІКТЕН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ STEAM БІЛІМІН ЕҢГІЗУ ҚАЖЕТ?

- Математикаға, ғылымға деген қызығушылықты арттырады.
- Техника, робототехника, құрастыру сияқты іс-әрекеттер білім алуға ықпал етеді. Шығармашылық қабілеттер мен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға зор әсерін тигізеді.
- Оқушының әлеуетін бастауыш сыныптан бастап айқындауға және оның кәсіби өзін-өзі анықтауға ықпал етеді.

➤ Зерттеу және пәндік - практикалық іс-әрекеттерді қамтитын интеграцияланған оқу процесі балаларға жаратылыстану саласындағы жансыз табиғат объектілерімен жақсы танысуға мүмкіндік береді және модельдерді жобалау мен бағдарламаладың алғашқы дағдыларын игеруге ықпал етеді. Бұл біздің балаларымыздың болашағы үшін жақсы негіз жасайды.

STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ОҚЫТУ ҚАНДАЙ ДаҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТАДЫ?

Өз прототиптерінде жасауды үйреніңіз. Сабакта балалар өздерінің нақты өнімдерін, мысалы, радио басқаратын робот-конструкторды құруды, дамытуды, жобалауды үйренеді.

Техникалық пәндерге қызығушылық дамытады. Өз машиналарын жобалау, зымырандар мен ұшақтар салу, өздерінің электронды ойындарын ұшыру арқылы балалар ғылым мен техникаға қызығушылық таныта бастайды.

Сыни түрғыдан ойлау дағдылары пайда болады. Машиналар мен әртүрлі құрылғыларды салу кезінде балалар өздерінің дизайннерлерін жаңартуға итермелейтін түрлі проблемаларға тап болады. Болашақта бұл оларға қын және үмітсіз жағдайларда шешім табуға үйретеді.

Ағылшын тілін үйрену. Көптеген технологияларды менгеру ағылшын тілін білмеу мүмкін емес. Бала ойын түрінде шет тілін менгере бастайды.

Кәсіби дағдыларды игереді. Инновациялық технологияларды пайдалана отырып мамандандырылған оқыту өсу деңгейін жаңандырады және болашақта мамандықты айқындауға көмектеседі.

Мұғалімдердің айтуынша, интеграция қандай да мамандықтар болсын жетістікке жетуге жағдай жасады. Зерттеушілердің көбісі прогрессивті технологиялар білімге деген қызығушыларын арттырады және дизайн мен программалу саласындағы жетекші білімдерді көнегітеді.

STEM технологиясын оқытуда біріктіру оқушыларға шындықпен үйлесімді білім алуға мүмкіндік береді. Бұл бір нәрсені жасай алатын тар ақпараттандырылған мамандардың емес, кәсіби қызметінде стандартты емес шешімдер қабылдауға қабілетті шығармашылық адамдардың пайда болуына ықпал етеді. Интеграция процесі оқу сапасын арттыруға ықпал етеді, мотивация мен танымдық белсенділікті жақсартады. Бұл икемділікті, логиканы дамыту үшін онтайлы жағдай жасайды және нәтижесінде жеке тұлғаны үйлестіруге ықпал етеді.

Оқытудағы прогрессивті тәсіл көбірек білім алуға көмектеседі, пәнаралық байланыстарды көнегітеді және тереңдетеді, бағдарламалу, модельдеу және дизайн негіздерін жақсы менгеруге ықпал етеді. Бала суретті тұластай көруді үйренеді. Кейіннен осының барлығы балаға командада жұмыс істей отырып, өзінің бірегей өнімін жасауға және таныстыруға мүмкіндік береді.

STEAM оқыту-бұл біздің балаларымыздың дағдыларын жетілдірудің жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін инновациялық әдістеме. Оның көмегімен біз экономикалық түрғыдан тәуелсіз және бәсекеге қабілетті ел болуга мүмкіндік беретін прогрессивті кадр базасын қалыптастыра аламыз.

Мұның бәрі АҚШ-та пайда болған STEM терминінен бастау алады. STEAM мен STEM технологияларының бір-бірінен өзгешелігі тек бір әрпінің өзгешелігі болып көрінгенмен, бірақ тәсілдің айырмашылығы өте зор. Қазіргі кезде бұл STEAM білім беру технологиясы АҚШ пен Еуропада сұранысқа ие технологияға айналып келеді. Және көптеген сарапшы- зерттеушілер оны болашақ білімнің негізі деп атайды.

Art (өнер)енгізу

XI ғасырдағы қытай математиктері сияқты ойшылдар ғылым мен өнерді байланыстыру керектігі жөнінде айтады. Өнертапқыштар мен зерттеуші-ғалымдардың барлығы дерлік музыканнтар, суретшілер, жазушылар немесе ақындар болды: Галилео — ақын және әдебиеттанушы, Эйнштейн скрипка, Морзе — портрет суретшісі және т.б. ойнады. Осылайша, креативтілік ойлауға тікелей қатысты пәндер практикасы арқылы

ынталандырылды және қызығушылық тудырды. Мектепті өнерсіз елестетуге болмайды. Мектепте балалардың шығармашылығы алдыңғы орындардың біріне қойылуы тиіс. Өнерді бұл технология қосу білім беру процесіне қатысатын оқушылардың контингентін кеңейтуге мүмкіндік береді, осылайша жобалау мен математикада айқын қабілеттері жоқ балалар жобаны эстетикалық тұрғыдан жүзеге асыруда топқа көмектесе алады.

STEAM-бұл сынни ойлауды, зерттеу құзыреттіліктерін және топта жұмыс істеу дағдыларын дамыту құралы ретінде бірнеше пәндік салаларды біріктіретін жаңа білім беру технологиясы.

STEAM-оқу жоспары бастауыш сыннып оқушыларын пәнаралық және қолданбалы тәсілдерді қолдана отырып оқыту идеясына негізделген. Бес ұғымның әрқайсысын жеке үйренудің орнына, STEAM оларды бірынғай оқыту схемасына біріктіреді.

STEAM оқыту-бұл біздің балаларымыздың дағдыларын жетілдірудің жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін инновациялық әдістеме. Оның көмегімен біз экономикалық тұрғыдан тәуелсіз және бәсекеге қабілетті ел болуга мүмкіндік беретін прогрессивті кадр базасын қалыптастыра аламыз.

Ғылыми-техникалық бағыт (STEM)

Жаңа технологиялардың жылдам дамуы алдағы уақытта жоғары технологиялармен байланысты мамандықтар: IT мамандары, Big data инженерлері, программистер ең сұранысқа ие болады. Білім беру жүйесі осындай әлеуметтік сұранысқа робототехника, бағдарламалау, модельдеу (STEM) үйірмелерінің көптеп пайда болуымен жауап береді. Болашақта 4К деп аталатын XXI ғасырдың дағдылары сұранысқа ие болады.

Болашақ дағдылары (4K)

XXI ғасырдың дағдылары-қазір әртүрлі деңгейлерде белсенді талқыланатын ерекше бағыт. Тұжырымдаманың мәні мынада: индустріалды дәуірде сауаттылықты анықтайтын негізгі дағдылар оқу, жазу және арифметика болды. XXI ғасырда сынни ойлау қабілеті, өзара іс-қимыл және қарым-қатынас қабілеті, іске шығармашылық көзқарас жағына баса назар аударылады. Осылайша, 4K болашағының негізгі дағдылары қалыптасты:

- * Байланыс
- Кооперация
- * Сыни тұрғыдан ойлау
- Креативтілік

Бұл дағдыларды тек зертханаларда немесе белгілі бір математикалық алгоритмдерді білуден алуға болмайды. Сондықтан мамандар STEAM пәндерін көбірек білуге мәжбүр.

Жоғары технологиялық әлемде өмір сүретін әр баланың жеке дамуына қол жеткізу үшін нені үйрену және үйрену керек. Әр баланың уақытында қандай бағытқа қызығушылық танытатыны, мектепке барғаны және осы бағытта дамуын жалғастырғаны маңызды. Сондықтан қазіргі әлемде мұғалімнің алдында жауапты міндет тұр: балаларды түйсігі дамытуға үйрету. Себеп-салдар байланысын орнатыңыз, зандалықтарды ізденіз, ашық мәселелерді шешіңіз.

Бүтінгі таңда ақпарат ағыны соншалықты үлкен екендігі белгілі, ал ойын-сауық құралдары соншалықты әр түрлі, сондықтан кішкентай бала үлкен сандық әлемде жоғалып кетуі мүмкін. Сондықтан мұғалім ұйым үшін балаларға түсінікті болатын, олардың әртүрлі құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік беретін құралдарды тандауы керек. Мұндай құрал Lego 2:0 робот жиынтығы бола алады. LEGO конструкторы балаларға ерекшеліктеріне қарамастан сәтті мүмкіндік береді игеруге білімі. Мысалы:

Кесінді-нұктелермен шектелген түзудің бөлігі. Сегменттің басы мен соны бар (сегменттің басы мен соны қызыл кірпішпен көрсетілген).

Сөule. Басы бар, бірақ соны жоқ.

Тікелей. Оны екі бағытта да ұзартуға болады (мұғалім "нұкте" кірпіштерін бекітеді)

түзу сызық – бұл екі нұктеден арасындағы қашықтық ен қысқа болатын сызық.

Бірінші сынып оқушылары үшін түзу сызық бір-біріне жақын орналасқан нұктелер жиынтығы екені белгілі болады. Балалар мұны "Лего" (нұктелер) кірпіштерінен түзу сызық салу арқылы анық көреді.

Түзу сызықта жатқан және жатпайтын нұктелерді көрсету үшін Сіз нұсқаулықты қолдана аласыз. Тақтаға бекітілген гирफалькондардың көмегімен сіз бір нұктеден арқылы көптеген түзу сызыктар салуға болатындығын, ал екі нұктеден арқылы тек бір түзу сызуға болатындығын нақты көрсете аласыз.

3-сыныпта оқушылар тәртбұрыштың, шаршының алаңымен танысады. Квадраттың периметрі мен ауданын, тіктөртбұрышты табу формуулаларын үйреніңіз.

4-сыныпта оқушылар тіктөртбұрыштың диагональдарымен танысады.

LEGO Education WeDo первороботын қолданудың өзіндік алгоритмі ретінде біз оны әлем сабактарында қолдануға мысалдар келтіреміз

1. Сабактың тақырыбы "Африка жануарлары". Балаларға кроссворд ұсынылады, ол оқушылардың Африка жануарлары туралы баяндамаларымен толтырылған (жануарлардың атаулары кроссворд торларына енгізілген).

Осылдан кейін мұғалім 5-6 оқушыдан тұратын командаларға немесе жұптарға Африка құрлығындағы кез-келген жануарды дизайндерін бөлшектерінен жинауды ұсынады.

Жұмыстың келесі қызықты кезеңі әдебиеттік оқу сабактарында робототехниканы қолдану болуы мүмкін. Мысалдардың бірі. Оқушылар К.Чуковскийдің "ұрланған күн" шығармасын оқиды. Шығарма негізінде лего фигуralары жасалады, содан кейін барлығы бірге түсіріліп, фильм түсіріледі. Алынған жоба басқа сынып оқушыларына әдебиет пен оқуға деген қызығушылықты оятудан гөрі көрсетеді.

Біздің өмірімізге тән қасиет – өзгеру қарқынының артуы. Біз дүниеге келген әлемге мұлдем ұқсамайтын әлемде өмір сүріп жатырмыз. Өзгерістер қарқыны артып келеді.

Бұғаңға оқушыларға алда: әлі жоқ мамандықтар бойынша жұмыс істей, әлі жасалмаған технологияларды пайдалану, біз болжай алатын мәселелерді шешу.

Мектепте білім беру озынқы даму мақсаттарына сәйкес келуге тиіс.

Зерттеу және пәндей-практикалық іс-әрекеттерді қамтитын интеграцияланған оқу процесі балаларға жаратылыстану саласындағы жансыз табиғат объектілерімен жақсы танысуға мүмкіндік береді және модельдерді жобалау мен бағдарламалаудың алғашқы дағдыларын игеруге ықпал етеді. Бұл біздің балаларымыздың болашағы үшін жақсы негіз жасайды.

STEAM тәсілі ақадемиялық үлгірімге қалай әсер етеді?

STEAM тәсілінің негізгі идеясы: тәжірибе теориялық білім сияқты маңызды. Яғни, оқу кезінде біз тек миымызбен ғана емес, қолымызбен де жұмыс жасаудың керек. Тек сынып қабырғаларында оқу тез өзгеретін әлемде уақыт жоқ. STEAM тәсілінің басты айырмашылығы-мұнда балалар миын да, қолдарын да көптеген пәндерді сәтті зерттеу үшін пайдаланады. Олар алған білімдерін «өздері» алады.

Бір сөзбен айтқанда, STEAM – бұл ойлау мен оқу жолымызды өзгеретін тәсіл. Бұл тәсіл уақыт талабына сай. Бұл тәсілдің негізгі идеясы теориялық және практикалық білімнің маңыздылығы болып табылады. STEAM технологиясы кез келген идеяға ие болуды ғана емес, сонымен қатар оларды пайдалануды және жүзеге асыруды үйретеді. Осылайша мектептерде топтық немесе жеке жұмыс істеге, қарым-қатынас жасауға, ойлаудың әртүрлі тәсілдерін қолдануға үйренуге мүмкіндік тудады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаев «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына жолдауы 10.01.2018
2. Жұнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. - // Қазақстан мектебі, №4, 2008

- 3.Стрельникова Т. Что такое STEAM-образование? [Электронный ресурс]. URL: <http://www.unikaz.asia/ru/content/chto-takoe-steam-obrazovanie/> (дата обращения: 20.05.2018).
4. Г.Ахметова, А.Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» // «Білімді ел - Образованная страна» №41 (102) 7 ноября 2017
5. Сабыров Т.С. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. Алматы, «Мектеп», 2004ж.
6. Бастауыш мектеп №3, 4 2010ж

ПОВЫШЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ К НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ ЗА СЧЕТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ STEAM

Аннотация

В статье автором проведен анализ повышения познавательного интереса учащихся в начальной школе с использованием технологии STEAM. Также отмечено, что технология STEAM развивает у детей новый тип мышления и отличается от традиционных правил проведения уроков в школе тем, что базируется на развитии творческих и аналитических навыков.

Ключевые слова: Технология STEAM, познавательный интерес, начальная школа, инновационные технологии

ENHANCING STUDENTS' COGNITIVE INTEREST IN PRIMARY SCHOOL THROUGH THE USE OF STEAM TECHNOLOGY

Abstract

In the article, the author analyzes the increase in the cognitive interest of students in primary school using STEAM technology. It is also noted that STEAM technology develops a new type of thinking in children and differs from the traditional rules of conducting lessons at school in that it is based on the development of creative and analytical skills.

Key words: STEAM technology, cognitive interest, elementary school, innovative technologies

МРНТИ 14.35.01

С.Ш.Изтлеуова

*Башев университеті, Қазақстан
samanta.iztleuova@mail.ru*

ТІЛДІК ЖӘНЕ ШЕШЕНДІК ДАЯРЛЫҚТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘНІ

Аннотация

Бұл мақалада болашақ педагог мамандарды даярлаудағы басты құзыреттіліктердің бірі болып табылатын тілдік және шешендік даярлықтың зерттелу жайы мен әлеуметтік мәні қарастырылған.

Kітт сөздер: тілдік дайындық, шешендік, болашақ педагогтардың шешендік даярлығы

Тілдің дамуы мен қалыптасуы белгілі бір дәрежеде қоғам өмірі мен дамуымен байланысты. Тілдің пайда болуы мен адам қоғамының пайда болуы арасындағы тығыз байланысты Ф.Энгельс анық көрсетті: «Еңбектің дамуы қоғам мүшелерінің қажеттілігі бойынша тығыз байланысуына әсер етті, соның арқасында өзара қолдау, бірлескен іс - әрекет көбейе бастады... Сейтіп, қалыптасқан адамдарда бір – біріне бірнәрсе айту қажеттілігі

туыннады». «Адам қарым – қатынасының маңызды құралы» болып есептелетін тілдің лениндік анықтамасында да оның әлеуметтік табиғаты айқын көрсетілген.

Сөз әрқашан белгілі бір қажеттіліктерден, мотивтерден туады және өмірлік жағдаяттарға, коммуникативтік мақсатқа сәйкестілікке тәуелді болады.

Қызылтілдік пен шешендердің пайда болуының әлеуметтік – тарихи себептерін қарастырайық.

Шешендердің өнері шығармашылық әрекеттің ерекше түрі ретінде Европа өркениетінің негізінің бірі болып саналатын грек мәдениеті мен дүниетанымы негізінде туыннады. Шешендердің Ежелгі Грецияда б.э.д. V ғ. дамуын ғалымдар афинылық құлиеленушілік демократия жүйесімен түсіндіреді. Халық жиналысындағы, бесжүздіктер кеңесіндегі, сайланған қосшы билер қатысқан соттағы пікірталастар, өз ұстанымында қалу және тындаушыларды өзінің дұрыстығына сендіру айтылар сөздің ролін бікке көтерді.

«Б.э.д. VI ғ. аяғы мен V ғ. басында Афиныда өткен демократиялық реформалардың нәтижесінде шешендердің сөз мемлекеттік жүйенің қажеттілігіне айналды» - деп Е.Н.Корнилова атап өтеді.

Жоғары мәдениетті қоғамның практикалық қажеттілігінен жеке және мемлекеттік істердің сөздің көмегімен шешілуі қызылтілдіктің дамуына әсер етті.

Ежелгі Грецияда «өнер» және «шеберлік» ұғымдары бір – бірімен ажырамас байланыста болды. Екі ұғым да бір ғана «techne» (технē) сөзінің мағынасымен түсіндірілді. Ежелгі Гректердің «theo» - «айтамын, құядын, ағамын» деген сөзінен «rhetor» - «ритор», «оратор» (лат.) сөзі шыққан. Соңғысы «rhetorike» (риторика) және «rhetorike techne» (шешендердің өнер, шеберлік) деп аталатын ғылым атауын берді.

Антикалық шешендерді Ежелгі Грецияда батырлық эпостар мен драмалардан туыннады, бірақ сөздің бұл жанрлардан айырмашылығы әдеттентыс өзекті болды, ол гректер өмірінің дәл сол сәтінде туындаған мәселелерді шешуге көмектесті.

Шешендердің алғашқы ұстаздары Горгий, Корак және Тисий болып табылады. Шешендердің бойынша алғашқы нұсқау құрастырушылар Корак пен Тисий. Корак жаттау үшін дайын мысалдардың хрестоматиясын шығарды. Тисий мысалы жоқ, бірақ шешендердің орындаудың құрылымына қатысты ұсыныстар беретін теориялық құрал құрастырды.

Қазіргі ғалымдар А.Ф.Лосев, А.К.Мхальский, Е.Н.Корнилова, Н.Н.Кохтев, Ю.В.Рождественский және т.б. – дың пікірінше, шешендердің педагогикалық пән ретінде туындауды: осы саладағы алғашқы теориқтер – софистер «шешендердің кезбезе оқытушылары» болды, шешендердің педагогикалық іспен кәсіби айналысты, және алғашқы шешендердің трактат осы өнерге үйрету мақсатында байланысты жарыққа шықты.

Этопея шеберлігі, яғни, мінез қалыптастыру өнері сот шешендердіңде, аттикалық прозада Лисий есімімен байланысты. Лисий логограф (басқалар үшін сөз құрастырушы) ретінде мінез, ой бейнесін, талапкердің немесе жауапкердің білім деңгейін жасауға қажетті этопея құрудың кемеліне жетті. Жаңа қоғам өнегесінің кең картинасын құра отырып, Лисий тәжірибеде көрініп түрған дұрыстық шындықтан маңыздырақ екеніне көзі жетті.

Исократ қызметі эллинизм дәуірін, Пелопенесс соғысындағы женіліс, соғыс зардалтарын түсіну кезеңін ашады. Шешендердің көмегімен Исократ демократия идеяларын қорғауға тырысады, оның құндылық негіздерін ұстанады.

Барлық ежелгі грек мәдениетіне жарысу, бәсекелесу рухы тән. Өзін - өзі жетілдірудің, табиғи кемшиліктің женүдің жарқын мысалы Демосфен Пеанийский болып табылады.

Демосфеннің сөздері тек материалды беру шеберлігімен ғана емес, сонымен қатар көпшілікке тиімді формада баяндаған идеяларының публицистикалық құшімен есте қалды. Греция бостандығы үшін Македония патшасы Филиппке қарсы айтылған қаһарлы сөздері адамзат мәдениеті тарихына филиппика түрінде енді. «Өмірде біреуден, иә, біреуден сақтану керек: көпшіліктің үстінен біреу жоғарыламауы тиіс. Маған біреудің тілегі бойынша біреуді құтқарғаны немесе құртқаны керек емес; бірақ кімді құтқарады немесе құртады, алдымен

сіздердің әрқайсыныздан іске сәйкес дауыс жинасын: халықтың биліктің мәні осында».

Демосфен өз сөздерінде Афинидағы демократия мен халық құқығы негіздерінің басты табысы ретінде еркіндік пен занымалықты насиҳаттайды. Демосфен сөздері дәлелдердің күштілігімен, стильдің ықшамдылығымен, тілдің тазалығымен ерекшеленеді. Демосфен бойынша шешенниң мақсаты - өзінің жеке пайдасына жету емес, халық игілігі үшін барлық жаупкершілікті өзіне алу.

Сократ көзқарастары антикалық философияның дамуының жаңа кезеңі болып табылды. Философ алғаш рет адам философиялануының орталығына оның мәнін, ішкі қарама – қайшылықтарын қойды. «Сократ тек қана жаңа этиканы ғана емес, айтыстың жаңа әдістемесін, сондай – ақ жаңаша ойлауды тудырды».

Сократ философиясы Платон диалогтарының акырына дейін шындалған, классикалық аяқталған формасында бейнеленген. Сократ танымның, әлемді қабылдау және талдаудың диалектикалық әдісінің негізін салушы ретінде қалыптасты. Сократ шындық – диалогтың ойлаудың өнімі; ол өзімен - өзі өмір сүрмейді, адамдар арасындағы айтыс кезінде пайда болады деп есептейді.

Шынға үқастық емес, шындық, шыншылдық, ақиқат – жақсы сөздің маңызды талаптары. Ақиқаттық принципі қызылтілділіктің этикалық мәнін тек тыңдаушыға ықпал ете отырып, сендіру ғана емес, жанды қалыптастыра отырып, тәрбиелеу өнері ретінде де анықтайды.

Сонымен, ақиқат арқылы және ақиқатында сендіру – бұл шешендейтің мәні.

Дұрыс, ақиқат, дәл сөз, Платонның пікірінше, сөздің өз объектісі мен пәннің шынайы анықтамасынан шығуы тиіс: «Кімде – кім шешендейтің өнермен айналысқысы келсе, бәрінен бұрын ондағы өз жолын анықтауы тиіс және оның әртүрлілігінің белгісін табуы тиіс» .

Сөзді сенімді ету үшін Платон қабылдау теориясына сүйенді және тыңдаушы психологиясы туралы алғашқылардың бірі болып айтты. «Федр» және «Горгий» философиялық диалогтарында Платон софистердің манипулятивтік шешендейтің қарсы шығады және шешендейтің өнердің негізінде адам жанын білу, яғни психология мен диалектика жатыр деп есептейді. Платондағы айтыс әдістемесі - өзіне танымның индуктивті және дедуктивті әдістерін біріктірген ғылыми пікірталас әдістемесі.

Б.з.д. 335 жылды Аристотель шешендейтің өнердің негіздері туралы үйлесімді теориялық оқытуды құрып, дамыған классикалық шешендейтің қорытындысын шығарды. «Риторика» трактатында Аристотель бірінші рет ауызша сөйлеудің идеалды нормасы туралы біртұтас ілімін құрды.

Автор шешендейтің – диалектикаға сәйкес келетін өнер, яғни екеуі де олармен танысу барлығының игілігі болып саналуы мүмкін тақырыпқа қатысты болады деп дәлелдейді. Ғалым шешендейті «әрбір берілген тақырыпқа байланысты сендірудің мүмкін тәсілдерін таба білу қабілеті» ретінде анықтайды.

Эллинистік шешендейтің сөздердің үйлесімділігін үрретті, сөз сапасын сипаттады, троп, фигура, стиль мәселелерімен айналысады жалғастырыды. Кейбір трактаттардың авторлары алғашқы кезде сөйлеудің сипайылығымен, күрделі образдармен шүғылданды. Сөйлеудің бұл стилі Кіші Азияда пайда болып, гүлдену орнына қарай «азиандық» деп аталып кетті. Азиандық стильді Гермоген, Феодр Годарский, Лонгин деп аталып кеткен белгісіз автор үйрәнді. Бұл стильдің өкілдері пафосты, астарлап айтуды, көпірме сөзді, көтерінкілікті, экзальтацияны уағыздады.

Дәстүрлі қабылданған грек класификациясынан Цицерон сөйлеудің үш түрін бөліп көрсетеді: форумда сөз сөйлеу, сотта азаматтық істерді қарауда сөйлеу және мадактау сөздер. Автор тұнғыш рет шешендейтің үш түрінің теңсіздігі – саяси және сот шешендейтінің озықтығы мен мадактау шешендейтінің аз қолданылатындығы туралы мәселе көтереді.

Цицерон «Шешен туралы» трактатында эллинистік дәуірде қалыптасқан шешендейтік

жүйесін (инвенция, диспозиция, элокуция, меморио, акцио) максималды түрде толық көрсетеді. Берілген сөйлеу – ойлау моделіне толықтық пен ойлылық тән. Жүйенің қарама – қайышылығы оған тән ішкі қысындылық пен дәлдік кемшілікке – тұйықтыққа айналғандығымен бейнеленеді.

«Шешен туралы» трактатында Цицерон сөз барынша тартымды болуы, тыңдаушыларға барынша жақсы әсер қалдыратында және барынша көп деректермен дәлелденуі тиіс деген ойға бірнеше мәрте оралады.

Озінің шешендік теориясын автор грек және рим шешендігінің теориялық ізденістерінің, шешендік өнердің ең таңдаулы үлгілерінің және өз тәжірибесінің негізінде құрады. «Брут немесе әйгілі шешендер туралы» және «Шешен» трактаттары шешендік идеалдың авторлық тарихи – теориялық концепциясы болып табылады.

Квинтилианның еңбегі – шешендік өнер бойынша кең, тереңдігі мен ұқыптылығы бойынша маңдай алды үздік шығарма: онда рим шешендігінің теориялық және практикалық аспекттері талданады, педагогика, этика, мәселелері баяндалады, шешендік мектептер мен стильтерге сипаттама беріледі.

Квинтилиан шешендікті ғылым ретінде 3 бөлімге бөледі: бірінші бөлімде өнер туралы, екінші бөлімде шебер туралы, үшінші бөлімде шығарманың өзі туралы баяндайды.

Шешендік, антикалық теоретиктер мен практиктердің пікірінше, сендеру қабілеті мен күшінен құралады. Бірақ Квентилиан бастауды софистерден алғып, Аристотель мен Цицеронда жалғасын табатын бұл анықтаманы сынайды. Шығарма авторының ойынша, бұл анықтаманың кемшілігі сөзбен сиқыршы да, еркелетуші де, азғын да сендерге алатындығы болып табылады. Квентилиан келесі анықтаманы ұсынады: шешендік – жақсы сөйлеу ғылымы. Шешен әрі қарай шешендік әрі ғылым, әрі өнер деп анықтайды. Квентилиан Платонның, Аристотельдің, Цицеронның шешенге көптеген ғылымдарды білу қажеттілігі туралы пікірімен келіседі.

Корнелий Тацит – «Шешендер туралы әңгіме» («Разговор об ораторах») трактатының авторы. Тацитті саясаткер және тарихшы ретінде қызықтыратыны шешендіктің не теориялық жағы, не стиль мен буын емес, шешендік өнердің мәні, оның қоғам өміріндегі орны болды.

Шешендіктің пайда болу кезеңінде оған негізгі қауіпті софистика төндірсе, ортағасырларда схоластика қысым көрсетті. Сонымен қатар, схоластика артынша шешендіктің байытқан логиканың дамуына үлкен ықпал етті.

Қайта өрлеу дәүірі материалдық өндірістің дамуымен әйгіленді. Бұл ойды схоластикалық ойлаудың догматикалық принциптерінен босатуды талап етті және сол себепті шешендік өнер жаңа серпін алды. Бұл дәүір үшін антикалық философия идеяларының екінші рет дүниеге келуі, бәрінен бұрын – адамға қатынас тән. Гуманизм идеясы, адамның шығармашылық өз бетінділік принциптерін, оның жетістіктерін, жер бетіндегі қуаныш пен бақытқа құқықтылықты жақтау жалпы ұранға айналды. Шешен, философ, құшті қайраткер тұлға Цицерон күмирge айналды.

Осы кезеңде сот шешендігі қайта өркендеді және оның сауда және парламенттік түрлері пайда болды.

Шешендік әдебиетке жақындағы, шешендік жүйеде композициялық және тілдік бөлімдер дами бастады. Кейбір философтар (Декарт, Спиноза) көркем шығарманың формасын, композициясын және тілін жетілдіру ролін ғана қалдырып, шешендікті танымдық әрекет пен сендеру құралы мойындағады.

Ауызша сөйлеуден басқа, лютеран шіркеуінің негізін қалаушы Мартин Лютер мен жазушы – гуманист Эразм Роттердамскийдің арасындағы принципті айтыс секілді жазбаша түрдегі сөзбен қағысу кең танымал бола бастады.

Бірақ шынайы қажеттіліктердің өсүі шешендік ғылымның әлсіздігін тағы да дәлелдеді. Гомильтикадағы тірегінен айрылып, шешендік оны көркем сөйлеу тәжірибесінен табады және алғашқы кезеңде бұл табыс әкелді: шешендік жанды ұлттық сөйлеудің күшті

ағыстарымен толықты.

Маңызды құқықтық, саяси, экономикалық, діни мәселелерді қарастыра отырып, шешендік жанды үлттық сөйлеумен байытылды. XVI ғасырдың аяғында Англияда тез арада танымалдыққа ие болған Генри Пичемнің «Шешендік бағы» («Сад красноречия»), Джордж Путенхемнің «Ағылшын поэзия өнері» («Искусство английской поэзии») еңбектері жарыққа шықты. Францияда осы бағытта белгілі ақын және классицизм теоретигі Николо Буалоның ізденістері жүрді.

Бірақ XXғ. 20-70-ші жылдары шешендіктің дамуына жағдай жасалмады, тек оның үгітші мен насиhatшының шеберлігі сияқты жекелеген тармақтары ғана басшылықтың қолдауына ие болды. 30 – шы жылдары, репрессия жылдарында, шешендік өнер мен ауызша және жазбаша тіл шығармашылығының мәселелерін жазу және талдау мүмкіндігі төмен деңгейге жетті.

Тек 60–70–ші жылдары шешендіктің, шешендік өнер мәселелерінің қайта тууының бірінші белгілері пайда бола бастады: антикалық шешендердің еңбектері қайта басылды, зерттеулер жарияланды, кейбір тәсілдер қайта жаңғырылды, ал 80-ші жылдары оны үйренуге деген қызығушылық жоғарылады.

Қазақ шешендік өнері қоғам дамуымен, рулар мен тайпалардың қалыптасу процесімен тығыз байланысты. Қазақ шешендік өнерінің өзгешелігі оның практикалық бағыттылығы болып табылады, яғни қазақ халқының барлық тіл шығармашылығы ауызша болды. Бұл оның мәдениетінің спецификасын құрады. Ондағы әріп емес, сөз бен дыбыс сиқырлы күшке ие. Қазақтар сөз рухын қадірледі және егер сөзге сөзben жауап бермесе, сөз рухы өкпелейді деп сендірді.

Қазақ шешендік өнері халық ауыз әдебиетімен, халықтық педагогикамен тығыз байланысты.

Халықтық шешендік өнердің дамуындағы 4 кезеңді Б.Адамбаев белгілі сөз шеберлері: Майқы, Асанқайғы, Жиренше шешен, Қабанбай батыр, Бөгенбай батыр, Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би, А.Иманов және т.б. есімдерімен байланыстырады.

Ойшыл –жыраулар қоғамдық – саяси қатынастардың дамуына да, идеялық – этикалық көзқарастардың қалыптасуына да зор ықпал етті. Бүкілхалықтық ақындар айтыстары ақиқатты философиялық ұғынудың, суырып салма ақындардың этикалық ұмтылышының, олардың эстетикалық талғамының, музикалық – поэтикалық қабілеттерінің деңгейлерін көрсетті.

Шешендік шеберліктің теориялық және практикалық мәселелерінің дамуына қазақ ағартушылары, оладың ішінде ерекше орын алатын Ш.Уәлиханов, ІІ.Алтынсарин, Абай Құнанбаевтар өз үлестерін қости.

Ш.Уәлиханов қазақ шешендік өнерін ұйғырлардың, қырғыздардың, өзбектердің, түркмендердің, шешендігімен салыстыра отырып, үлттық сипаттың әлеуметтік – психологиялық ерекшеліктері туралы корытынды жасайды. Автор әр түрлі халықтардың шешендік қабілеттерін талдай отырып, үздік орынды қазақтарға береді. Ғалым адамның тіршілік әрекетіндегі үлкен рольді шешендік шеберлікке аударады. Ағартушы – демократ осылайша бидің құрметті атағын алу туралы әңгімелейді: «Би атағын алу қырғыздарда халықты билеуші билік тарарапынан қандай – да бір формальды таңдауы арқылы жүрмейді, тек сот істеріндегі шешендік өнермен байланысты терең таным ғана қырғыздарға осы құрметті атақты берді».

Мектеп инспекторы болған ағартушы – педагог ІІ.Алтынсарин оқу орындарын ашуға көп күш – жігерін жұмсады. Ұйымдастыру мәселелерін шешу үлкен шешендік шеберлікті талап етті. ІІ.Алтынсарин қазақтардың арасынан бірінші болып тілдік құбылыстарды менгерудің әдістемелік және дидактикалық аспектілерін көтереді. Бұл тілдік әрекеттердің әр түрлінің, соның ішінде шешендік шеберлік негіздерінің де қалыптасуына ықпал етті.

Әлеуметтік – этикалық мәселелерді бір ізге түсіруде толықтық пен сыни өткірлік А.Құнанбаев шығармашылығына тән. Жас ұрпақтың жан – жақты дамуын философ адамдар арасындағы үйлесімді қатынастардан көреді. Ақын – ағартушы жасы ұлғайған шакта тұрмыстық – практикалық, тарихи - әлеуметтік, діни – философиялық, моральдық – психологиялық шығармасы – «Қара сөзді» жазды. Сөз – бұл уақыт пен кеңістікті, мәңгілікті, ақиқатты қабылдаған қажетті, толық мағыналы ұғым. Өз заманының мәселелерін талдай келе, Абай тек антика философтарының (Сократ, Аристодим) тәжірибесіне сүйенбейді, сондай – ақ қазіргі заман мәселелерін де болжайды. Сөз шеберінің шығармасы әрбір сөзінің шебер көркемделгендігімен, олардың ырғақты – музикалық ұйымдастырылғандығымен, стилистикалық бірлігімен және тұтастығымен, табиғильтіктерінде және асыл қарапайымдылығымен ерекшеленеді.

Ойшылдың адамға гуманистік қатынасы келесі сөздерінде көрінеді: «Адам - өз дәүірінің баласы. Егер ол жаман болса, оған оның замандастары кінелі».

Атап өтетін жайт, төңкеріске дейінгі ойшылдар, педагогтар, зерттеушілердің ешқайсысы қазақ шешендік өнерімен айналысқан жоқ.

Қазақ шешендік өнері мәселелерінің ғылыми зерттелуі С.Сейфуллин, С.Мұқанов, М.Әуезов, Қ.Жұмалиев, Е.Ысмайлов, Б.Кенжебаев, Н.Смирнов және т.б. есімдерімен байланысты. «Сөз құдіреті» жинағында (1967ж.), «Шешендік өнер» зерттеуінде (1969ж.) жанр сипаттамасы мәтіндерді жинау және оларды жариялау тарихынан басталады, мәтіндердің тақырыбы мен әлеуметтік – эстетикалық қызметі қарастырылады, олардың құрылымы мен поэтикасының ерекшеліктері ашылады.

90-жылдары қоғамдық қатынастардың демократиялануымен байланысты Қазақстан Республикасында қазақ шешендік өнерінің теориялық, сондай – ақ практикалық мәселелері белсенді зерттеле бастады.

Зерттеудің негізгі бағыттарын қысқаша сипаттайық.

Б.Адамбаев, Н.Төреқұлов, М.Қазбеков, И.Есқожин, Ж.Дәдебаев қазақ халқының мақал – мәтелдерімен, шешендік нақылдармен, аңыздарымен, әңгімелерімен таныстырады. Еңбек авторлары халық ауыз әдебиетінің жанрлары және шешендік өнердің жанрлары сияқты ұғымдарды бір – бірінен аса ажыратпайды.

Екі тілді мұғалім – тіл және әдебиет оқытушысының сөйлеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми - әдістемелік негіздерін М.Р.Кондубаева қарастырады. Автор «екі тілде көпшілік алдында сөйлеудің дұрыстығы» ұғымын енгізді.

Д.Х.Вагапова арнайы жаттығулар жүйесі арқылы оқушыларды шешендік дағыларды игеруге үйретуді ұсынады; А.Ж.Мурзалинова жаңашыл типтегі қазақ мектептерінің жоғары сыныптарында оқытуудың принциптері арқылы «Орыс тілі» пәнін шешендендеру концепциясын құрды; Б.С.Балғазина гуманитарлық факультет студенттерінің шешендік мәтіндерде шешендік фигураларды менгеру шарттарын зерттейді; М.Жармұхамедұлы әртүрлі типтегі оқу орындарының жоғары сынып оқушылары үшін шешендік өнер бойынша оқу құралының нұсқасын ұсынады; Б.Шканова шешендік сөздердің жанрлық класификациясын береді; М.Б.Шындалиева шешендік және поэтикалық өнер сияқты құбылыстардың өзара байланысын зерттейді.

Қазақ шешендік өнері мәселелеріне арналған жұмыстарды қысқаша шолу бай практикалық мұра жөнінде, бірақ мәселенің жеткіліксіз теориялық зерттелгендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сонымен, шешендіктің даму тарихы

- сыртқы факторларға (мемлекеттік құрылымның формалары және т.б.), сондай – ақ ішкі факторларға (қойылған міндеттердің көлемділігі, теориялық мәселелердің зерттелмегендігі және т.б.) тәуелді;

- шешендік бастапқыда шешендік шеберлікке үйретуші педагогикалық пән ретінде пайда болатындығын көрсетеді;

- әртүрлі тарихи кезеңдер мен әртүрлі мәдениеттерде «шешендік», «шешендік шеберлік» ұғымдарына әртүрлі мазмұн берілгендейгін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Соколова В.В. Культура речи и культура общения. – М.: Просвещение, 1995. – 192 с.
2. Михальская А.К. Педагогическая риторика. История и теория. – М.: Академия, 1998. – 432 с.
3. Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистической античной эпохи. – М.: Изд – во УРАО, 1998. – 208 с.
4. Гаспаров М.Л. Цицерон и античная риторика // Цицерон М.Т. Три трактата об ораторском искусстве / Под ред. М.Л. Гаспарова. – М.: Наука, 1972. С. 7 – 74.
5. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон. – М.: Искусство, 1969. – 715с.
6. Миллер Т.А. От поэзии к прозе. (Риторическая проза Георгия и Исократа) // Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика. – М.: Наука, 1991. – С.60 – 105.
7. Ораторы Греции / Сост. И научн. Подгот. Текстов. М. Гаспарова, Вступ.ст.В.Боруховича. – М.: Худож. лит., 1985. – 495с.
8. Подласый И.П.Педагогика. – М.: просвещение, 1996. – 432с.
9. Аваринцев С.С. Античная риторика и судьбы античного рационализма // Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика. – М.: Наука, 1991. – С.3 – 26.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ И РЕЧИ

Аннотация

В данной статье рассмотрены социальная значимость языковой и ораторской подготовки, которая является одной из основных компетенций в подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: языковая подготовка, риторика, риторическая подготовка будущего учителя

SOCIAL IMPORTANCE OF LEARNING LANGUAGE AND SPEECH

Abstract

This article examines the social significance of language and oratory training, which is one of the main competencies in the preparation of future teachers.

Keywords: language training, rhetoric, rhetorical preparation of the future teacher

МРНТИ 16.21.27

К.М. Абильдаева¹, Н.Н.Айсеева²

¹Башев Университет, Казахстан

²ТОО КПМГ АУДИТ, Казахстан

E-mail: ¹kenish_abildayeva@mail.ru, ²nazira_aiseyeva@mail.ru

ҰЛТТЫҚ АНТРОПОНИМИКАДАҒЫ МИФОЛОГИЯЛЫҚ- ТОТЕМИСТИК ЖӘНЕ ДІНИ КӨЗҚАРАСТАР

Аннотация

Бұл мақалада ұзак уақыт бойы қолданылып келген тотемистік және діни көзқарастарға негізделген антропонимдерге назар аударылады. Қөптеген ежелгі түркі-қазақ жеке есімдері негізінен діни нанымдармен, сондай-ақ тотемдермен және тыбымдармен байланысты болды және ішінара халықтың мәдени дәстүрлерін бейнелейді.

Сонымен қатар, қазақ атауында сәбілерге тек ата-аналарының атымен ғана емес, сонымен бірге ер, әке жағынан туыстарының аттары бойынша да тыбым салу бар, бұл патриархаттың жаңғырығы болып табылады. Басқа халықтардың дәстүрлеріндегі сияқты, бұл тыбым есімді қайталау оның бұрынғы иесіне зиян келтіреді деген оймен байланысты болса керек.

Қазақтардың дәстүрлі мәдениетінің қалыптасуы дінге дейінгі санадан діни санаға көшу аясында өтті. Дәстүрлі қазақ этикалық мәдениетінің нормалары адам құнделікті өмірде кездесетін, паремиялар мен тұрақты тіркестерде көрінетін ауызша тыбым, әдет-ғұрып, ырым-тыбымдардың көп мөлшерінде шоғырланған.

Қазақтардың пұтқа табынушылық көзқарасында тотемизм көзқарастардың негізгі формаларының бірі болды, ол қазақтардың антропонимдік жүйесінің одан әрі дамуына негіз болып табылды.

Кітт сөздер: антропонимика, діни және мифологиялық көзқарастар, пұтқа табынушылық идеялар, тотем, атау, қазақтар этноантропонимдер.

Балаңызды қалай атауға болады және атауды таңдауда қателеспеніз? Бұл сұрақ әрдайым адамдарды ежелден бері және бүгінгі күнге дейін өзекті. Қөптеген ғасырлар бойы жаңа атаулардың пайда болуы мен архаизациясы байқалды. Жеке есімдердің мотивациясы табиғатта әртүрлі болуы мүмкін. Қазақ антропонимиясының өзіндік ерекшеліктері бар. Онда, атап айтқанда, әртүрлі пұтқа табынушылық идеялар мен нанымдар, ежелгі дәуірдегі қазақ халқының экономикалық және саяси құрылымының ерекшеліктері көрініс тапты.

Кез-келген тілдің антропонимиялық жүйесі белгілі бір уақыт аралығында адамдар қауымдастырының құндылық бағдарларын көрсетеді. Дұрыс атаулар бастапқыда семантикалық жүктемені көтереді, уақыт өте келе атауға тән кейбір функциялардың жоғалуы ұмытып кетеді. Бұл процестер әртүрлі мәдени және тарихи факторлармен анықталды, бірақ ең маңызды факторлар әрқашан діни және мифологиялық-totemistіk болды.

Ислам лексикасын лексикографиялық түрғыдан ұсыну әдісін біз мұсылман өркениетімен байланыс арқылы қазақ әдеби тіліне енген араб тілінен алғынған кірме сөздермен тығыз байланыста қарастырамыз. Ұжымдық этникалық сананың ең көп таралған түрі-фольклор, онда әлемнің мифологиялық және діни дамуының ғасырлар бойы тәжірибесі жинақталған, сондықтан фольклорлық шығармалар: эпостар, ертегілер, мақал-мәтелдер, әндер мен аңыздар халықтың рухани мәдениеті тарихын зерттеудің баға жетпес көзі болып табылады [1, 68 б.].

Қазақ есімдері бұрыннан бері қазақстандық ғалымдардың зерттеу нысаны болып келеді, олардың еңбектерінде ұлттық антропонимдердің құрылымдық, функционалдық ерекшеліктері, оларды көркем шығармалар мәтіндерінде аудару мәселелері және т.б. қарастырылған. (А.Қайдаров, Р. Сыздықова, Т. Жанұзақов және басқалар). Қазақ фольклорын ондағы мұсылман мифологиясын бейнелеу түрғысынан белгілі қазақ фольклористі академик С.А. Қасқабасов [2, 259 б.; 3, 240 б.], Н.Д. Нұртазина [1, 116 б.], А.Ж. Жақсылықов [4, 422 б.], А.К. Сұлтанғалиева [5, 188 б.] және басқалар егжей-тегжейлі зерттеді. Қазақ антропонимикалық жүйесінің қалыптасу тарихын, оның ішінде қөптеген кірме антропонимдердің фонетикалық даму аспектісін мұқият зерттеген. Қазақ есімдерінің көлемді анықтамалығын құрастыруши Т.Жанұзақовтың еңбектері неғұрлым танымал болды [6, 218 б.; 7, 480 б.]. Ғалым архаикалық дәуірден XX ғасырдың сонына дейінгі қазақ антропонимикалық жүйесінің дамуындағы аса маңызды кезеңдерді қарастырады.

Т.Жанұзақов қазақ тілінің антропонимдері құрамындағы араб және иран тілдерінен алынған есімдердің үлесі өте жоғары екенін атап өтті [6, 104-105 б.]. Сандық тұрғыдан алғанда, басым көпшілігі араб атаулары. Парсы атауларына келетін болсақ, олардың саны аз болғанына қарамастан, олар ежелгі [6, Б.108]. "Ресейдегі шомылдыру рәсімі ежелгі славян тілдерінің иврит және грек тілдеріндегі (Библиядан) кеңінен таралуынан көрінгендей, түркі-монғолдардың исламдануы олардың арасында араб және парсы атауларының кең таралуына әкелді. Шынғыс ұрпақтарының, хандардың отбасылары Пайғамбар, халифалар, Құран кейіпкерлері, араб-парсы аңыздарының есімдеріне ерекше берілгендейімен ерекшеленді...> Мұхаммедтің, әділ және Ұлы Имамавтың есімдері баланы зұлым күштерден, рухани рақымнан қорғайды деген сенім болды ("Барак") [1, 43 б.]. "Әлитаға еліктей отырып, халықтың массасы басынан бастап мұсылман есімдерін игерді. Ежелгі түркі атаулары мен лақап аттары да қолданылды" [1, 44 бет]. Жалпы, халықта әлі де қолданылып жүрген қазақтың жеке есімдерінің 70 пайыздан астамы араб - парсы текстес", - деп атап өтті Н.Д.Нұртазина Т.Жанұзақовтың еңбегіне сілтеме жасай отырып [1, б. 45]. [1, 45 б.]

18-19 ғасырларда араб-иран антропонимдерінің үлкен саны Оңтүстік Қазақстанда, сондай-ақ Орта Азия халықтарымен, Бұхара, Ташкент, Самарқанд, Душанбе қалаларымен мәдени байланыста болған Жетісу қазақтарының арасында кездеседі, ал орталық және Батыс Қазақстанда зерттелген құжаттарға қарағанда (1785-1828 жылдар) араб-иран текстес антропонимдер аз болған [6, 65 бет].

Зерттеуші араб-иран кірме сөздері, біріншіден, қабылдаушы тараптың тілдік элементінің әсерінен өзгеріске ұшырады, екіншіден, олар семантикалық өзгеріске ұшырады деп жазады. Н.К.Дмитриев, А.Құрышжанов, Л. Рұстемов түркі тілдеріндегі арабизмдердің фонетикалық өзгеруі туралы көп зерттеген.

Араб-иран кірме сөздерінің фонетикалық дамуы туралы мәселені алғаш рет Н.К. Дмитриев башқұрт тілінің мысалында көтерді [8, 125 б.].

Т.Жанұзақов қазақ тілінің антропонимикалық жүйесіндегі осы өзгерістерді жан-жақты қарастырып, арабизмдерді игеру барысында қазақ тілінде ассимиляция, аккомодация, апокопия, гаплогология және т. б. фонетикалық құбылыстар жиі байқалатынын атап өтті [6, 109-бет].

Антропонимдер дегендे «антропоним (грек тілінен anthropos - адам + onuma - атаяу) дегенді білдіреді. Адамдардың өз аты» [9, 66 б.]. Ғылыми әдебиеттерде антропонимия және антропонимия терминдерінің параллель үндеуін табамыз. Атап айтқанда, Лингвистикалық терминдердің сөздігінде антропонимия «антропонимдердің жиынтығы, яғни кез - келген тілдегі адамның атына тиісті атаулар», ал антропонимия (грек. Антропос-адам және онима-есім) - антропонимдерді-адамдардың аттарын (әртүрлі формалар мен олардың жеке компоненттерін (жеке есімдер, әкесінің аты, тегі, лақап аттары және т.б.) зерттейтін ономастика белімі; олардың шығу тегі, эволюциясы, олардың жұмыс істей заңдылықтары" [10, 33-бет]. Біздің жұмысымызда антропонимия терминін қолданамыз.

Төменде осы тұрғыдан қазақ есімдерінің қыскаша сипаттамасын ұсынамыз. 1. Діни атаулар:

а) Пұтқа табынуши есімдер. Исламға дейінгі атаулар пұтқа табынуышылықпен тығыз байланысты болды және қоршаған флора мен фаунаның, табиғи мен аспан денелерінің ерекшеліктерін көрсөтті. Барлық түркітілдес тайпаларға ортақ пұтқа табынуышылықтың негізгі формасы-аспан тәңірі табынуы (ол табиғат құштерінің рухтандыруына негізделген) және жер табынуы (Жер-Су - Жер-Суб). [11, Б. 430]. Бұл құдайлық құштердің жұбында басты рөл Аспанға тиесілі болды. Қазақтардың жалқы есімдерінің пайда болуына аспан, күн, ай, тау, өзен, табиғат құштері, культі әсер етті. Мысалы: Айсұлу (бала күн мен ай сияқты әдемі болсын), Айғаным (баланың болашағын болжайды, ол қожайын болады), Күнай (бала күн мен ай сияқты болсын), Жұлдыз (жұлдыз), Таутай (тау сияқты биік болсын), Айжарық (бала жеңіл, жарқын, сәулелі болсын), Көлбай (көл сияқты кең болсын), Шолпан (Венера).

Анимистік көзқарастар ең кең таралған және бүгінгі күнге дейін жақсы сакталған деген қорытынды жасауға болады. Ежелгі түркілердің негізгі табынатын нысандарының бірі – ғарыш, аспан, аспан денелері атауларында болып табылады. Түркілердің ежелгі наым-сенімдерінде орталық орынды Ислам қабылданғанға дейін барлық түркі халықтары арасындағы жоғарғы құдай болған тәнірге табыну иеленді. Тәнірі басты құдайдың есімі еркектік қасиетін көрсетеді және негізінен ер балаларға берілген Қазақ есімдер сөздігінде Тенгри (Тәнір) компонентімен келесі атаулар кездеседі: Тәнірберген - Танирберген. Ежелгі түркі атаулары үшін дәстүрге айналған құбылыс жоғарыда аталған күрделі атаулардағы «берілген», «берген» етістігінің қолданылуы Тәніршілдің пүтқа табынушылық құдайлар иерархиясындағы ерекше орнын көрсетеді. Исламның Қазақстанға енуіне дейін тенгранизм түркілердің ата-бабаларының негізгі діні болған. Исламды қабылдағаннан кейін де халық санасы бұл атау дәстүрін сақтап қалды. Әлемнің түркі антропонимикалық бейнесінде жеке есімдер жазылған, олардың атауының басты себебі "Құдай берген, Құдайдың қызыметшісі" деген мағына болып табылады. Олар XVI-XVIII ғасырлардағы жазбаша деректерде кездеседі. Жоғарыда аталған компоненттері бар балалардың есімдері бүгінде байқалмаса да, халықтық жад ата-бабаларының діни және мифологиялық көріністерін сақтайды. Баланы аяп, олар оны жиі "Адай берген ұлы / қызы" (Құдай берген, ең жоғарғы ұлдың ұлы/қызы) деп атайды.

б) Тотем атаулары. Қазақтарда балалардың тотемдік есімдермен аталуы мұндай есімдердің иелері осы жануарлардың қасиеттерін жинақтайды деген сеніммен байланысты болды. Бұл теңдестіру Қозыбай, Қозыбақар, Жанқозы, Байқозы, Еркозы (қозы сияқты бейбіт болсын); Қойлыбай, Қойшыбай, Қойбағар (қой/қошқар - қасиетті жануарлардың бірі, бала бай, жомарт және мейірімді болсын); Жылқыбай, Бұзау (баланың жылқысы көп болуы үшін, бала бұзау сияқты тыныш және сабырлы болсын) ескерткіштерінде сақталған.; Серке, Серкебай (ол табынның Көшбасшысы болсын, жетекші болсын); Итбай (ит - жеті байлықтың бірі; ит сияқты адап); Мысықбай (мысық - тірі тіршілік иесі - мұндай атаулар жаман көзден берілген); Бота, Ақбота, Ботакөз, Ботабай (түйе сияқты әдемі; ақ, түйе сияқты әдемі; баланың көптеген түйелері болуы үшін есім берілген), Арыстан (арыстан сияқты батыл, арыстандай қорықпайтын»); Аю; Жолбарыс; Қасқыр (ержүрек, қасқыр сияқты); Құндыз және т.б. [12, 70 б.]

в) Ислам есімдері. Мұсылмандық антропонимдердің енуі және таралуы этникалық бірегейлікті сақтауға ықпал еткен исламға дейінгі ұлken мәдени дәстүрдің болуымен түсіндірілетін ұзақ процесс. X-XIX ғасырларда исламның Орта Азия мен Қазақстанда таралуына байланысты Омар, Оспан, Әли, Жұсіп, Жұніс, Мұса және т.б. діни (мұсылман) есімдердің ұлken ағымы байқалады. Бұл ерлердің есімдері: Алдаберген, Абдулла (Алланың құлы), Әбдікәрім (Құдіреттінің құлы), әйелдердің есімдері: Айша, Бибі, Фатима және т. б. XVI ғасырдың екінші жартысынан бастап ислам діні қазақтардың психологиясына, мәдениетіне, тұрмыс-тіршілігіне терен сіңіп тамырлады. Діни дін этникалық атрибутқа, өзіндік мәдениет пен этникалық топты сақтаудың басты рухани факторына айналады, бұл мұсылман есімдерінің күрт жандануына ұлken ынталандыру болды. Мұсылмандық дәстүрлердің бейнелейтін антропонимдердің қызмет етуіндегі жаңа кезең ұлттық және діни бірегейліктің жаңғыруымен сипатталатын XX ғасырдың соңына келеді. Исламдың діни құндылықтардың қоғамға оралуы сенімнің нышандарын насиҳаттауға ықпал етті, олардың бірі антропонимдік бірліктер. XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басында әлемнің антропонимикалық көрінісінде діни есімдердің жандану үрдісі байқалады: Габдолла, Ибрахим (Ибраһим), Карим (Кәрім), Амир (Әмір), Мухаммед (Мұхаммед), Рамазан, Ислам, Ахмет, Амина (Әмина), Хадиша және басқалар. "Алла-адам" байланысы қазақтар әлемінің антропонимикалық бейнесінде үздіксіз және ажырағысыз. Діни мазмұндағы есімдер қазақтардың антропонимикасында басты орын алады, дегенмен олар негізінен XX ғасырдың бірінші ширегіне дейін қолданылған.

г) Тыйым (табу) орнына қолданылатын атаулар. Тыйымдардың шығу тегі діни наным-сеніммен де байланысты. Тыйым болған кезде адамның шын есімін айтуға тыйым салынады. Жалқы есімдер жалпы зат есімдермен ауыстырылады. Қазақтың тұрмысқа шыққан әйелдері ертеде күйеуінің туыстарының атын атауға құқы болмаған. Тыйым салынған есімдердің орнына әйелдер күйеуінің аға - інілері мен апа - сіңлілеріне (яғни қайын сіңлілері мен келіндеріне) арналған жаңа есімдер ойлап тапты: Төрем - менің Қожайыным, Шырақ, Тетелес, Мырзажігіт, Жомарт, Шабандоз, Жас ханым, Бикеш, Бойжеткен, неке жасындағы жас ханым, Шырайым, Менің сүйіктім, Әкеқызы, Әкенің қызы және басқалар. Әйелдің күйеуінен жасы үлкен еркектер оның мәртебесіне қарай аталды: қайнага. Т. Джанузаков тыйым салу кезінде белгілі бір адамның жеке есімі бүрмаланған түрде қолданылғанын айтады, мысалы: Мәмбет - Самбет, Әли - Сали, Тұрсын - Мұрсун. [13, б. 26].

Бүгінгі таңда тыйым ескі өмір салтының жәдігері ретінде тек қарт адамдар арасында кездеседі. Қазіргі қазақ тілінде тыйым салынған сөздер өткеннің құбылысы ретінде архаизмдерге айналды. Туыстық номинациялардан пайда болған есімдердің мысалдары: Бабажан, Бағағали, Бағақожа (баба жеке есімге қосылады, көбінесе тарихи тұлғаларға құрмет пен Құрмет белгісі ретінде қосылады); Атанияз (атасы-білеуші), Атабек (үлкен атасы), Бауыржан (жақын, қанды жан), Тұңғыш, Кенже (балалардың кенжесі) және т.б. [12, 59-бет].

Хан, бек, бай және т.б әлеуметтік детерминанттарды қамтитын атауларда да анимистік көзқарастар көрініс тапты, олар уақыт өте титул ретіндегі әлеуметтік мәнін жоғалтып, тек қана антропоформанттар қызметін атқара бастады, бірақ семиотикалық таңбада өзінің бастапқы мағынасын сақтап қалды. Мысалы, антропоформанттың еркек есімінің "хан" қызметі осы антропоформирлеуші титулдың семантикалық өрісіне тән "күш" бастапқы мағынасын сақтаудың сенімді дәлелі болып табылады және қазіргі қазақ атауларында бар: Әмірхан, Абылайхан, Батырхан, Қасымхан, Төрекхан, Жәнібек, Исламбек, Айтбай, Төлебай, Кенжебай т. б.

Ежелгі уақытта "халық", "тайпа" және "ел, Отан" ұғымдарына қатысты әлеуметтік терминдерден алынған атаулар да танымал болған. Тарихи антропонимикада жұмыс істейтін этноантропонимдер (этникалық атауға негізделген антропонимдер) (жеке есімдер тізілімі, антропонимиямен бірдей) [14, 226 Б.] тек идентификатор ретінде ғана емес, сонымен бірге адамның белгілі бір этникалық топқа, тайпаға, кланға жататындығын да көрсетті. Басым көпшілігінде бұл бұрын қолданылған ерлер есімдері. Тілдің сөздік құрамынан жеке бірліктердің жоғалуы лингвомәдени дәстүрдің жойылуының көрсеткіші емес. XX-XXI ғғ. қазақтардың антропонимиконында этномидерді антропоним ретінде пайдалану дәстүрі қайта жанданды. Бұл топта атаулардың құрамдас бөліктері арасында тарихи және қазіргі антропонимдерде (Елхан, Елемес, Елдос, Еламан, Елбар, Елназ, Елдар) белсенді қолданылатын «ел» appellativi ерекше орын алады.

Сонымен, көптеген қазіргі қоғамдардағыдай, қазіргі қазақ қоғамында да оның функцияларының өзгеруіне байланысты атау дәстүрінде айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Ежелгі магикалық функция біртіндеп маңыздылығын жоғалтады, әлеуметтік функцияға жол ашады, дегенмен кейбір формаларында ол бүгінгі күнге дейін сақталады.

Қазақ есімдерінің шығу тарихын зерттеу барысында тотемдік ұғымдармен байланысты есімдердің жойылуына бірнеше факторлар ықпал еткені анықталды: 1) ежелгі пүтқа табынушылық нағымдарды жоюға ұмтылатын жаңа идеология; 2) семантикалық әлеуеті жағынан ежелгі қазақ есімдерінен ерекшеленетін жаңа есімдердің енуі. Қазақ қоғамының қалыптасуының ерте кезеңінен бастап атау процесін зерттеу бізге ұлттық сананың эволюциясын және оны білдіру тәсілдерін байқауға ғана емес, сонымен қатар қазіргі қазақтардың менталитетінде көрсетілген оның тән ерекшеліктерін анықтауга мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нуртазина, Н.Д. Ислам в Казахском ханстве (XV- XVIII вв.) /Н.Д. Нуртазина. - Алматы: Казақ университеті, 2009. - 116с.
2. Каскабасов, С.А. Казахская волшебная сказка / С.А. Каскабасов. - Алма-Ата: Наука, 1972. - 259 с.
3. Каскабасов, С.А. Казахская несказочная проза / С.А. Каскабасов. - Алма-Ата: Наука, 1990. -240 с.
4. Жаксылыков, А.Ж. Образы, мотивы и идеи с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы: монография / А.Ж. Жаксылыков; ред. З. Кабдулов. - Алматы: Қазақ университеті, 1999. - 422 с.
5. Султангалиева, А.К. Ислам в Казахстане: история, этничность и общество/ А.К. Султангалиева. - Алматы: Казахский институт стратегических исследований при Президенте РК, 1998. – 188 с.
6. Жанұзақов, Т. Қазақ есімдерінің тарихы /Жауапты ред. И.К. Кенесбаев. - Алматы: Ғылым, 1971.- 218 б.
7. Жанұзақов, Т. Қазақ есімдері (анықтама сөздік)/ Т. Жанұзақов, К. Есбаева.- Алматы: Ғылым, 1988.- 480 б.
8. Дмитриев, Н.К. Арабские элементы в башкирском языке /Н.К. Дмитриев //Записки коллегии востоковедов. - Т.В. - М., 1930.
9. Розенталь, Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов. - М.: Просвещение, 1976. – 399 с.
10. Подольская, Н.В. Антропонимика. - М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. История Казахской ССР. - Алма-Ата: Наука, 1977. - Т.1. – 430 с.
12. Қапалбеков, Б.С., Ильясова, Н.Б. Қазақ есімдері: Орыс аудиториясына арналған оқу құралы. – Алматы: «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы, 2008. – 253 б.
13. Джанузаков, Т.Д. Очерк казахской ономастики. – Алма-Ата: Наука, 1982. – 176 с.
14. Никонов, В.А. Краткий топонимический словарь. - М.: Мысль, 1966. – 278 с.

МИФОЛОГО-ТЕМИСТИЧЕСКИЕ И РЕЛИГИОЗНЫЕ ВЗГЛЯДЫ В НАЦИОНАЛЬНОЙ АНТРОПОНИМИКЕ

Аннотация

В данной статье акцентировано внимание на антропонимах, в основе мотивации которых лежат тотемистические и религиозные воззрения, употреблявшиеся на протяжении длительного времени. Многие древние тюрко-казахские личные имена зарождались на основе язычества. Данные имена были связаны в основном с религиозными верованиями, а также с тотемом и табу и отчасти отражают культурные традиции народа.

Так, в казахском имени наречении до сих пор существует табу на наречение младенцев не только именами родителей, но и вообще именами родственников по мужской, отцовской линии, что является отголоском патриархата, проявляющегося и в соблюдении законов экзогамного брака. Как и в традициях других народов, этот запрет связан, по-видимому, с представлением о том, что повторение имени наносит ущерб его прежнему носителю

Формирование традиционной культуры казахов происходило на фоне перехода от дорелигиозного к религиозному сознанию. Нормы традиционной казахской этической культуры сконцентрированы в большом количестве устных запретов, табу, обычаях, ритуалах, с которыми человек сталкивается в повседневной жизни, и которые отражены в паремиях и устойчивых сочетаниях.

В казахском языческом именослове тотемизм являлся одной из основных форм воззрений, которая служила базой для дальнейшего развития антропонимической системы казахов.

Ключевые слова: антропонимика, религиозно-мифологические воззрения, языческие представления, тотем, имянаречение, казахи, этноантропонимы.

MYTHOLOGY - TOTEMISTIC AND RELIGIOUS VIEWS IN NATIONAL ANTHROPOONYMICS

Abstract

This article focuses on anthroponyms, which are based on totemistic and religious views that were used for a long time (especially in the ancient Turkic period). Many ancient Turkic-Kazakh personal names were born on the basis of paganism. These names were associated mainly with religious beliefs, as well as with totem and taboos and partly reflect the cultural traditions of the people.

So, in Kazakh naming, there is still a taboo on naming babies not only by the names of their parents, but also by the names of relatives on the male, paternal side, which is an echo of patriarchy, manifested in the observance of the laws of exogamous marriage. As in the traditions of other peoples, this prohibition is apparently connected with the idea that the repetition of a name damages its previous bearer.

The formation of the traditional culture of the Kazakhs took place against the background of the transition from pre-religious to religious consciousness. The norms of traditional Kazakh ethical culture are concentrated in a large number of oral prohibitions, taboos, customs, rituals that a person encounters in everyday life, and which are reflected in paremias and stable combinations.

In the Kazakh pagan nomenclature, totemism was one of the main forms of views, which served as the basis for the further development of the anthroponymic system of the Kazakhs.

Keywords: anthroponomy, religious and mythological views, pagan ideas, totem, namegiving, Kazakh people, ethnoanthroponyms.

МРНТИ 14.23.09

Жәниет Н.Б.

Башиев университеті, Қазақстан

zhadieva.n@mail.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМФА БЕЙІМДЕЛУ ПРОЦЕСІН ЗЕРТТЕУ

Аннотация

Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке дейінгі ұйым жағдайларына бейімделу процесінің жағдайларын оңтайландыруды анықтайдын тиімді педагогикалық әдістер қарастырылған. Мектеп жасына дейінгі балалардың мектепке дейінгі ұйым жағдайларына бейімделуіне педагогтің ата – аналармен бірлескен дұрыс ұйымдастырылған іс-әрекеттері кепіл бола алады.

Кітт сөздер: мектеп жасына дейінгі балалар, бейімделу, мектепке дейінгі ұйым, педагогикалық үдеріс

"Бейімделу" терминін алғаш рет 1865 жылы неміс физиологы Ауберт енгізген, кейінірек ол биологиялық түрғыда қолданыла бастады. Қазіргі уақытта "бейімделу" ұғымы адамның жеке басының дамуының белгілі бір кезеңдеріне байланысты қолданылады және ғылымның әртүрлі салаларындағы көптеген ғалымдардың зерттеу нысаны болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балаларды балабақша жағдайларына бейімдеу мәселесі

мектепке дейінгі мекемелер пайда болғаннан бастап және қазіргі әлемде өзекті болып есептеледі. Баланы балабақшаға беру уақыты келгенде, кез-келген отбасы бұл мәселеге тап болады. Мектеп жасына дейінгі балалар балабақшаға түскен кезде оны жаңа жағдайларға бейімдеу мәселесі туындаиды, өйткені баланың бейімделу қабілеті шектеулі. Бұл "бейімделу синдромы" деп аталады. Яғни жаңа ортаға психологиялық дайын болмауының салдары.

Баланың балабақшаға келуі, бейтаныс балалар, ересектер, айналадағы барлық жағдай баланың күйзелісін тудырады. Баланың мектепке дейінгі үйымға қай жаста келуі бейімделіне ықпал етеді. Бұл себеп тәрбиеленушілердің ата-анасынамен қарым – қатынасына қатысты және невротикалық мінез-құлыш түрлері қалыптасады. Педагогикалық әдебиеттерде балалардың балабақшаға үйренісу жағдайлары жақсы қорсетілген. Бейімделу, біріншіден, педагогикалық мәселе ретінде айқындалады, оны шешу үшін тәрбиеленушілердің қарым-қатынас қажеттіліктерін реттеуге ықпал жасау, оқу-тәрбие үдерісін дұрыс үйимдастырудығы балаларға дұрыс үйимдастырылған медициналық көмек жасау, отбасы мен әлеуметтік тәрбие арасындағы тығыз қарым-қатынас қажет. Шығыс және Батыс Еуропа ғалымдарының зерттеулерінде балаларды әлеуметтік тәрбие жағдайларына бейімдеу мәселеріне көп көніл бөлінеді.

Бейімделу-бұл оң (яғни адам мен психикадағы барлық пайдалы өзгерістердің жиынтығы) немесе теріс (стресс) нәтижелерге әкелетін белсенді процесс. Бұл жағдайда сәтті бейімделудің 2 негізгі критерийі бөлінеді:

- мінез-құлыштың сыртқы қорінісі(жаңа талаптарды оңай және дәл орындау мүмкіндігі).
- ішкі жайлылық (эмоционалды қанағаттану)

Негізінен, баланың мектепке дейінгі мекемеде болу процесіне үш компонент әсер етеді:

1. Бейімделудің әлеуметтік – психологиялық жағдай:

- достарымен, педагогтармен коммуникативтік қарым-қатынас;
- мазасыздану;
- ата-анасының ықпалы;
- өзіне-өзі қызмет жасаудың қалыптары;
- және балалардың жеке ерекшеліктері.

2. Бейімделудің психофизиологиялық деңгейінің сипаты:

- мектеп жасына дейінгі балалардың психомоторлық дамуының ерекшеліктері;
- бейімделу бұзылыстарының даму қаупінің жоғарылауы және педагогикалық деңгейі

3. Педагогтардың құзыреттілігі мен кәсібиілігі.

Дәрігерлер мен психологтар бейімделу кезеңінің өтуінің үш ауырлығын ажыратады: женіл, орташа және ауыр. Ауырлық дәрежесінің негізгі қорсеткіштері-баланың эмоционалды өзін-өзі қабылдауын, оның ересектер мен құрдастарымен қарым-қатынасын, жаңа ортаны. Женіл бейімделу кезеңі бір-екі аптаға созылады. Уақыт өте келе баланың тәбеті мен үйқысы қалыпқа келеді, эмоционалды жағдайы мен айналасындағы әлемге деген қызығушылығы қалпына келеді. Ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас орнатылады. Жақын адамдармен қарым-қатынас бұзылмайды, белсенді болады. Жедел аурулар пайда болмайды. Дененің қорғаныс күштерінің төмендеуі аздап байқалады және екінші немесе үшінші аптаның соңында олар қалпына келеді.

Орташа ауырлықтағы бейімделу кезінде баланың жалпы жағдайы мен мінез-құлқының бұзылуы біршама айқын, балабақшаға тәуелділік байқалады ұзағырақ өтеді. Үйқы мен тәбет 2-6 аптадан кейінған қалыпқа келеді, бір ай ішінде көңіл - күй өзгереді, баланың белсенділігі едәуір төмендейді, жиі жылайды, аз қозгалады, ойыншықтарға қызығушылық танытпайды, сабактан бас тартады, үндемейді. Бұл жағдай бір жарым айға дейін созылуы мүмкін.

Вегетативті жүйке жүйесінің қызметіндегі өзгерістер айқын көрінеді: нәжістің функционалдық бұзылыстары, бозару, терлеу, көздің астында көлеңкелер пайда болуы мүмкін, экссудативті диатездің көрінісі күшейеді.

Қын бейімделуде бала ауыр жарақат алуды мүмкін: яғни бір ауру екіншісін үзіліссіз ауыстырады, дененің қорғанысы бұзылады және енді өз рөлін атқармайды - олар баланы инфекциялардан қорғамайды. Жиі кездесетін аурулар невротикалық жағдаймен шектесетін баланың дұрыс емес мінез-құлқымен біріктіріледі. Тәбет ұзақ уақытқа төмендейді, баланы тамақтандыруға тырысқанда тұрақты тамақтанудан бас тарту немесе невротикалық құсу пайда болуды мүмкін. Ол нашар ұйықтайды, айқайлайды және түсінде жылайды, көз жасымен оянады, ұйқысы сезімтал және қысқа. Оның жағдайының жақсаруы бірнеше ай ішінде өте баяу жүреді. Осы кезеңде баланың даму қарқыны барлық бағытта баяулайды. Бейімделудің ауыр дәрежесі 2 нұсқада көріну мүмкін:

- жүйке-психикалық дамуы 1-2 тоқсанға артта қалады, тыныс алу аурулары 3 реттен артық, мерзімі 10 күннен асады, 1-2 тоқсан ішінде салмақ қоспайды;
- 3 жастан асқан, жиі ауыратын, ересектер тарапынан гиперопекасы бар отбасылардан шықкан, киінген, отбасында орталық орынға ие балалар. Мінез-құлыш реакциялары балабақшада болған 3-4 айда қалыпқа келеді, нейропсихикалық даму 2-3 тоқсанда артта қалады (бастапқы деңгейден), өсу мен салмақтың өсуі баяулайды.

Бейімделу ұғымы қоршаған орта жағдайларына бейімделудің білдіреді. Әлеуметтік-психологиялық бейімделуді әр баланың қоршаған орта жағдайларына бейімделуі деп қарастыруға болады және баланың жеке басын әлеуметтендірудің басты әлеуметтік-психологиялық негіздердің бірі болып табылады. Бейімделу мектепке дейінгі мекемедегі ойын ортасымен оңай жүзеге асыруға болады. Өз кезегінде балабақша қызметкерлері келесі міндеттерді орындаумен айналысусы керек:

- алғашқы күндері баланың тек түске дейін балабақшада болуды
- ата-аналармен тығыз жұмыс;
- топта эмоционалды жағымды атмосфера құру;
- "бала – ересек" және "бала-бала" эмоционалды байланыстарын қалыптастыруға бағытталған және міндетті түрде ойындар мен жаттығуларды қамтитын бейімделу кезеңінде ойын әрекеттерін үйімдастыру.

Балаларда бейімделу үдерісі барысында мектепке дейінгі ұйым мен ата-аналардың бірлескен жұмыстарының негізгі формалары:

- ата-аналар жиналысы;
- балалардың отбасыларына бару;
- сауалнама;
- бірлескен көрмелер;
- алгоритмдер (кіну, тамақтану, тазалық)

Бала алғаш ұйымға келгенге дейін педагогтар ата-анасымен байланыс орнатуды қажет. Тәрбиеленушінің қандай жұмыстарын мен ерекшеліктерін айқындау оңай емес, бірақ отбасымен танысу кезінде баладардың қызығушылығы мен үйренісүін және оның табигатына тән белгілерді анықтауға болады. Алғашқыда ата-аналарға баланы тек аз уақытқа балалармен серуенге әкелуге кеңес берген дұрыс, оған педагог - тәрбиешілермен және басқа балалармен танысу жеңіл болады.

Баланың ұйқысы тек қарама - қайшылықтардан ғана емес, отбасы мүшелерден басқаша ортадан да туындауы да мүмкін.

Әдетте үдеріс ретінде бейімделу әр түрлі жастағы тәрбиеленушілерде әр уақыт болады: мектеп жасына дейінгі орта топта – 2-3 алтаға, ал мектепке дейінгі ересек топта – 1 айға созылады. Балабақшага барған кезде ықпал ету әрбір екінші ұл мен әрбір үшінші қызда анықталады. Достарымен қарым-қатынас қажеттілігі 4 жастан соң тәрбиеленушілерде пайда болатындықтан, нейро – соматикалық әлсіздік кезінде мектепке дейінгі ұйымға теріс көзқарас болдырмау үшін ер балаларды мектепке дейінгі ұйымға 3,5 – 5 жастан ерте емес, ал қызы балаларды 3-4 жастан ерте емес қабылдау керек.

Бір жағынан, мектепке дейінгі мекемеге (1,5 жастан 3 жасқа дейін) барудың жас шегін арттыру, ал екінші жағынан, мектепке дейінгі мекемедегі білім беру жүктемесін арттыру жас мектеп жасына дейінгі баланың балабақша жағдайларына дағылану мәселесін ерекше өзекті етеді. Бейімделу мәселесі баланың жасына, денсаулық жағдайына, даму деңгейіне байланысты. Балабақшаға келгеннен кейін баланың өмірінде жаңа кезең басталады.

Әр түрлі елдердегі ғалымдар жүргізген кешенді зерттеу бейімделу процесінің үш кезеңін анықтады:

1. Жедел фаза немесе бейімсіздік кезеңі. Ол салмақ жоғалтуға, жиі тыныс алу органдарының ауруларына, ұйқының бұзылуына, тәбеттің төмендеуіне, сөйлеу дамуындағы регрессияға әкелетін соматикалық күй мен психикалық күйдің әртүрлі ауытқуларымен бірге жүреді (орта есеппен бір айға созылады).

2. Субакуталық фаза немесе нақты бейімделу. Ол баланың барабар мінез-құлқымен сипатталады, яғни.барлық өзгерістер төмендейді және дамудың баяу қарқынының аясында жеке параметрлер бойынша тіркеледі, әсіресе психикалық, орташа жас нормаларымен салыстырғанда (үш-бес аптаға созылады).

3. Өтемақы кезеңі немесе бейімделу кезеңі. Ол даму қарқындылығымен сипатталады, нәтижесінде балалар оқу жылының соңында жоғарыда көрсетілген даму қарқынның кідірісін женеді, балалар бағдарлай бастайды және сабырлы болады.

Балалардың бейімделуінің тағы бір құралы-ойын. Мысалы, құм мен су ойындары тыныштандырады. Бұл ойындар балаларды жан-жақты дамытады, бірақ бейімделу барысында-олардың тыныштандырады және көнілін көтереді , өйткені балалардың өзін жақсы сезініп, қорғайтын және шығармашылық белсенділік таныта бастайтын табиғи ортаны құру қажет. Жазда мұндай ойындарды көшеде ұйымдастыруға болады.

Бейімделу кезінде тактильді-кинестетикалық сезімталдықты және қолдың ұсақ моторикасын жетілдіруге арналған әдістер қолданылады. Осы сияқты қарапайым жаттығулар баланың эмоционалды жай-күйін тұрактандырады және мектепке дейінгі үйімда болуының алғашқы кезеңдерінде жақсы әсерін береді. Балалардың балабақшаға алғашқы қабылдануы жағдайында балада жақсы пікір, балабақшаға баруға деген қызығушылығын ояту керек.Бұл педагогтардың дұрыс үйісдастырылған жұмыс пен жақсы атмосферасын құру қабілетіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер тезімі:

1. .«Мектепке дейінгі педагогика». Р.Қ.Аралбаева Алматы , 2012 ж
2. Г.У. Мажит. Баланың мектепке дейінгі білім беру мекемесіне бейімделуі// Отбасы және балабақша. – 2016. - №5. – Б.10-11.
3. Жердева Е.В. Дети раннего возраста в детском саду (возрастные особенности, адаптация, сценарии дня) .- Изд.3-е.-Ростов на /Д: Феникс, 2008.- 186с
4. Бұркітбаева Ә. Мектепке дейінгі және кіші мектеп оқушыларының эмоционалдық өрісінің дамуындағы қыындықтар. // Жантану мәселелері. 4/2011. - 23 бет.
5. Г.М. Молдахметова, А.К. Нурова. «Мектепке дейінгі балалардың психологиялық-педагогикалық диагностикасы»: оқу-әдістемелік құрал. - Қостанай: ҚМПИ. - 2012.

ИЗУЧЕНИЕ ПРОЦЕССА АДАПТАЦИИ ДОШКОЛЬНИКОВ К ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассмотрены эффективные педагогические методы, определяющие оптимизацию условий процесса адаптации дошкольников к условиям дошкольной организации. Адаптацию дошкольников к условиям дошкольной организации могут

гарантировать правильно организованные совместные с родителями действия педагога.

Ключевые слова: дошкольники, адаптация, дошкольная организация, педагогический процесс

STUDY OF THE PROCESS OF ADAPTATION OF PRESCHOOLERS TO A PRESCHOOL ORGANIZATION

Annotation

This article discusses effective pedagogical methods that determine the optimization of the conditions of the process of adaptation of preschoolers to the conditions of preschool organization. The adaptation of preschoolers to the conditions of a preschool organization can be guaranteed by properly organized joint actions with parents of a teacher.

Keywords: preschoolers, adaptation, preschool organization, pedagogical process

МРНТИ 15.31.31

Исина Ш.А.¹, Саммерс Д.Г.²

^{1,2}Башев университети, Қазақстан

Shicca-AI78@mail, dannulya@gmail.ru

ЖАСӨСПІРІМДЕР АГРЕССИЯЛЫГЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация

Бұл мақалада жасөспірімдердің агрессияға бейімділігі мәселелерінің теориялық мәні мен психологиялық себептері туралы және де оны түзету барысындағы аса мән беретін кейбір жағдайлар туралы қарастырылған.

Кітт сөздер: жасөспірім, мінез-құлық, агрессия, әлеуметтік орта, қарым-қатынас.

Соңғы жылдары барлық әлемде зорлық-зомбылық әрекеттер, вандализм және қатыгездікке толы мінез-құлық көріністері, адамдарды жәбірлеу, келеке ету жағдайларының дәрежесі өте жоғары деңгейге жетіп отыргандығы белгілі. Осындай әлеуметтік қауіпті көріністер әдетте агрессия және агрессивтілік түсініктермен байланысты, олар ішкі факторлардың (тұлғалық), сол сияқты сыртқы, әлеуметтік факторлардың негізінде пайда болып, күрделі де және үлкен бір аландашылықты тудырады. Агрессия тақырыбы қазіргі кезде «назар аудараптық» мәселенің бірі болып отыр, XX ғасыр «қатыгездік пен озырылыштық ғасыры» деп аталып келген еді.

Қазіргі кезде агрессия мәселесіне психологиялық зерттеулерде кеңінен қарастырылып, жан-жақты талқылауды қажет ететін, ғылыми-практикалық ізденістерді талап етуде. Психологиялық зерттеулерді талдау барысында агрессия ұғымын түсіну көп жақты екені байқалады. Агрессия адамның сыртқы тітіркендіргіштерге қорғаныс реакциясы ретінде, күресу немесе шабуыл жасау ретінде және де басқа әртүрлі сипатта көрінеді.

Агрессия (aggrī - латын тілінде - шабуыл жасау) - психологиялық, физикалық зиян келтіруге бағытталған индивидуалды немесе ұжымдық мінез-құлық, әрекет. Агрессия көп мәнді жағдайда фрустрацияға субъектінің реакциясы - ол эмоциялық ашу ыза, өшпендейтік, жеккөрушілік қүйімен байланысты болады. Мұндай реактивті агрессияларды (экспрессивті агрессия, импульсивті агрессия, аффективті агрессия) біреуге зиян келтіруге әдейі бағытталған өшпендейтік агрессиясынан, субъектінің әрекеті мақсаты нейтралды

инструменттік агрессиядан ажырата білу керек.

Әртүрлі көпшілік әлеуметтік құбылыстарда дамитын агрессияның формалары (террор, геноцид, діни қақтығыстар) еліктеу, өзара индукция, жұқтыру, стереотипизациямен байланысты. Субъектінің агрессиялық мінез-құлыққа дайындығы тұлғаның орнықты қыры агрессиялық ретінде салыстырмалы қарастырылады. Агрессиялықтың деңгейі әлеуметтену процесіндегі үйренумен анықталады. Агрессиялық әрекеттер субъектінің өзіне де арналуы мүмкін (суицид). Агрессиялықты өзіндік қадағалауды қалыптастыру мен агрессиялықты ұстап қалу актілерінде эмпатия, идентификация сияқты сұрақтар психикалық процестердің дамуында үлкен рөл атқарады.

Фалымдар өз зерттеулерінде агрессиялықты ерте балалық жастан келе жатқан терең тұлғалық сапа деп санайды (Л.Хюзман, Э.Ровелл, Д.Леонард). Агрессиялықтың қалыптасуындағы басты рөлге әлеуметтік шарттар мен когнитивті құрылымдарды жатқызады.

Адамдарға тән туа берілген жеке қорғаныс механизмдері күнделікті өмірде не мақсатқа сәйкес қорғаныс немесе агрессия түрінде трансформацияланады. Р.С.Немовтың пікірінше агрессия екі тенденцияга ие: қатыгез әрекетке ұмтылу немесе оны тежеуге бағытталу. Қатыгездік әрекеттерді тежеу мотивтері белгілі бір мінез-құлықты белсендіруде мағызды рөл атқарады. Мысалы Р.С.Немовтың айтуынша жазалау орындарында жүріп жатқан жасөспірімдердің бостандықта жүрген құрбыларына қарағанда агрессиялық жағдайды іштей тежеу деңгейлері нашар болып келеді. Осыған қоса, бихевиористік баттағы зерттеушілер агрессияға байланысты көп мәселелерді анықтап, олар біріншіден оның түрлерін (физикалық, вербальды, тұра және жанама) және агрессия мен өшпендейлік ұғымдарын ажыратып көрсетті.

Жасөспірімдік шақта агрессия негізінен делинквентті мінез-құлық түрінде көрінеді; яғни әлсіздердің және өзінен кіші балаларды келемеждеу, әлімжеттік жасау, құрбы-құрдастарымен төбелеу түрінде көрінеді. Адам агрессиялық мінез-құлыққа тұлғалық ерекшеліктерімен және өзі қатысатын жағдайлармен келеді. Агрессивтіліктің көрінуі антропологиялық зерттеулер бойынша мәдениетпен байланысты болса, агрессияның пайда болуы қоғамдық процестермен, ортамен, топпен байланысты екендігі белгілі болды. Агрессиялықты зерттеу меселесі психология ғылымы саласы үшін маңызды тақырыптардың бірі болып табылады, қазіргі әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық дағдарыстарға, экологиялық өзгерістерге байланысты адамдардың бір-біріне деген қарым-қатынасы агрессиялық сипатқа бейім болып отыр.

Қазіргі күнде көптеген психологтар агрессияны былайша түсіндіреді – басқа тірі ағзага деген балағаттық және зиянды әрекеттердің кез-келген формасы жауыздық ретінде қарастырылады. Сондықтанда, агрессия қандай-да болмасын формада көрініс берсе де, ол басқа бір адамға немесе басқа тірі ағзага деген зиянды әрекеттердің, қауіпті бағыттағы мінез-құлықты көрсету тәсілі болып табылады. Көптеген зерттеуші-ғалымдар агрессия мәселесін зерттей отырып, оған негативтік жағынан баға берсе, енді бірі оның позитивтік тұстарын түсіндіреді. Сондықтан да, мұндай көптеген анықтамалардың жиынтығын үлкен екі топқа бөліп қарастыруға болады:

1. Агрессияны мотивті түрде жүзеге асатын, ереже, нормаларды бұзушы немесе қайғы-қасірет әкелетін әрекеттер деп қарастырады. Мұндай бағытта: «Ұйымдастырылған» және «Құралдық» агрессия деп екіге бөледі. «Ұйымдастырылған» агрессия – бұл арнайы, мақсатты түрде ұйымдастырылып, өзелерге зиян, қауіп төндіруге негізделген қатыгездік әрекеттер жатады. «Құралдық» агрессия – адамның ешқандай мақсатыныз, санасыз түрде немесе мәжбүрлік негізінде жасалған қатыгездік әрекеттер жатады.

2. Агрессия – «өшпендейлік» және «бұзушылық, кирату, жою» ретінде. Мәселен, Р.Бэрон мен Д.Ричардсон агрессияға келесідегідей анықтама береді – бұл басқа бір адамға

деген өшпенділік қатынас пен зиян, қауіп тәндіру әрекетіне бағытталған мінез-құлықтың кез-келген формасы.

Агрессияға қатысты өте ертедегі және белгілі теориялық ереже – «агрессиялық» мінез-құлық өзінің табиғаты бойынша «инстинктивті» деген анықтама. Осы бағытқа сәйкес, агрессия белгілері адамдарда генетикалық «бағдарламаланған» түрде пайда болады. Осы көзқарасты психоаналитикалық және этологиялық бағыттың өкілдері талдады.

Психоаналитикалық бағыт - бірінші психоаналитикалық мектепті құруши зерттеуші С.Шпильрейн болды. Оның идеясы мына мәселені көрсетеді: «Жаңа бір нәрсе құру, жасау үшін бұрынғы кедергі келтіргенді бұзу керек, яғни «жасап шығару, құру» актісінде міндетті түрде «бұзу» процесі жүреді». Өзін-өзі көрсету инстинктінде екі компонент бар:

- а) Өмір инстинкті;
- б) Өлім инстинкті.

З.Фрейд, А.Фрейд, Э.Фромм, А.Адлер, К.Юнг, К.Хорни, және т.б. ғалымдар агрессия мәселесіне қатысты бірқатар тұжырымдамалар ұсынылды. Олар агрессияны – инстинкт, туа біткен мінез-құлық, санасыздық пен саналылық арасындағы қақтығыс - дей отырып, адамның психологиялық қорғанысының бір тәсілі ретінде де қарастырады. Агрессия - ол тек бұзакылық немесе зорлық - зомбылық жасау әрекеті болып табылмайды.

Бұл, яғни «агрессия – ол шынайы мінез-құлықта немесе қиялдаудың әсерінен көрінетін тенденция және соған бейімділік, ал мұндағы мақсат–басқа бір адамға залалын тигізу, оны жою, қандай да бір әрекеттің есебінен оны еркінен айыру, намысына тиу т.б.».

Австриялық психоаналитик, психотерапевт З.Фрейд өзінің зерттеу-іздену жұмыстарында агрессияны былайша тұжырымдады, яғни адамның барлық мінез-құлқы – әростан (либидо) яғни өмірдің инстиктерінен туындаиды. Кейіннен З. Фрейд танатостың мәнін ашты – ол өлімге бел байлау (өмірдің тоқтауы және жоғалуы). Осылардың арасында әрқашанда күйзеліс, тартыс, дағдарыс, дау- жанжал, қарама-қарсылық болады, ал басқа механизмдер танатостың энергиясын сыртқа қарай бағыттайтының соған байланысты агрессия сыртқа қарай шығып, басқа адамдарға бағытталады. З.Фрейдтің ойынша агрессия міндетті түрде адам өмірінде болатын процесс, яғни танатостың энергиясы сыртқа қарай шықпаса, ол адамда түрлі бұзылыстардың, аурулардың болуына әкелуі мүмкін. Осындай жағдайдан шығудың жолы - катарсис деді.

А.Адлер үшін агрессивтілік болып сананың іс-әрекетін ұйымдастыратын қажетті сапалар табылады. Ол тірі материяның жан-жақты қасиеті деп «жарысқа түсуді, шындық үшін күрес, тамашалыққа деген ұмтылыс» санайды. Агрессивті сана, агрессивті мінез-құлықтың әртүрлі – ашық формаларынан бастап, символикалық формага дейін тудырады. Агрессивтілік - мәдениет контекстіне ене отырып, балағаттау немесе қауіп тәндіру себептерімен байланысқан символикалық формаларды игереді.

Д.Доллард фрустрациялық-агрессиялық теориясын ұсынды. Бұл теория инстинкт концепциясына қарсы бағытта еді. Мұнда агрессивті мінез-құлық ситуативті жағдай деп қарастырылды.

Агрессия – бұл адам ағзасында автоматты түрде пайда болатын әуестік емес, ол фрустацияға деген жауап-реакциясы деп айтылды. Яғни, қажеттілікті қанағаттандыру, эмоционалдық тенденциялық жолындағы кедергілердің жену. Фрустрациялық теориясындағы агрессияны түсіндіретін негізгі идея – катарсис эффектісі болып табылады. Катарсис – бұл қысымшылық, күштену деңгейін төмendetуге себеп болатын бойда жиналған энергия мен қозулардан босау, арылу процесі. Бұл идеяның мәнісі – яғни, өшпенділікке, ашуға толы физикалық немесе эмоционалдық күштерді уақытша төмendetіп, нәтижесінде психологиялық теңесу мен агрессиялық әрекетке дайындықтың деңгейі әлсірейді.

Л.Берковиц фрустрация негізінде туатын жаңа әрекет – «кең» түсінігін енгізді. «Фрустрация-агрессия» деген схемасын ұсынды:

Біріншіден, фрустрация тек агрессиялық әрекеттер барысында ғана жүзеге аспайды, ол сондай әрекетке дайындықты күшетуі мүмкін;

Екіншіден, агрессия себепсіз пайда болмайды;

Үшіншіден, фрустрациялық ситуациядан жаулық әрекет арқылы шығу жеке адамда осы тәрізді әрекеттің әдетке айналуына әкеледі.

Неофрейдизм бағыты - өкілі Э.Фромм өзінің «Адам анатомиясының деструктивтілігі» деген еңбегінде адамда тұа біткен спонтанды түрде өздігінен дамитын қатыгездік инстинкті болмайды деген дәл ғылыми мәліметтерді дәлелдеген.

Э.Фроммның пікірінше жек көрушілік, кекшілдік, деструктивтілік көптеген қоғамда сондай тәменгі дәрежеде қала береді, тіпті «туа біткен құмарлық» қомегімен түсіндіруде сенімсіз болады. Фактылық материалдар көрсеткендегі мәдени-даму деңгейі орташа қоғамда (аңшылар, терімшілер, жер иелері) жауышылық әрекетті, неғұрлым мәдени-даму деңгейі жоғары қоғамға қарағанда өте тәмен деңгейде көрсетеді. Ол агрессия мен деструктивтіліктің әртүрлі типтері мен тасымалдаушыларын талдайды. Агрессия – бұл басқа адамға қатер келтіру әрекеті. Осындай категорияға байланысты ол агрессияның мынадай типтерін береді:

1. «Залалсыздандырылған агрессия». Биологиялық бейімделген агрессия – бұл адамға да, жануарларға да тән. Бұл «аяқ асты көрінген» қатерге, ситуацияларға деген реакция сияқты спонтанды пайда болады, өмірін сақтап қалумен байланысты емес.

2. «Зиянды агрессия». Биологиялық бейімделмеген агрессия (деструктивтілік, мейірімсіздік). Бұл тек адамға ғана тән. Ол биологиялық қатер мен әлеуметтік бұзылыс әкеледі. Оның негізгі көрінісі - өлтіру және мейірімсіздік көрсету. Э. Фромм агрессия феномендерін талдай келе, мынадай терминдерді ұсынады «жалған агрессия», «агressиялық ойын», «агgressия - өзін-өзі дәлелдеу» т.б.

3. Этологиялық бағыт – өкілі К.Лоренц. Агрессия – тұа біткен «өмір сұру үшін курес» инстинктінен бастау алады. Оның пікірінше жаулық энергия ағзада спонтанды, ұздіксіз, құнделікті темпте, өз уақытымен жинақталап отырады. Сондықтанда, агрессиялық әрекеттер:

- а) агрессиялық энергияның жиналудына;
- б) агрессиялық күштің көрініс беруіне байланысты.

«Әлеуметтік үйрену» теориясы – негізін салушы А.Бандура. Агрессия - әлеуметтену процесінде игерілген мінез-құлықты көрсетеді. Мұндай мінез-құлық үлгісі – тұлғаралық қатынас құралы ретінде қарастырылады. Сондықтанда, басты назар әлеуметтенуге әсер ететін алғашқы әсерді зерттеу, әсіресе, ата-аналардың балаларын агрессиялық әрекетке үйретуіне аударылады. Ол агрессияны зерттеу кезінде ескеретін 3 негізгі маңызды сәтті атап көрсетті:

1. осы тәрізді әрекеттердің тәсілдерін игеру кезені,
2. олардың пайда болуын күшеттептің факторлар,
3. оларды тұрақты әрекеттерге айналдыратын шарттар.

А.Бандура және Р.Уолтерстің еңбектері осы жасөспірімнің агрессиялық мінез-құлқы мен әрекеттерін зерттеуге арналған. Олар осы еңбектерінде келесідегідей факторларды ұсынады:

Үйрену процесі - әлеуметтік адекватты емес мінез-құлықты жою былай жүзеге асырылады:

- а) мұндай мінез-құлық актілерін мадақтаусыз, ескерусіз қалдыру;
- б) мұндай мінез-құлық актілерін белсенді түрде жазалау.

Агрессияның пайда болу шарттары - әлеуметтену процесі тиімді болу үшін, қажетті аз мөлшерлі шарттар бақылану, қадағалануға тиісті. Әлеуметтенудің кемшіліктері болып тек, деструктивті мінез-құлық формалары табылмайды, сонымен қатар агрессияның пайда болуына ықпал ететін шарттар, ата-аналардың сүйіспеншілік сезімдерінің жойылып, үнемі жазалауды қолдану кезінде пайда болатын фрустацияның негізі болып табылады. Сонымен қатар, өшпендейтілік, ашу сезімдерінің тууы, ата-аналардың балаға деген талаптарымен

келіспеушілінен туындайды.

Д.Уотсон, А.Бандура агрессия - агрессиялық әрекетке тән ситуацияларды бақылап, әлеуметтік түрғыдан тұрақтандыру, яғни әлеуметтену процесінде осында мінез-құлықты игеру нәтижесінде пайда болады дейді.

Когнитивті бағыт фрустрация мен агрессияның таным процестерімен өзара байланысының жүйесінде қарастырады. Бұл бағыттың өкілі М.Раттер агрессияны мінез-құлық бұзылыстарын айқындайтын факторлардың бірі болып табылады. Онымен байланысты басқа да факторларды да атап көрсетті:

1. отбасындағы тәрбиелеудегі олқылық;
2. білімді алудағы үлгермеушілік;
3. мектептегі жағымсыз, келеңсіз жағдайлар.

Агрессияның пайда болуына себепті факторлардың тізіміне стресстік әсерлерді де қосуға болады (отбасындағы дау- жанжал, мектептегі үлгермеушілік, айналасымен нашар қырым-қатынас), яғни олар алдымен толысып, одан соң жаушылық кері әрекеттер ретінде көрінеді.

Гуманистік бағыт - (К.Роджерс, В.Франкл, Ф.Перлз) агрессия – индивидтің оның еркіндігін шектеуге жасалған әрекеттерге деген қарсылығы және мәжбүрсіз осында мінез-құлықты көрсетуі деп түсіндірді. Агрессия – түрлі психологиялық қорғаныс ретінде көрініс беретін мінез-құлық болып табылады.

Міне, психологияда көптеген шетелдік теориялық бағыттар агрессия мәселесіне қатысты сұраптарды әр бағытта қарастырған. Олардың барлығында да агрессияның табиғатына арналған және олардың өзіндік пайда болу ерекшеліктері мәселелеріне тоқталған.

Көптеген осы тақырыптағы зерттеулер кеңестік психологиярдың, авторлардың да (Г.А.Андреева, В.В.Знаков, Л.Б.Колчина, О.Ю.Михайлов, А.А.Реан, Т.Г.Румянцева және т.б.) зерттеу жұмыстарында да кездеседі. Ресей психологиясында көрсетілгендей: «адам – эгоист, альтруист, сабырлы немесе мақтаншақ болып дүниеге келмейді, ол сондай адам болып қалыптасады». Тек адамның тұлға ретінде даму процесінде әртүрлі әлеуметтік жағымсыз, пайдасыз қасиет-белгілер пайда болуы мүмкін. (А.С.Макаренко).

Жасөспірім тек назар ортасында болуды ғана емес, ересектердің сенімі мен түсіністігін де талап тетеді. Ол тек құбыларының арасында ғана емес, сондай-ақ ересектер ортасында да өз орнын табуға ұмтылады. Бірақ, ересектер ортасында жасөспірімге деген қатынаста – «ол әлі бала, сондықтан тыңдау қажет» деген әлеуметтік позиция сақталған. Нәтижесінде, ересектер мен жасөспірімдер арасында психологиялық келіспеушілік-барьер өрістеп, көпшілігі мінез-құлықтың агрессиялық формасына көшеді.

Жасөспірімнің тұлғалық ерекшеліктеріндегі агрессивтілік қоғамдағы өзіндік ережелерден қанағат таптай, ересектердің түсінбеушілігіне қарсылық ретінде қалыптастын негізгі форма. Жасөспірімнің агрессивті мінез-құлқы қарсылық көрсету сипатына ие болып, эпизодтық түрде пайда болып, қоршаған ортамен өзара қатынасын тұтас түрде бұзбайды. Ол тек тұлғаның жоғары әлеуметтік психологиялық қасиетінің сандық жеткіліксіздігінің, мінез-құлқының қате құрылудының, құндылық бағыт-бағдар жүйесінің әлсіздігінің салдары болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. М.: Эксмо пресс. 2010 ж.
2. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб.: Питер. 2017 ж.
3. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. Москва, 2016 ж.

4. Паренс Г. Агрессия наших детей. Москва, 2017 ж.

ПРИЧИНЫ АГРЕССИИ ПОДРОСТКОВ И СПОСОБЫ ЕЕ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ

Аннотация

В данной статье речь пойдет о теоретической сущности и психологических причинах проблем склонности подростков к агрессии, а также о некоторых вопросах, придающих большое значение при ее коррекции.

Ключевые слова: подросток, поведение, агрессия, социальная среда, общение.

CAUSES OF TEENAGER AGGRESSION AND WAYS TO PREVENT IT

Abstract

This article will focus on the theoretical nature and psychological causes of the problems of adolescents' propensity to aggression, as well as some issues that attach great importance to its correction.

Keywords: teenager, behavior, aggression, social environment, communication.

МРНТИ 14.09.25

Ж.И.Сұлтан¹, Д.Г.Саммерс²
^{1,2}Баишев Университети, Қазақстан
sultan_zhurdyz@mail.ru

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚИТЫН БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒАЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМЫТУЫ

Аннотация

Қазіргі заманғы білім берудің болашақтағы міндеттері жас маманды интеллектуалдық ойлау және терең ақылмен, риясыв қызығушылықпен және өмірлік қүш-жігермен ерекшеленуге тиіс деген. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда негізгі білім, білік, жоғары білім жүйесінде оқу процесін ұйымдастыру жалпы Білім алушызаттық және ұлттық құндылықтарға негізделген дағылар білім алушы өзін-өзі жетілдіруді талап етеді. Осыған сәйкес мақалада жоғары оқу орында оқыту үрдісінде білім алушылардың өзін-өзі дамытуы басым бағыты ретінде қарастырылған.

Кітт сөздер: өзін-өзі дамыту, мотив іс әрекет, өздігінен білім алу, білім алушылардың өзіндік жұмысы.

Тұнғыш президент Н.Ә.Назарбаев өзінің әрбір халыққа арнаған жолдауларында, барлық жобалім алушырының бастамаларында әрқашан жастардың білімді болуы үшін қүш жұмылдыруды талап етіп келеді. Білімді үрпақ ұлттық келешегінің кепілдігі деп жастардың білімді, тәрбиелі, мәдениетті еңбеккор етіп өсіруді мемлекеттегі білім беру ісінің басты мақсаты етіп қойған. Ол ақпарат құралдарынан берілетін әрбір бағдарламада заманға сай білім алуга қажетті жанадан шығып жатқан барлық технологиялардың білім беру мекемелерінің жабдықтарында болуын қадағалап жастардың үш тілді менгеріп шығуы қажеттігін айттып келеді. Бүгінде бұл тапсырма жастар арасында өз дәрежесінде орындалып жатыр деп айтсақ болады. Оның басты дәлелі жоғары оқу орындарында оқитын білім алушыларғалардың өз бетімен ізденіп, ағылшын, компьютер курсарына барып қосымша білім алуды. Яғни олардың өз бетімен білімін жетілдіріп, өзін-өзі дамытулары. Әдетте өзін-өзі

дамыту тұлғаның белгілі іс-әрекетке уәжінің (мотив) болуы итермелейді. Бүгінгі жастардың да өзін-өзі дамытуына итермелеуші түрткі ол жоғары оқу орнынан кейін магистратураға түсү немесе қосалқы тағы да басқа мамандықтарды игеру қажеттілігі болып отыр. Себебі қазіргі заман жастардан жан-жақтылықты талап етеді. Яғни Білім алушының заманға сай дамуы басты қажеттіліктердің бірі. Мәселенің мән жайы дұрыс түсінікті болу үшін Білім алушы дамуы, дамуға қажеттілік мәселелерінде тоқталуды жөн деп санаймыз. Жалпы Білім алушы дамуы - өте күрделі, ұзақ мерзімді және қарама-қайшылықты процесс. Өзіне тән ерекшелігі - Білім алушының физикалық, психикалық және рухани сапалық қасиеттерінің диалектикалық өтуі және жаңаруы. Әр түрлі көзқарас түсіндіру осы құбылыстар. Кейбір сарапшылардың пікірінше, Білім алушыдардың дамуы кездейсоқ, бақылаусыз жүреді, даму өмір сүру жағдайларына байланысты, сондықтан туғаннан алынған күштерге сүйене отырып, кейбіреулер ешкім өзгерте алмайтын тағдырды анықтайды. Даму - бұл басынан бастап қозғалысқа қабілетті, даму жолында ескі жойылып, жаңасы пайда болады. Өмірге енжар, ол өз жұмысымен өзінің дамуы үшін қажет нәрсенің бәрін жасай алады [1].

Дамудың қозғауышы қүші – қарама-қайшылықтардың өзара құресі. Осы қарама-қайшылықтардың арқасында үнемі өзгеріс пен өзгерістер болып тұрады. Қарама-қайшылықтар – жалпыға бірдей, ішкі- сыртқы, әмбебап, жан-жақты сонымен қатар барлық білім алушыдардың дамуына және оларды қанағаттандыруға мүмкіндік беретін қарапайым материалдық және жоғары рухани қажеттіліктер. Ишкі жанжалдар әр білім алушының өз табиғатына қанағаттанбауынан туындаиды. Олар жеке ниеттерде көрінеді.

Негізгі ішкі қайшылықтардың бірі пайда болатын қажеттіліктер мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы айырмашылық болып табылады. Негізгі ішкі қайшылықтардың бірі пайда болатын қажеттіліктер мен оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы айырмашылық болып табылады. Кейбір жастардың психикасы мен интеллектісі – әлеуметтік жағдайы жоқтығына қарамастан, үлкендермен жұмыс істеуге үмтүлады. «Қалаймын немесе алмаймын», «Білемін немесе білмеймін», «Мен алмаймын», «иә немесе жоқ» - мәңгілік қайшылықтарды айқындайтын екі ұғым. Білім алушының дамуын зерттейтін ғалымдар, даму заңдылықтары мен оның нәтижелерін анықтайтын және оларға әсер ететін бірқатар маңызды қатынастарды анықтады.

Неліктен кейбір Білім алушыдар өз дамуында өте жоғары нәтижелерге қол жеткізеді, ал басқалары: кейбіреулерінде мұндай мүмкіндік жоқ? Бұл процесс және оның нәтижесі неге байланысты? Ұзақ мерзімді зерттеулер бұл мәселеде жалпы заңдылықты анықтады: Білім алушының дамуы ішкі сыртқы жағдайларға байланысты. Ишкі жағдайлар-бұл Білім алушы ағзасының физиологиялық және психикалық қасиеттері. Сыртқы жағдайлар-Білім алушының пайда болуы мен дамуы, сыртқы ортамен тиімді өзара әрекеттесу процесінде Білім алушының ішкі мәні өзгереді, жаңа қасиеттер қалыптасады, бұл өз кезегінде одан әрі өзгерістерге әкеледі.

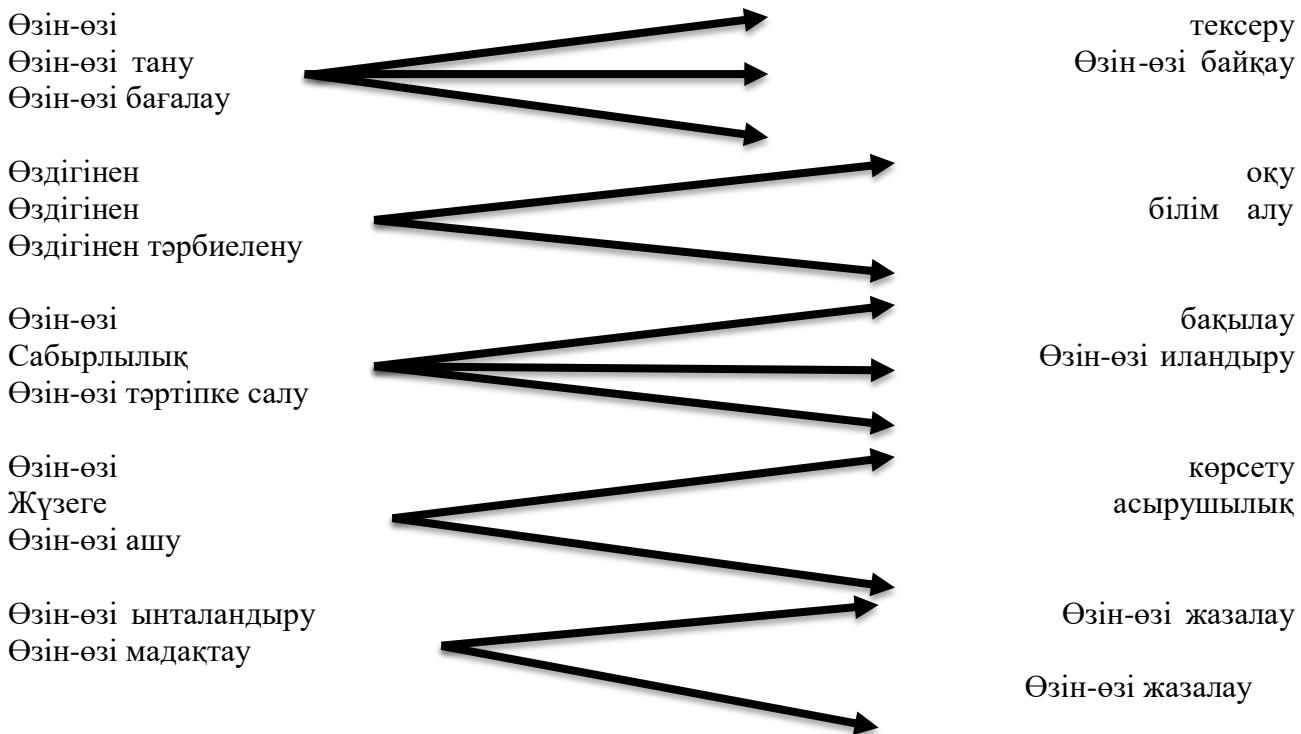
Іс-әрекет процесінде Білім алушының жан-жақты және тұтас жеке дамуы жүреді, оның әлемге деген көзқарасы, қарым-қатынасы қалыптасады. Таңдалған іс-әрекеттің жоспарланған жеке қасиеттердің қалыптасуына ықпал етуі үшін оны қажет және мақсатты түрде ұйымдастыру керек. Бұл білім беру тәжірибесінде өте күрделі мәселе. Өкінішке орай, көп жағдайда бұл күрделілік даму мүмкіндіктерін шектейді; кейде студенттер ең қажетті жағдайларға белсенді араласа алмайды – Әлеуметтік, еңбек, танымдық, пассивті бақылаушы болып қалады және дайын ережелерге сәйкес оқудан өтеді.

Әрекет сипаты бойынша белсенді (белсенді) және пассивті (пассивті) болуы мүмкін. Тіпті құрт баланың өзі белсенді болып көрінгенін қалайды. Ол актарға, жасына қарамастан, кейбір талаптарды қояды, болып жатқан оқиғаларға, басқаларға, заттарға деген көзқарасын білдіруге тырысады. Қоршаған орта мен тәрбиенің ертерек әсер етуіне байланысты белсенділік жоғарылауы немесе кейде төмендеуі мүмкін. Мысалы, Білім алушы көп жұмыс

істей алады, бірақ қажет нәрсені пассивті түрде, көнілі қалмай, жұмыс істегісі келмейді. Мұндай қызмет Білім алушыға жоғары нәтиже бермейді. Дамудың тиімділігі белсенділікке, көніл-күйдің жеткіліктілігіне байланысты.

Білім алушы таңдаған ісіне жан-тәнімен кірісіп, өзідегі бар мүмкіндіктерін бәрін іске жұмылдырып, өзін кемелденген тұлға ретінде көрсете білуі қажет. Мұндай қызмет Білім алушыға қанағат ләззатын әкеліп, шабыт пен қуаттың көзіне айналады. Сондықтан да, іс-әрекеттің маңыздылығы оның өздігінен ғана емес сол әрекетте көрінетін тұлға белсенділігінің деңгейіне байланысты. Жастардың басым көшілігі дамудың жоғары сатысына шығу үшін әдетте алдымен жоғары оқу орнына оқуға келеді. Бұл жастардың өзін-өзі дамытуға саналы түрде келген алғашқы қБілім алушыдарының бірі. Жоғары оқу орнындағы білім алушылардың дамуына ықпал ететін негізгі мотивацияның элементтеріне ол білім алушылардың өз бетімен ізденіс жүргізуі, өз бетімен білім алуы, өзіндік жұмыстарды жүргізуі болып табылады.

Қазақтың бір туар ақыны, ағартушы Абай атамыз өз өлең жолдарында айтқандай, «...өзіңе сен өзіңді алып шығар еңбегің мен ақылың екі жақтап», - деп Білім алушының барлық нәрсеге өзі жауапты болуын тапсырады. Яғни Білім алушының өзіндік «Мен»-і әрбір бастауларының барлығын өзіндік жауапкершілік арқылы жүргізілуін талап етеді. Бұл өлең жолдары сонау XIXғ. айтылса да бұл қағида бүгінгі XXIғ.-да да өз құндылығын жоғалтпаған. Қазіргі заман жоғары оқу орнында оқытын білім алушылардың шығармашылықты, тез шешім қабылдаушылықты (мобиЛЬДІЛІК), жоғары интеллектуалды және Білім алушыгершілік потенциалды, кәсіби құзыреттілікті және мәдениеттіліктің жоғары болуын талап етеді. Сондықтан жоғары оқу орындарында оқытын білім алушылар қасиеттерді бойында дамыту үшін ең алдымен өзін-өзі дамытуы керек. Білім алушылардың немесе жалпы Білім алушының дамуының бірнеше көпқырлығы бар. Оның жүйесін келесі суреттен анық байқауға болады[2]:

Білім алушының іс-әрекеті сияқты әрекеті де таңдау сипатына ие. Жеке тұлғаның дамуы ешқандай әсерден туындалмайды, оның ішінде білім алушының дамуы қарқынды жүреді, тек Білім алушы өзінің жеке қажеттіліктеріне сәйкес келетін жеке көзқарасына сәйкес әсер етеді. Осыған байланысты біз жоғары оқу орындарында оқытын жастарды өз

бетінше іздеуге жол ашу үшін Білім алушылырдың өзіндік жұмысқа назар аударуымыз керек деп санаймыз. Өзіндік жұмыс өзіндік жұмыспен орындалған кезде, оның барлық компоненттерінде - кешенді, зерттеу, проблеманы қалыптастыруға көшу кезінде Білім алушылырдың белгілі бір тәуелсіздігі жұмыстың қарапайым формаларын орындаудан, өзін-өзі бақылау мен түзетуге көшу кезінде пайда болады; бұл Білім алушылырдың танымдық қабілеттерін қалыптастыру құралы, сонымен бірге бұл оку іс-әрекетінің бір түрі. Бірақ дидактикалық мақсаттарда өзіндік жұмыстың келесі түрлері бар::

- 1) жаңа білім алу, өз бетінше білім алу;
- 2) білімді нығайту және анықтау;
- 3) оку және практикалық міндеттерді шешу үшін білімді қолдану дағдыларын қалыптастыру;
- 4) практикалық дағдыларды қалыптастыру;
- 5) шығармашылық сипаты, күрделі жағдайларда білімді қолдана білуді қалыптастыру[3].

Білім алушылырдың өзіндік жұмысы – (SRSP) - оку жұмысының барлық басқа түрлерінің міндеттерін корытындылайды. Ешбір білу мүмкін емес жеке түрі болып саналмайды, жоғары игілік-Білім алушы. Практикалық маңыздылығымен қатар, ЖЖБИ белгілі бір дағдылар мен дағдылардың жиынтығы ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы жоғары білікті маманың жеке құрылымында маңызды рөл атқаратын мінез-құлық белгісі ретінде де маңызды. Сондықтан, әр университетте, әр курста IOPS материалдары барлық Білім алушылырдың басшылығымен мұқият таңдалады. SRSP-тің негізгі мақсаты: студенттерді оқуға үйрету, яғни оку процесінде білім мен дағдыларды өз бетінше игеру қажеттілігі мен дағдыларын дамыту. Өзіндік жұмыс Білім алушылырдың ұйымдастырушылық және тәртіптілік, мәліметтер мен оқығаларды талдай білу, белсенділік пен бастамашылық, тәуелсіз ойлау сияқты қасиеттерін дамытуға әкеледі, бұл шығармашылық дамуға және өз ойлары мен сенімдерін қалыптастыруға әкеледі.

Білім алушылырдың жоғары оку орындарында өздігінен білім алуы да дамудың алғашқы кезеңі болып табылады. Өздігінен білім алу-бұл мұғалімнің көмегінсіз өз бетінше оку арқылы білім алу. Бұға түрлі ақпарат көздерін өздігінен білім алуға арналған жастар. Оларға мыналар жатады: Интернет, қашықтықтан оқыту, студенттік ғылыми конференциялар және т.б. сондықтан өздігінен білім алуға және дамуға ұмтылатын әр жас тек белсенді болуы керек. Себебі белсенділік білім алушыға оку процесінде әлеуметтік тәжірибелі тезірек және сәтті жинақтауға мүмкіндік береді. Қарым-қатынас жасау, қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамыту, коршаған шындыққа деген көзқарасты қалыптастыру. Білім алушының интеллектуалды дамуы танымдық белсенділікпен бірге жүреді. Бұл үшін білім алушыны танымдық функцияларды шешумен ғана емес, сонымен бірге алған білімдерін іс жүзінде қолдану қажеттілігімен де ажырату керек. Себебі еңбек қызметі Білім алушыды өзінің рухани-Білім алушыгершілік әлемін тез және тиімді қалыптастыруға итермелейді, оны ауыр және өнімді жұмысқа бағыттайды [4].

Әр Білім алушының өзіндік қызметі оның қабілеттері мен таланттарының дамуы мен сәттілігінің қажетті шарты болып табылады. Қандай да бір керемет педагогикалық мектеп оқушыларын тәрбиелеумен айналыспаңыз, білім алушының өз тілегінсіз нәтиже болмайды. К. Д. Ушинскийдің айтуы бойынша, білім алушының өзі окуы керек, ал мұғалімнің іс-әрекеті оны үйрену керек материалмен қамтамасыз ету, оку процесін басқару болып табылады. Осыдан дұрыс тәрбие тек студенттерге педагогикалық әсер ету объектісіне ғана емес, сонымен бірге тәрбиесін белсенді түрде өз қолына алатын пәнге де тән[5].

Жеке белсенділік - бұл қажетті шарт қана емес, сонымен қатар дамудың нәтижесі. Әлеуметтік белсенді, іскер, шығармашылық Білім алушы әрқашан өз мақсатына жетеді, бұл өзіне және басқаларға бірдей мейірімділік пен қуаныш сыйлайтын жан. Педагогикалық тесттен кейін саналы, ұйымдастқан әрекет студенттерді кез-келген қызметпен қамтамасыз ете алады. Өсіп келе жатқан тұлғаның мүмкіндіктерін жан-жақты ашып, өзін өз күштерін

белсенді пайдалану, жеке ерекшеліктерін терең зерттеу, әр Білім алушының табиғи қасиеттері мен таланттарын барынша дамыту үшін қажетті құралдармен қаруландыру. ақылды тәлімгер-мұғалім. әр Білім алушының толықтығы. қоғам алдындағы құрмет пен парыз. Сонымен, Білім алушылырдың дамуы үшін маңызды жағдайлардың бірі-олар жақсы білімді, өз бетінше жұмыс істемеуі, мақсаттарына жетпеуі керек. Әр сабак білім алушының қалауымен және шартты түрде белсенді түрде жүргізу керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. А.С. Сейтақов, «Өзін-өзі тану пәнін оқыту ерекшеліктері», «Самопознание.kz» журналы – 2021.
2. Б. Айтуқызы, «Өзін-өзітану» рухани-Білім алушыгершілік білім беру бағдарламасының ықпалдастыру әлеуеті», «Самопознание.kz» журналы – 2016.
3. Райымбекова Т.К., Жаңабекова Г.Ж., «Өзін-өзі тану» рухани-Білім алушыгершілік білім беру бойынша ғылыми түркінде сапалы мониторинг өткізу дің ерекшеліктері», «Самопознание.kz» журналы – 2011.
4. Айванхов О.М. "Познай самого себя". Джнани-йога. — М.: Изд-во Просвета, 2020.
5. Берне Р. Что такое Я-концепция // Психология самосознания. Хрестоматия. — Самара: Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2018.

САМОРАЗВИТИЕ СТУДЕНТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВУЗах

Аннотация

Будущие задачи современного образования состоят в том, чтобы юных казахстанцев отличали самобытный интеллектуальный потенциал и глубокий интеллект, безграничный интерес и жизнелюбие. При реализации этих задач организация учебного процесса в новой системе высшего образования требует саморазвития студентов на основе базовых знаний, навыков, умений, общечеловеческих и национальных ценностей. Соответственно, в статье саморазвитие студентов рассматривается как приоритетное направление образовательного процесса в высшей школе.

Ключевые слова: саморазвитие, мотивационное действие, самообразование, самостоятельная работа студентов.

SELF-DEVELOPMENT OF STUDENTS STUDYING IN UNIVERSITIES

Abstract

The future tasks of modern education are to ensure that young Kazakhstanis are distinguished by their original intellectual potential and deep intellect, boundless interest and love of life. In the implementation of these tasks, the organization of the educational process in the new system of higher education requires self-development of students on the basis of basic knowledge, skills, abilities, universal and national values. Accordingly, the article considers self-development of students as a priority direction of the educational process in higher education.

Key words: self-development, motivational action, self-education, independent work of students.

МРНТИ 14.25.09

Т.С.Жұмабек

*Баишев Университетi, Қазақстан
tursin_87@mail.ru*

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫСЫ ӨМІРІНДЕГІ МҰҒАЛІМ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРИ

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш мектеп оқушысы өміріндегі мұғалім тұлғасының қызметі мен рөлі туралы баяндалады. Бастауыш сыйып оқушысы мен мұғалімінің арасындағы өзара қарым-қатынастың оқу қызметінде және оқыту мен тәрбиелеудегі маңызды ерекшеліктері айқындалып, оқушы тұлғасын қалыптастыруды мұғалім қызметінің қыр-сыры жете ашып көрсетіледі.

Кітт сөздер: мұғалім, оқушы, танымдық ойындар, шығармашылық қабілет

Бастауыш мектеп оқушысының өмірінде мұғалім ерекше орын алатыны белгілі. Бұл жерде баланың тек қана жақсы баға алу емес, сонымен қатар мұғалімнің сөйлеу ырғағы, жүріс-тұрысы, балаға деген қатынасының дұрыс және бірқалыпты болуы барлық жағынан да балаға әсер етеді. Мұғалімнің сөйлеген сөзінен бала оның позициясын, бағасын, сәйкес жағдайларға деген көзқарасын байқап, соған еліктеуге үмтүлістар жасап отырады. Педагог тұғысынан бағалау балаға өзін-өзі көрсете білуін, өзіне деген сенімділікті қалыптастырады.

Қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулер мен білім тәжірибесі балалардың шығармашылық дамуының өзі және оның шарықтау шегі осы кіші мектеп жасында болатынын көрсетіп отыр. Осындай жаңа қызмет типінің пайда болуын Л.С.Выготский шығармашыл оқу қызметіне ауысу, кіші мектеп жасындағы баланың іс-әрекетке деген басқаша ойларының пайда болатынын ескерсек, яғни баланың түпкі ойының іске асыруына мүмкіндік туатынын, жағдаяттан ойға емес ойдан актуализацияға бару қызметі қалыптасады [1, 25]. Сондықтан да осы жастағы оқушылардың елестету қызметі белсенді сипат алып, шығармашыл оқу қызметіне деген қабілеті дами бастайды. Осындай жағдайда мұғалім оқушы үшін жетекші рөл атқарып, оның өміріндегі жетекші ересек адам ретінде өз қызметін атқарады.

Мұғалім бастауыш сыйып оқушысы үшін оның түпкі ойдан берілген оқу тапсырмалары мен материалдарын игеруде оқу қызметі атқаруда өз бетінше іс-әрекет жасау, білімін комбинациялау және өз сезімдерін шынайы түрде жеткізу мен көрсетуге көшу кезеңінде [2, 24] мұғалім оның барлық ішкі сезімін түсіну үшін кіші мектеп оқушысының психологиялық ерекшеліктерін өте жақсы игергені болуы керек.

Бастауыш сыйып оқушысы мен мұғалімінің арасындағы өзара қарым-қатынас оқу қызметінде оқыту мен тәрбиелеудегі маңызды шарт болып табылады. Оқушының мұғаліммен қатынасының негізінде барлық оқу қызметіне, мектепке, қоршаған ортасына деген қарым-қатынастар қалыптаса бастайды. Мұғалім мен оқушының арасындағы адамгершілік құндылықтардың қалыптасу үдерісі мұғалімнің бала үшін маңызды тұлға екендігін толықтай сезініп, өз қызметіне аса мән беруін талап етеді. Оқушы мен мұғалімнің арасындағы іскери қатаң стильдегі қатынастардың орнатылуы оқушының мұғалімге деген қызығушылығын төмендетеді және қарым-қатынастың ішкі астарының сөгілуіне экеледі. Алғашқы қүннен бастап мектепке келген баланың жан-жағына қарап, өзінің жаңа ортасын игерудегі мұғалімнің рөлінің маңызды екендігін осыдан көруге болады.

Л.С.Выготскийдің еңбектерінде баланың тәжірибесін кеңейтіп, оның үлкен талпыныстар жасап, жақсы нәтижеге жетуіне ықпал ету керек, оның оқу қызметіне шығармашылықпен қарауға негіз салынуына жол ашып отырғаны дұрыс деп көрсетіледі [1, 25]. Бала қаншалықты қоріп, естіп, көрген білгенін өз бойынан өткізе білсе, болмыстың элементтерін танып-біліп, оны менгерсе, соншалықты оның оқу қызметі өнімді болады. Кіші мектеп жасындағы балалар ойнау арқылы көптеген оқу қызметін игеретіні анықталған, алайда ол ойындар ересектердің білікті жетекшілігімен өткізілгендеға олардың

шығармашылық қабілеттері оянып, түпкі ойларын іске асыру мүмкіндіктерін туғызады [3, 32]. Бастауыш мектеп оқушысы көбіне ақыл-ой, есептер шығару сияқты ойындарға қызығушылық танытады. Дамытушы, танымдық ойындар баланың есте сақтау, ой, зейін, шығармашылық елестетуін, анализ, синтез (құбылыстар мен заттың жалпылық, жекелік, қасиеттерін көрсете білу, оларды салыстыру) жасау, кеңістіктік қатынастарды қабылдау, конструктивті білік пен шығармашылықты дамыту, оқушылардың бойында байқампаздықты дамыту, ой пікірін негізdemелеу, өзін-өзі тексереп білу әдетін, қойылған міндетке сай баланың өз қызметін ұйымдастыруын, бастаған ісін аяқтауға үйретеді. Мұғалім бұл жерде оқушының білім деңгейі мен ақыл-ой даму арасында белгілі тәуелділік болады. Алайда мұғалім оқушының ақыл-ой дамуын тек қана алған білім көлемімен өлшеуі дұрыс емес. Ақыл-ойды дамыту үшін белгілі бір ақылой операцияларын игеруі және ойлаудың логикалық тәсілдерін игеру керек екендігін мұғалім білуі керек. Оқушының оку қызметін атқаруда мұғалімнің жетекші рөлін айта отырып, оның барлық іс-әрекетінің баланы дамыту мен тәрбиелеуге бағытталып қана атқарылғаны дұрыс. Мұғалім ойын әдісін қолдануда әрбір баланың дара ерекшелігін ашады, оның қызығушылығын анықтайды, мінезінің жақсы және теріс жақтарын таниды. Бала ойыны үдерісін бақылау педагогке өз тәрбиеленушілерін зерттеуге бай материал береді, әрбір балаға деген дербес қарым-қатынас құру жолдарын табады [3, 13]. Сондықтан да ойындар адам қызметінің уәждемелері мен адамгершіліктік мәнін ашатын мазмұнды, тәрбиелік мәні бар, балаларды ересектердің өмірінің құбылыстарындағы нақты аясымен таныстыруға бағытталған болуы керек. Кіші мектеп жасындағы оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуге әсер ететін маңызды бағыттар ретінде көркем әдебиет пен бейнелеу өнері, дene тәрбиесі, сөйлеу мәдениетін атауға болады. Балалардың эстетикалық қабылдауы оған әсер ететін сыртқы қызметтермен байланысты болады. Ол оқылған әдеби шығармадағы кейіпкерлер, кино немесе өртегі кейіпкерлері болуы мүмкін. Егерде бала ойша кейіпкер өміріне қатынаспаса, өзін сол бейне орнына қоймаса, ол автор берген образдарды елестете алмайды. Бұл дегеніміз бала кез келген ойды, сезімді сыртқы қызмет көмегінсіз игере алмайды дегенді білдіреді. Бала кинолар мен шығармалардың әсер арқылы оның елестетуінде пайда болған киноленталар бейнелері мен ассоциацияларды шынайылыққа айналдыра алады. Осыған байланысты көркем шығармаларды қабылдаудың мынадай ерекшеліктері ажыратылады: баланың өзінің ішкі белсенділігін суретке салу, драматизациялау, өз бетінше ізденістер мен шешімдерді табу [4, 25].

Көркем шығармаларды және суреттер бойынша қабылдауда баланың дербестігі көрінеді. Олардың кейбіреулері шығармаларды бейнелердің бөлшектеріне назар аударса, кейбіреулері кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынастарды атайды, кейбіреулері тіпті сезімдер туралы, ал біреулері белсенді дene қымылдарын, қозғалыстарды айтады. Бала сонда өзінің жеке ерекшеліктеріне тәуелді бейнелерді құрады, бұл жерде оның тұлғалық және көркем елестетулерінің ерекшеліктері көрінеді [5, 25].

Көркем шығармаларды қабылдауда баланың шығармашылық, эстетикалық қабілетіне жол ашылады, баланың бойында шығармашылықтың дамуына ықпал етеді. Баланың бойында нақты бір қызмет түріне пәнге деген қызығушылық пайда болып, ол табысты қызмет атқару үшін өзінің ойын шығармаларды, бейнелерді есіне түсіру арқылы белсендіреді. Көркем шығармамен танысу арқылы сапалық жағынан келіп түсетін жаңа ақпарат және оның оку қызметінде ойын тәсілімен бекітілуі баланың өресін кеңейтіп, шынайы қызмет туралы біліммен байытады. Кітап, көркем сурет арқылы мұғалім баланың қажет материалды окуға, оған деген терең, тұрақты қызығушылықты қалыптастыруға ықпал жасап отырады [6].

Оку қызметіне деген саналы қатынас баланың шығармашылық елестетуіне, өз қызметіне жауапкершілікпен қарауға, қажет материалдарды таңдай білуге, эстетикалық талғамын дамытуға әсер етеді. Бұл қызметтер өз кезегінде мақсатты түрде жасалып, оку үдерісінде бала түрлі ізденістер жасап, өз білімдерін жұмылдыруға, түрлі дерек көздерден

алған сезімдерін айта білуге, талдауға, жинақтауға жол ашады. Ал баланың эстетикалық тәрбиесіне көркем шығармалардың тікелей әсер ететіні жалпыға белгілі. Осы тұрғыдан мұғалім балаға қажет ақпараттарды жеткізуге, оның кино, кітаби, көркем сурет шығармаларын тануға арналған тапсырмалардың аса мүқият таңдалуына мән бергені дұрыс. Өйткені мұғалімнің эстетикалық талғамы кіші мектеп оқушысының да талғамын қалыптастырудың тікелей көрсеткіші болып табылады. Соңдай-ақ кітаптар, көркем суреттермен танысу баланың эмоционалды реакциясы, тұрақты зейінімен сүйемелденіп, олардың бойында адамдар туралы жаңа білім қалыптастыру қажеттіліктері туындағанда отырады. Бұл өз кезегінде баланың оқу және сабактан тыс қызметтерінде көрініс тауып, олардың қойылған міндеттерді шешуде шығармашылық танытып, түрлі жаттығуларды орындаудың жолы болып табылады [5, 23].

Мұғалімнің қызметі бұл жерде баланы қызықты, мазмұнды қызметтерге оқыту, үйрету. Балалар ойын арқылы оқытуда ересектердің қызметіне еліктейді, бірақ оларды дәме-дәл қайталамайды, өздерінің ойындағыларды біріктіріп, өз ойлары мен сезімдерін білдіреді, ол өз кезегінде елестету, өз бетінше қызмет атқаруға, іс-әрекет жасауға кез болады [7, 234-235]. Соңдықтан да бастауыш мектеп мұғалімі балалар ойнын таптаурындыққа айналдырмай, балаларға еркіндік беріп, оларды ынталандыруы керек. Балалардың тапсырмаларды өздері құрастыруға, мақсат қоюға итермелеп, балалардың ынтасын шектемей, оларды жұмылдырып, ойында қатаң тәртіп орнатуға ұмтылмауы тиіс [8, 33-48]. Бастауыш мектеп мұғалімі оқушының білім алу жолындағы алғашқы тұлға болғанықтан оның міндеті баланың ынтасын, өзіндік санасын, өз бетінше іс-әрекет жасауына жол ашып, олардың балалық өзінділігін сактап, білім алып, оқуға деген қуанышын күшеттегі ықпал жасайды. Оқыту және тәрбиелеу тәсілдерінен мәжбүрлеуді алып тастау, бала үшін қиялдамау, ол үшін шешім қабылдау тәсілдерін ойлап таппау керек. Тек қана олардың қызығушылықтарын, сезімдерін дамытуға әсер етіп, ойлары мен елестетулерін жұмыс жасауға бағыттау керек. Мұғалімнің осындағы жетекшілігі ғана баланың бойында шығармашылықтың қалыптасуының негізі бола алады [9]. Балаға жеке бақылау жасау маңызды болып табылады. Баланы оқыту мен тәрбиелеуде және оның барлық қызметіне деген шығармашылықтың қалыптастырудың ол өзінің қабілеті мен икемділігін тауып отырады. Соңдықтан да шығармашылық тапсырмаларды түгел бір сыныпқа емес, жеке оқушыға немесе кішігірім топқа берген дұрыс. Өйткені мұнда жұмыс әрбір баланың жеке мүміншіліктері мен ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен кіші мектеп жасындағы баланың шығармашылық қабілеті мен эстетикалық талғамын тәрбиелеуде мына шарттардың орындалуы анықталды:

- эмоционалды жағымды атмосфераның болуы;
- оқыту мен тәрбиедегі баланың ынтасын дамыту;
- оқушыларға еркіндік пен дербестік беру;

- оқыту үдерісінде баланың шығармашылық қабілетін дамыту үшін арнайы жұмыстар жүргізу [2, 49-58]. Педагогикада кіші мектеп оқушысының креативтілігін дамытуға арналған арнайы әдістер бар, солардың ішінде авторлар бірлестігімен (С.Л.Новоселова, Е.В.Зварыгина, Н.Ф.Комарова т.б.) жасалған оқытуды ойын формасында басқару әдісі қызығушылық танытады. Орталық идеясы – баланың жас ерекшелігін және оның оқу қызметін ескеретін оқытудағы жүйелілік тұрғы. Оның мазмұны мына компоненттерден тұрады:

- баланың өмірлік тәжірибесін жоспарлап байыту;
- өмірлік тәжірибелі балаға берудегі педагогтің балалармен біріккен ойындары;
- баланың өмірлік және оқу тәжірибесін байытуда ескерілетін пәндей-оқыту ортаны дер кезінде өзгерітіп отыруы;
- балалардың біrbірімен өзара қарым-қатынасқа тұсуіне әсер ететін олардың оқытуда жаңа білімді және міндеттерді шешу тәсілдерін өз бетінше қолдануға бағытталған

ересектердің балалармен белсенді қарым-қатынасы.

Бұл компоненттер негізінен оқытуды басқарудың жанама және тікелей басқарулына сай келеді. Авторлар соның ішінде жанама әдістерге көніл бөледі, өйткені оқыту мен оқу о бастан балалар үшін өз бетінше жұмыс түрінде ұйымдастырылады және де балалар жаңа есептер мен жаттығуларды ойлап табуында оқу міндеттерінің берілу әдістеріне аса мән береді (тәжірибелі белсендіру қабілетін дамытумен байланысты).

Сонымен баланың оқыту мен тәрбиедегі креативтілігін дамытуда баланың ынтасына аса мән беру керектігін көреміз, ал мұғалім баланың қызметін басқарып, үйлестіруші ретінде бағыт беріп отыруы тиіс деген тұжырымға келеміз.

Баланың мінез-құлқын басқарып отыру үшін мұғалім сендіру, талап, иландыруды қолданады. Сендіру баланың нормативті мінезқұлқын тәрбиелеуге бағытталады, ол өз кезегінде деректері және тәуелділіктерді біріге отырып талдау арқылы жүзеге асырылады. Ал талап ол қатаң бұйрық, тыйым салу, өкім түрінде көрініс тауып отырады. Эмоционалды ренқі бойынша талап агрессивті, бетін қайтарумен қатар жылы, мейірімді, іске ұмтылдыру түрлерінде де болады. Агрессивті талаптар – мәжбүрлеу, ал мейірімді талаптар – ұмтылдыру түрінде көрініс тауып отырады.

Иландыру, ақыл айту, ескерту, алдын алу, ұрысу, жек көру түрлерінде көрініс тауып отырады. Эмоционалды ренқтері бойынша мейірімді және агрессивті болады. Эмоционалды ренқ сөйлеу формасымен қатар, интонация, ишаралтар, пантомимика арқылы да көрініп отырады. Қазіргі педагогикалық психологияда педагогикалық қарым-қатынас стилінің түрлері ажыратылады, көп тарағаны авторитарлы, демократиялы, либералды қарымқатынас стильдері. Олардың әрқайсысының мәні теориялық және практикалық әдебиеттерде нақты көрсетілген. Аталған иландыру, талап қою, сендірудің педагогикалық қарым-қатынас стилінің қалыптасуына әсерін нақтырақ қарастырып көрелік.

Авторитарлы стильті мұғалімнің мәжбүрлеуші талаптары мен агрессивті сендіруі арқылы қалыптасады. Талап оқушыны тәртіпке шақыруға бағытталып отырса, агрессивті сендіру нұсқау айту, ашу шақыру, ескерту, сөгу арқылы көрініп отырады. Ал демократиялық стильдегі жетекшілік сендіру мен бұйыру талаптары, мейірімділікпен сендіру арқылы іске асырылады. Сендіре отырып мұғалім балаларға ережелерге бағыну керектігін, оның пайдасын түсіндіреді, баланы ережелерге бағынудың бағалы екендігіне сендіреді. Талаптың үйреншікті түрлері болып табылатын бұйрықтар, тыйымдар, өкімдер демократиялық стильде жұмылдырудың түріне айналып отырады. Ол үшін мұғалімнің дауысынан жылыштың сезінілуі керек. Мейірімді түрдегі сендіру, ақыл айту өтініштер арқылы иландырумен іске асып отырады. Мұғалімнің мұндай стильде қарым-қатынас жасауында балаға деген сенім мен оған деген жанашырлығы көрініп отырады.

Мұғалімнің либералды-немқұрайлы басқару стилінен оның сабакқа деген және пәннің проблемасына деген зейінінің жетіспейтіндігінен көрініс береді. Педагог қарым-қатынаста белгілі бір тәртіпке жүгінбей, қарым-қатынас сипатының мұғалім тарарапынан емес, оқушылардың басшылық алудың өрсетеді де, мұғалім олардың дегеніне көнетіндігін көруге болады. Оның ондай стилінен кіші мектеп оқушыларының өз тәртіппері мен қарым-қатынас құруларының реттемейтіндігі туынтайтынын көрініп отырады.

Кіші мектеп жасындағы оқушылардың бойында авторитарлы стильті толық мұғалімге бағыныштылықты дамытса, либералды-немқұрайлы стильті оқушылардың қарым-қатынастары мен мінез-құлқытарын реттей білуден алшақтатады. Ал өз мінез-құлқын реттеп отыру өздігінен пайда болмайтындығын ескерсек, олардың тәртібін бақылап отырудың болмауы, толықтай тәртіпсіздікке әкелетіні белгілі.

Өзара қарым-қатынастағы демократиялық стильті оқушылардың бойында өз тәртіпперін реттеп отыруға әсер етеді және оны қалыптастыруға ықпал етеді. Ал либералды-немқұрайлы стильті мұғалімге бағынуды да, өз мінез-құлқын реттеп отыруды дамытуға негіз бола алмайды. Мұғалімнің қарым-қатынас стилі кіші мектеп оқушысының эмоционалды күйіне әсер етеді.

Авторитарлы стиль оқушының көңілкүйін түсіріп, олардың бойында эмоционалды мазасыздықтың, реніштің, жек көрудің пайда болуына әсер етсе, демократиялық стиль оқушының көңіл-күйінің көтерінкі болуына, эмоционалды қуаныштың, қанағаттану сезімінің, өз күшіне деген сенімділіктің пайда болуына негіз болады. Либералды-немқұрайлы стильдегі қарым-қатынаста бірде ретсіз және негізсіз қуаныш пен көтерінкі көңіл-күйдің пайда болуына әкелсе, бірде қанағаттанусыздыққа, шектелуге, эмоционалды қабылдау сезімдерінің тоқтауына әкеліп отырады. Осындай стильді ұстанатын мұғалімдермен жұмыс істеуді оқушылар жақтырмайды, өйткені ретсіз көңіл-күйдің өзгеріп отыруы оқушыға қатты әсер етіп, оқу қызметтерінің алғашқы дағдылары қалыптаспай қалады. Кез келген бастауыш мектеп мұғалімі үшін балалармен жұмыс істеу мен қарым-қатынас құрудың стилін анықтап отыру міндетті болып табылады, яғни олар өздерінің баламен жұмыс істей алу қабілетін анықтап алғаны дұрыс.

Қорыта айтқанда, бастауыш мектеп оқушысы өміріндегі мұғалім тұлғасы өткен тәжірибесін жаңамен ұштастыра алатын кәсіби қызығушылығы жоғары танымы биік, бастаған ісінің нәтижесін көре алатын, ғылыми зерттеу жұмыстарын таңдай біletін, педагогикалық үрдістің заңдылықтарымен етene таныс, оқытудың әдістемелік жаңалықтарынан хабардар, оқыту үрдісін ізденімпаздықпен арттыратын өз ісінің шебері болуында.

Әдебиеттер тізімі:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Изд. 2-е, М., 1957.,25.
2. Богоявленская Д.Б. О предмете исследования творческих способностей\\ Психологический журнал.-1995.-т.16.-№5,24.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования.-М.,1956.,32.
4. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2-х т.т. I. Психологическое развитие ребенка.-М.:Педагогика,1986,25.
5. Люблинская А.А. Детская психология. Учебное пособие для студентов педагогических институтов.-М.: Просвещение, 1971,25.
6. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Изд.2-е.-М.,1965.
7. Люблинская А.А.Очерки психологического развития ребенка. 2-е изд.-М., 1965, 234-235
8. Панов В.И.Некоторые теоретические и практические проблемы одаренности.\\Прикладная психология.-1998.-№3, 33-48
9. Одаренные дети: пер. с англ. общ.ред. Бурменской и Слуцкого.-М.,1991

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ В ЖИЗНИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассказывается о деятельности и роли личности учителя в жизни младшего школьника. Раскрываются важные особенности взаимодействия ученика и учителя начальных классов в учебной деятельности и в обучении и воспитании, раскрываются тонкости деятельности учителя в формировании личности ученика.

Ключевые слова: учитель, ученик, познавательные игры, творческие способности

FEATURES OF THE TEACHER'S ACTIVITY IN THE LIFE OF A JUNIOR STUDENT IN THE EDUCATION SYSTEM

Abstract

This article describes the activities and the role of the teacher's personality in the life of a younger student. The important features of interaction between a student and a primary school teacher in educational activities and in teaching and upbringing are revealed, the subtleties of a teacher's activity in the formation of a student's personality are revealed.

Keywords: teacher, student, cognitive games, creativity

МРНТИ 06.81.19.

Пірімжанова А.П.¹, Сембигалиева С.Р.²

^{1,2}Баишев университеті, Қазақстан

pirimzhanovaa@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аннотация

Мақалада инновациялық технологияларды оку үдерісіне пайдалану ерекшеліктері қарастырылған. "Инновация" ұғымын анықтаған және анықтаған ресейлік ғалымдардың бірі - Н.Нұрахметов. Қазіргі уақытта білім беру процесіне "жаппай" енгізілетін инновациялық технологиялар өзекті проблемалар аясында пайда болады, білім беру процесінің әдістеріне жаңаша көзқараспен қарайды және оны үздіксіз жаңғыртуға бағытталған.

Білім беру жүйесіндегі басым бағыттардың бірі білім беру процесін технологиялық дамыту кезінде кепілді білім беру нәтижелеріне қол жеткізу болып табылады. Оку процесін өзгерту үшін сіз шығармашылықпен жұмыс істеуініз керек. Өйткені, бұрын оқушы тек когнитивтік, диск және ассимиляция рөлін атқарды, ал қазір, жаңа талаптарға сәйкес, ол тәуелсіз оқушы деп танылды. Сондықтан, адам осы рөлдерді орындауға лайық болуы үшін оның жаңа бейнесін заманауда талаптарға сәйкес дайындау қажет.

Кітт сөздер: инновация, инновациялық технология, технология,

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол: "Инновация, біз инновациялық процесс деп атایтын нәрсе-бұл білім беру мекемелерінің инновацияларды құруға, дамытуға, қолдануға және таратуға байланысты жеке қызметі. Н. Нұрахметов" инновация " білім беру мазмұны, әдіснамасы, технологиясы, тәрбие жұмысын ұйымдастыру, мектеп жүйесін басқару туралы ой қозғайды және өзінің жіктеліміндегі инновацияларды ерекшелейді, қайта құру саласы бірнеше түрге бөлінеді: жеке (жеке, өзара тәуелді емес); модульдік тип (өзара байланысты жеке кешен); жүйелік тип (мектепті толық қамтитын) [1].

Қазіргі мұғалімдердің басты міндеті - білім беруді нәтижеге бағыттау, яғни жаңа инновациялық технологияларды игеру екені белгілі. Қоғамның жаңа қажеттіліктерге сәйкес білім беру процесіне инновациялық тәсілдерді енгізу мүқият зерттеуді және оқытушының шығармашылық әсерін талап етеді. Осыған байланысты қазіргі заманғы инновациялық технологияларды дамытуға ұмтылу қажет, олар әрбір оқушының қабілеттеріне байланысты білім беруді қамтамасыз етеді, оның дербестігін, білімкүмарлығын, креативтілігін тәрбиелейді. Өйткені, оку процесін мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес ұйымдастыру оқушылардың білімін бақылау үшін жаңа педагогикалық технологияларды, инновациялық Бақылау-өлшеу құралдарын енгізуі қамтиды. Оқытушының жаңа педагогикалық технологиясы қазіргі тенденцияларға негізделген және ізгілендіруге, өзін-өзі дамытуға және тәрбиелеуге қабілетті үйлесімді, жан-жақты тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Бұл оқушылардың қасіби білім сапасын арттырып қана қоймайды, сонымен қатар олардың қабілеттеріне,

дамуына және өздеріне сынни көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Жаңа білім беру технологияларын енгізу, ақпараттандыру, білім беруді дамыту. Бұл мұғалімнің жеке басын зерттеуге, оны барлық жағынан тәрбиелеуге және білім беру мақсаттарына қол жеткізуге тиімді және айқын жол ашады [2].

Бұл әр мұғалімнен жеке тұлғага, оның мұдделері мен қызметіне қатысты айтарлықтай өзгерістерді талап етеді. Біз сондай-ақ жаңа білім беру технологияларын игеру және жұмыстың тиімді тәсілдерін іздеу бойынша үнемі жұмыс істейміз. Мақсат та айқын. Бұл баланың жеке басын қалыптастыру және шығармашылық ынтымақтастық, балалардың мектепке деген қызығушылығын және оқуға деген ынталының арттыратын заманауи педагогикалық технологияларды қолдану үшін жағдайлар.

Инновация-бұл процеске жаңа әдістер мен стандарттарды енгізу. Мойынсұнудың, қайталаудың, еліктеудің орнына жаңа талаптар туындауды: проблемаларды көре білу, оларды тыныш қабылдау және өз бетінше шешу. Бұл өмірдің барлық салаларына қатысты: күнделікті, әлеуметтік және кәсіби. Инновациялық білім іргелі ғылымды, білім беру процесі мен өндірісті интеграциялау арқылы жаңа білімді құру процесінде оқытуды қамтиды. Білім берудің басты жаңғыртушы факторы бола отырып, ол білім беруді дамытудың жаңа негіздерін өзімен бірге алып жүреді. Педагогикалық процеске байланысты инновациялар оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттарына, мазмұнына, әдістері мен нысандарына жаңаларын енгізуі, оқытушы мен студенттің бірлескен қызметін ұйымдастыруды білдіреді. Инновацияның мақсаты-дәстүрлі жүйемен салыстырғанда студенттің жеке басын сапалы өзгерту. Бұл кәсіби қызметке практикаға белгілі емес, яғни педагогикалық дағдарысты жеңу үшін дидактикалық және оқыту бағдарламаларын енгізу кезінде мүмкін. Инновацияның негізгі мақсаты-балаларды белсенділікті, алынған мәліметтер арқылы тәуелсіз қозғалуды ынталандыруға, шығармашылық тұрақсыз ойлауды қалыптастыруға, ғылым мен практиканың соңғы жетістіктерін қолдана отырып, олардың табиғи қабілеттерін барынша ашуға байланысты дамыту. Білім берудегі инновациялық қызмет адамның адамгершілік өзін-өзі жетілдіруге бағытталған әлеуметтік маңызды тәжірибе ретінде маңызды, өйткені ол қоғамдағы барлық тәжірибелердің өзгеруін қамтамасыз ете алады. Оқыту әдісін таңдаған кезде мұғалімнің сенімділігі оның біліміне қарағанда көбірек байланысты болады, өйткені оқу процесінде ол сыныптағы барлық нәрсеге әсер ететін жаңа идеяларды қабылдауға сенеді, сондықтан ол алдын-ала және кейінгі оқыту әдістемесін қайта қарастырады. Қоғамның мұғалімге қойылатын заманауи талаптары мұғалім өз мүмкіндіктерінен тыс үнемі өзін-өзі тәрбиелеумен айналысуы керек. Ол тез өзгеріп, сыныпта жаңа тәсілдер мен технологияларды қолдануы керек. Бір сөзben айтқанда, мұғалім уақытты бақылауы керек.

Инновация-бұл жаңа нәтиже беретін, жаңа мазмұн жасайтын, инновацияларды, жаңа модельдер бағытында нақты қызметті енгізетін, кәсіби қызметті белгіленген көлемнен тыс жаңа сапа деңгейіне шығаратын жаңа теориялық, технологиялық және педагогикалық іс-әрекеттің тұтас бағдарламасы.

Білім беру-бұл әлеуметтік жағдайды жақсартудың құралы ғана емес, сонымен бірге болашаққа аппаратын жол. А. Байтұрсыновтың жұмысында "мектеп керек" дейді ол:

"Қалай болғанда да, мұғалім, мектеп және мектеп ондай болмайды. Яғни, егер мұғалім білімді болса, онда ол мектеп балаларының көбірек білім алуын қалайды. Сонымен, ең алдымен, мектеп педагогикасын жақсы біletін, қалай сабак беруді біletін мұғалім".

Демек, мектеп білімі мен тәрбиесіндегі басты тұлға-мұғалім..

Жалпы инновацияны үш түрге бөлуге болады. Олар: модификациялық, комбинаторлық, радикалдық.

Инновациялық модификация-бұл бұрын болған боскічтің дамуы, модификациясы. Бұған мысал ретінде В.Ф.Шаталовтың математика туралы рефераты және оны көптеген мұғалімдер қолдануы жатады [3].

Комбинаторлық модификация – бұл бұрын қолданылмаған кейбір элементтердің жаңа жиынтығы. Бұған пәндерді оқытудың заманауи әдістері дәлел бола алады. Білім беруде мемлекеттік стандарттарды енгізу іргелі жаңалық болып табылады. Мемлекеттік білім беру стандартының нысандары негізінен білім беру деңгейінің параметрлерін, көрсеткіштерін және сапасын өлшейді.

Педагогикалық жүйенің барлық компоненттеріндегі инновациялар (инновациялар) процесін жүзеге асыру үшін келесі жұмыстарды жүргізу қажет. Біріншіден, оқытудың дәстүрлі емес формалары мен оқытудың жаңа әдістерін қолдану. Екіншісі-оқушыларға ойлау қабілетін қалыптастыруға, жаңалықтарды тез қабылдауға және өмірде жаңалықтарды қолдана білуге үйрету.

Орта мектеп мұғалімі ретінде мен күнделікті жұмысым үшін келесі міндеттерді қоямын:

Оқу процесінде жаңа технологияларды барынша пайдалану;

Оқу – тәрбие үрдісін компьютеризациялау және технологияландыру.

Білім берудегі жаңа инновациялық технологиялар:

- дамыта отырып оқыту әдістемесі (Л. Занков);
- біліктілікті арттыру (С.Лысенкова);
- бағалау (Ш. Амонашвили);
- базалық қозғалыс сызбасы және қосалқы жазбалар бойынша оқыту (В. Шаталов);
- сарапанған білім беру технологиясы;
- деңгейлік міндеттер арқылы білім беруді дамыту;
- модульдік оқыту (М. Жанпейісованың);
- сыни ойлау технологиясы;

Сыни ойлау технологиясы.

"Оқу және жазу арқылы сынни ойлауды дамыту" бағдарламасы қазіргі уақытта білім мен дағдыларды өмірде қолдана алатын оқушы тәрбиесінде ерекше орын алады.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту бағдарламасы - бұл әлемнің түкпір-түкпірінен келген оқушылардың бірлескен жұмысы, ал бағдарлама-бүкіл әлемнен келген оқушылардың бірлескен жұмысы. Пиагет л. с. Выготскийдің теориялары негізінде [5].

Сын тұрғысынан ойлау стратегиясы бойынша жүргізілетін жұмыста оқушылардың:

1. өздігінен жұмыс жасап, шешім қабылдау.
2. осындағы іс-шаралардың ең тиімдісін таңдау мүмкіндігі.
3. проблемаларды шешу қабілеті.
4. пікірталас жүргізу мүмкіндігі қалыптасуда.

Сын тұрғысынан ойлаудың маңыздылығының нәтижесі:

1. Әдістер түрлері.
2. белсенді жаттығу
3. қарым-қатынас жасау, басқалармен қорғану қабілеті.
4. қажет болса, өз көзқарасынызды өзгертиңіз.
5. топтық тұжырымдарға келу мүмкіндігі.
6. топ алдында сөз сөйлеу және өз тұжырымдарын айтуда қабілеті.

Жалпы «Сын тұрғысынан ойлау технологиясының» көптеген стратегиялары бар, солардың ішіндегі стратегияларға тоқталатын болсақ:

Мәселен, "даралық және ұқсастық" білім беру ойынында оқушылар пәнді өз бетінше оқиды, теориялық білімдерін жинақтайды және жинақтайды, топпен жұмыс істеуді үйренеді. Олар өзара құрметтеуге, бір-бірін тыңдай білуге үйренеді.

Жүйені қосының (түртіңіз). Осы тәсілмен оку материалы дайын түрде беріледі, мәтінді оқып шығының, ол бүйір немесе кесте түрінде жазылған: "V" - Мен білемін" + "Мен үшін жаңа" - "мен басқаша ойлаймын"? - Мен түсінбедім, көбірек білгім келеді.. Венн

диаграммасы-екі затты алып, олардың сипаттамалары мен үқастықтарын салыстырыңыз."Мырыш" әдісі. Бес жолдан тұратын өлең деп те аталады. Ол рефлексияның әр кезеңінде қолданылады.

Эссе жазу стратегиясы ойлау кезеңінде тиімді. Мұнда оқушылар пәннің қазынасын терең түсінеді, өз ойларын, ойларын дұрыс сипаттайтын, оқу материалының негізін анықтайтын және сол арқылы өмірмен байланысын түзетеді.

Кубизм стратегиясы-текше салынған, оның 6 жағында 6 түрлі тапсырма жазылған. Мұғалім текшерін орталыққа лақтырады, ал оқушы тапсырмаға сол бұрышта жауап береді.

Қазіргі уақытта педагогиканың дамуы тәрбие мен оқытудың жаңа құралдарын, формалары мен әдістерін іздеуде үлкен мүмкіндіктер ашады. Бұл процесті ұйымдастырудың жаңа тәсілдері үнемі пайда болады. Бүгінгі таңда әр мұғалім оқу процесін жетілдірудің, оқушылардың білім алуға деген ынтасын және білім сапасын арттырудың тиімді жолдарын іздейді. Заманауи білім беру технологияларын қолдану білім беру процесінің икемділігін қамтамасыз етеді, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады, жоғары психикалық функциялардың, шығармашылық белсенділіктің дамуындағы кемшіліктерді түзетуге көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан-2050» даму стратегиясы
2. М.Валиева «Жаңа педагогикалық технологиялар» Әдістемелік нұсқау, 2002 жыл
3. Ізденіс және даму перспективалары. Әдістемелік оқу құралы. Алматы, 2016 жыл.
4. Білім. Таным. Тәрбие. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. №1, 2016 жыл.
5. Тілдік тұлға қалыптастырудың сын тұрғысынан ойлаудың маңызы. Білім-Образование 2007 ж.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности использования инновационных технологий в учебном процессе. Одним из отечественных ученых, который раскрыл и дал определение термину понятия "Инновация", является Н. Нурахметов. Инновационные технологии, которые в настоящее время «массово» внедряются в учебный процесс, появляются на стыке актуальных проблем, по-новому подходят к методикам учебного процесса и нацелены на его непрерывную модернизацию.

Одним из приоритетных направлений в системе образования является достижение гарантированных результатов образования с технологизацией процесса обучения. Для этого необходимо творчески работать, меняя процесс обучения. Ведь раньше ученик играл только роль получателя, накопителя, поглощателя знаний, а теперь по новым требованиям признается самостоятельным обучающимся, обучающимся. Поэтому для того, чтобы сделать личность достойной исполнения этих ролей, необходимо подготовить ее новый образ в соответствии с требованиями времени.

Ключевые слова: Игра, ребенок, ролевые игры, дидактический элемент, дидактика, сюжет, окружающая среда.

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PRIMARY SCHOOL

Annotation

For preschoolers, the game has a special meaning. Through the game, the child gets acquainted with the surrounding environment, social phenomena in nature. Play is the main activity of preschool children, so it has a special meaning. Play is the main activity of the child. Education and training of the child can be carried out through the game. They talk even when they are alone.

Therefore, in the course of the game, a communication model is formed. The content of the game is divided into story-role-playing, didactic games, outdoor games, national games, depending on their inherent features. There are a lot of types of games. For example: the use of elements of story-role-playing games, physical education games, story games, and didactic games is of great importance. Even during classes, the game increases the interest of children.

Key words: Game, child, role-playing games, didactic element, didactics, plot, environment.

МРНТИ 14.35.07

К.О.Умербаева¹, Г.У.Дүйсенгалиева²

Башев университеті, Қазақстан

k_umerbaeva@bu.edu.kz

ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУ ПРОЦЕСІНІҢ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ

Аннотация

Мақалада студенттер арасында оқу мотивациясын арттыру мәселелері қарастырылған, оқытудың белсенді әдістеріне және оларды ЖОО-ды оқытудың әртүрлі формаларында қолдануға сипаттама берілген. Оқу процесіне оқытудың белсенді әдістерін енгізу арқылы оқу іс-әрекетіне ынталандыру деңгейін арттыру мәселесін шешудің практикалық жолдары мен әдістері ұсынылған.

Кілт сөздер: оқу процесінің мотивациясы, оқытудың белсенді әдістері, танымдық қызметті ынталандыру.

Бұғынгі таңда жоғары оқу орнының түлегінің білім беру бағдарламасында қарастырылған жалпы кәсіби, мәдени және әмбебап құзыреттіліктермен бірге сынни және креативті ойлау, проблеманы шешуге дайындық, эмоционалды зияткерлік және т.с.с. жеке тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру назарға алынып отыр. Соңдықтан бұғынгі жоғары мектептегі оқыту процесінде білім алушылардың танымдық белсенділігі, өзбетімен білім алу мен проблемалық сұраптарды шешуге бағытталған әдістердің тиімділігі артуда. Бұл мақсатқа жетудің жолдары оқу мазмұнына ғана емес, оның игерілуі тәсілдеріне де байланысты: жеке жән ұжымдық жұмыстар арқылы, авторитарлық және гуманистік оқыту жағдайында, зейін, қабылдау, жады процесстеріне және жеке тұлғаның потенциалына сүйене отырып, оқытудың репродуктивті және белсенді әдістерін қолдана отырып және т.с.с.

Оқу іс-әрекетін белсендіру және оқу мотивациясын қолдаудың әдістемелік, сондай-ақ педагогикалық-психологиялық проблемаларына көптеген ғалым еңбектері арналып жаряланған. Е. П. Ильин, Л. И. Божович, А. К. Маркованың зерттеулері негізінде білім алушылардың оқу мотивациясын білім берудің маңызды қағидаты ретінде қарастырды [1,2].

Оқытудың қазіргі заманғы белсенді әдістері - бұл интербелсенділіктің жоғары деңгейімен, оқу процесін ынталандыру мен эмоционалды қабылдаумен сипатталатын студенттердің ойлауын белсендіруге бағытталған. Сонымен қатар, бұл әдістер: білім алушылардың танымдық және шығармашылық іс-әрекетін белсендіру және дамытуға; оқу процесінің нәтижелілігін арттыруға; кәсіби құзыреттерді қалыптастыру және бағалауға бағдарланған.

Қазіргі заманғы білім беру технологияларының ажырамас және маңызды құрамдас бөлігі ретінде оқытудың белсенді әдістерін қолдану оқытушылар мен оқу процесін ұйымдастырушылар арасында арнайы білім мен практикалық тәсілдерді қалыптастыру қажеттілігін тудырады.

Оқытудың белсенді әдістерінің дамуына А.М. Матюшкин, Т. В. Кудрявцев, М. И.

Махмутов, И. Я. Лернер, М. М. Леви және т. б. өз үлестерін қости. А. М. Матюшкин өз еңбектерінде студенттердің оқу жұмысының барлық түрлерінде белсенді әдістерді қолдану қажеттілігін негіздеді, диалогтық проблемалық оқыту ұғымын оқытушы мен студенттердің бірлескен іс - әрекеті процестерінің, олардың «субъект – субъект» - қатынастар шеңберіндегі өзара белсенділігінің мәнін неғұрлым толық жеткіzetіндігін көрсетті [3]. Ғалымдардың зерттеулері нәтижесінде алынған анықтамаларды талдай отырып, оқытушының белсенді әдістері – білім алушылардың оқу танымдық іс-әрекетін белсендірудің тәсілдері, оқу материалын менгеру барысында белсенді және креативті ойлау мен практикалық түрғыдан өнім шығару іс-әрекеті деп қорытынды шығаруға болады [4]. Оқытушы дайын білім беріп, оны қайта қабылдауға бағытталмауы қажет. Оқытушының міндеті - белсенді танымдық іс-әрекет процесінде студенттердің өз бетінше білім алуы. Мұндай сабактар үшін сөйлеу, есте сактау, қиял және т. б. сияқты барлық психикалық процестер білімді, біліктерді, дағдыларды игеруге қатысусы маңызды.

Дидактикада оқыту әдістерін жіктеудің әртүрлі тәсілдері бар. Белсенді әдістердің топтастырудың ерекшелігі ретінде білім алушылардың белсенділік дәрежесі мен оқу танымдық іс-әрекетінің сипаты алынады. Оқытушының белсенді әдістерінің классификациясын жасауға бірқатар ғалымдар өз үлестерін қости. Отандық зерттеушілер арасында А. К. Мынбаева, З. М. Садвакасованаң еңбектерін айтуда болады. [5] А. М. Смолкин ұсынған жоғары мектепте белсенді оқыту әдістерінің классификациясы жиі қолданылады, онда белсенді оқытушының имитациялық әдістері ерекшеленеді, яғни оқу-танымдық іс-әрекет кәсіби іс-әрекетке негізделеп сабактарды өткізу формалары келтірілген. [4].

Белсенді әдістер оқытушы мен студенттер арасында да, студенттердің өздері арасында да диалогқа негізделген. Диалог, яғни екі немесе бірнеше қатысуышының проблема бойынша өзара ақпарат алмасу барысында қатысуышлардың коммуникативтік қабілеттері, тақырып бойынша сұрақтарды ұжымдық түрде шешу қабілеті дамиды, студенттердің ауызша сөйлеу дағдылары шындалады. Х.Е.Майхнердің педагогикалық эксперименталды зерттеулері бойынша білім алушылар жадында сақтайды:

- Оқып білгенінің 10 %-ын;
- Естіп білгенінің 20 %-ын;
- Көргенінің 30 %-ын;
- Естіп, көргенінің 50 %-ын;

Соның ішінде ақпаратты белсенді қабылдау барысында 80 %, және өзбетімен ойлап, қорытынды шығарғанның нәтижесінде ақпараттың 90 %-ы жадында қалады. [5]

Оқытушың белсенді әдістерінің келесідей ерекшеліктерімен сипатталады: формализмнің болмауы, эмоционалдығы, көрнекілігі, ақпараттылығы, практикалық дағдылардың қалыптасуының өнімділігі, кәсіби іс-әрекет пен адамдармен өзара әрекеттесуге маңызды коммуникативтілігі және т.с.с.

Белсенді оқыту әдістерін оқу процесінің әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болады:

1 кезең - бастапқы білімді игеру. Бұл проблемалық дәріс, эвристикалық әңгіме, оқу пікірталасы және т. б. болуы мүмкін.

2 кезең – білімді бақылау (бекіту), ұжымдық ойлау қызметі, тестілеу және т. б. сияқты әдістерді қолдануға болады.

3 кезең - білім негізінде кәсіби дағдыларды қалыптастыру және шығармашылық қабілеттерін дамыту, модельденген оқытушы, ойын әдістерін қолдануға болады. [6]

Бұғынгі таңда жоғары оқу орнында оқытушың формалары: дәрістер, семинар, практикалық сабактар, зертханалық сабактар қолданылады. Осы сабактарды жоспарлау кезінде, оқыту процесін белсендіру және эмоционалдық жағынан қызықтыру мақсатында, оқытушың белсенді әдістерін қоданған жөн. Мәселен, өз тәжірибелізде, дәріс сабактарын дәріс-пікірталас, проблемалық дәріс, дәріс-визуализация, нақты жағдаятты талдау

формаларын кеңінен қолданамыз.

Проблемалық дәріст сабақта қойылатын талапатарының ішінде келесідей дидактикалық міндеттерді атқарады: білім алушыларды теориялық тұрғыдан тақырып аясында білім береді; тыңдаушылардың теориялық ойлау қабілетін дамытады; пән бойынша білім алушылардың танымдық қызығушылықтары мен кәсіпке бағытталған мотивацияны қалыптастырады. Сонымен бірге, дәрістің құтілетін нәтижесіне жетуі оқытушы ме білім алушылардың өзара әрекеттесуінің тиімділігіне тікелей байланысты. Проблемалық дәрісте талқыланатын тақырып бойынша туындаған қарама-қайшылықтарды талдау барысында алдыңғы мәліметтер жинақталып, қайталау жұмысы өткізіліп, жаңа білім, білік жүйесі қалыптасады.

Дәріс-визуализация өткізу үшін оқытушы сабақ тақырыбы бойынша дәріс материалдарын оқытудың техникалық құралдары көмегімен немесе тірек-сызба, суреттер т.б. арқылы ұсынады. Бұл жұмысқа студенттер де тартылуы мүмкін, осыған байланысты. Дәріс-визуализацияның басты қындығы - көрнекілік құралдарының жүйесін таңдау және дайындау, студенттердің психофизиологиялық ерекшеліктерін және олардың білім деңгейін ескере отырып, оқу процесін дидактикалық тұрғыдан дұрыс дайындау.

Практикалық, семинар сабактарда да оқытудың белсенді әдістерін қолдану кезінде оқытушы кеңесші, бағдарлаушы қызметін атқара отырып, студенттер тақырып бойынша жеке, топтық немесе ұжымдық формада дайындалып, ізденеді. Төмендегі кестеде практикалық сабактардың кебір кезеңдерінде жиі қолданылатын әдіс-тәсілдер түрлері, мазмұны мен оқу мақсаттары сипатталған.

Кесте - Практикалық сабактарда қолданылатын оқытудың белсенді әдістері

Әдістер	Мазмұны	Әдістің мақсаты
Миға шабуыл (брейнсторминг)	Ұжымдық талқылау әдісі, шешім іздеу барлық қатысушылардың пікірін еркін білдіру арқылы жүзеге асырылады.	Талдау дағдалырын қалыптастыру, нақты проблеманы шешуге бағытталған ойлау күш-жігерін шоғырландыру, шағын топтарда жұмыс жасау, өзара әрекеттесуге үйрету
Синектика әдісі (Дж. Гордон)	Синектика әдісі ми шабуылы әдісіне сүйенеді. (А.Ф.Особорн) Қатысушыларды барынша ойлау стереотиптерінен босата отырып, жаңа идеяларды жинақтау. 1. Проблема бойынша миға шабуыл сергіту ретінде жауаптарды іздеуден басталады. 2. Ережелер мен талаптар айқындалады. 3. Старт. Эр қатысушы өз идеяларын айтып, толықтырады, нақтылайды. Эксперт аталған идеяларды тақтада жазып отырады.	Білім алушылардың ойлау қызметін жандандыру, қойылған міндеттерді шешу жолдарын жан-жақты талдау білігін, эмпатия білігін жетілдіру
Құрылымдық-логикалық ойлау	Пәннің жетекші білімін олардың логикалық қатынастарымен бірге	Кестелерді, схемаларды құру іскерліктерін жетілдіру, ең

әдісі	<p>бөлу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - жетекші білімді символдық, графикалық немесе басқа формада модельдеу; 	бастысын көрнекі түрде бөліп көрсету; синтез және талдау іскерліктерін, өзінің танымдық қызметінің нәтижелері мен процесіне қатысты рефлексивті біліктерін дамыту
«Сократ диалогы» әдісі	Студенттер зерттеу мәселесін тұжырымдайды және балама тәсілдерді талдайды. Студенттер мен оқытушы әр түрлі позицияларда тұрып, пікірталаста өз ұстанымдарын нақтылады. Сабак барысында оқытушы студенттерге сұрақтар қойып, зерттеу проблемасына өз көзқарасын білдіруді сұрайды.	Полемизация, көшілік алдында сөйлеу, тәуелсіз ойлау мен рефлексия дағдыларын жетілдіру қабілеттерін дамыту
Нақты жағдайларды талдау әдісі (кейс-стади)	Жағдайды сипаттайтын мәтінді зерттей отырып, студент мәселенің мәнін өз бетінше анықтауға, жағдайды бағалаудағы өз ұстанымын анықтауға, сұрақтарға жауаптар туралы ойлануға және мәселені шешудің нақты жолдарын табуға тырысуы керек	Ақпаратты талдау және жүйелеу қабілетін, пікір таластыру, өз көзқарасын негіздеу қабілетін дамыту; белгісіздік жағдайында мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру
Жоба әдісі	<p>1 кезең. Жобага дайындық. Тақырып, мақсатын айқындау. Оқытушы зерттеу перспективаларын ашады, мотивация жасайды, кенес береді.</p> <p>2 кезең. Жоспарлау. Ақпарат көзін, ақпаратты жинақтауғ талдау, есеп беру формасы мен бағалау өлшеуіштерін анықтау.</p> <p>3 кезең. Зерттеу жүргізу.</p> <p>4 кезең. Зерттеу нәтижелерін жалпылау. Ақпаратты талдау, қорытынды шығару.</p> <p>5 кезең. Есеп беру. Нәтижелерді жазбаша немесе ауызша түрінде, мәнжезба немесе курстық жұмыс, бейнеролик т.б. формада айындау.</p> <p>6 кезең. Қорытынды. Оқу процесінің нәтижелерін бағалау. Студенттер бағалауға қатысады. Оқытушы студенттердің жұмысын жобага қатысушылардың пікірін ескере отырып бағалайды, әрі қарай зерттеуге ынталандырады.</p>	Зерттеу дағдыларын дамыту; дамыту жобаларын әзірлеу мүмкіндігі

<p>«SWOT-талдау» әдісі</p>	<p>Кез келген мәселені шешу үшін SWOT кестесін қолдануға болады</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; padding: 5px; vertical-align: top;"> S – күшті жақтары (мәселені шешуге көмектесетін ресурстар) </td><td style="width: 50%; padding: 5px; vertical-align: top;"> W – әлсіз жақтары (мәселені шешуге кедергі болатын) </td></tr> <tr> <td style="width: 50%; padding: 5px; vertical-align: top;"> O – мүмкіндіктер (мәселені шешу нәтижесінде пайда болатын мүмкіндіктер – жаңа ресурстар, жаңа білім т.б.) </td><td style="width: 50%; padding: 5px; vertical-align: top;"> T – қауіптер (мәселе шешілмеген кезде әкеледі) </td></tr> </table>	S – күшті жақтары (мәселені шешуге көмектесетін ресурстар)	W – әлсіз жақтары (мәселені шешуге кедергі болатын)	O – мүмкіндіктер (мәселені шешу нәтижесінде пайда болатын мүмкіндіктер – жаңа ресурстар, жаңа білім т.б.)	T – қауіптер (мәселе шешілмеген кезде әкеледі)	<p>Дамуды талдау және болжау қабілеттерін дамыту.</p>
S – күшті жақтары (мәселені шешуге көмектесетін ресурстар)	W – әлсіз жақтары (мәселені шешуге кедергі болатын)					
O – мүмкіндіктер (мәселені шешу нәтижесінде пайда болатын мүмкіндіктер – жаңа ресурстар, жаңа білім т.б.)	T – қауіптер (мәселе шешілмеген кезде әкеледі)					
<p>«635» әдісі</p>	<p>Білім алушылар 6 адамнан шағын топтарға бөлініп, 5 минут ішінде тапсырма бойынша 3 идея, шешім ұсынады. Ұсыну формасы әр түрлі болуы мүмкін. Ол топтың шығармашылығына байланысты.</p>	<p>Жаңа идеялар мен шешімдерді тауып, дамытуға, оларды визуалды түрде көрсетуге үйрету.</p>				
<p>«515» әдісі</p>	<p>Оқытуши тақырып бойынша сұрақ, проблема ұсынады. Білім алушылары 5 минут ішінде оны шешудің 15 түрлі жолын табуы керек.</p>	<p>Тұындаған проблема, жағдаяттан шығудың жолдарын табуға үйрету.</p>				
<p>Текше әдісі – тақырыпты жан-жақты қарастыруға бағатталған оқыту стратегиясы.</p>	<p>Қағаздан алдын ала текше дайындалып, оның әрбір қырларына жазу жазылады:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сипаттаңыз; 2. Салыстырыңыз; 3. Талдау жасаңыз; 4. Ұқастырыңыз; 5. Ұсыныс жасаңыз; 6. Дәлелденіз (оң және теріс жақтарын көрсетіңіз). 	<p>Оқу материалын зерттеп, талдау жасауға үйрету.</p>				

* Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. *Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: Учебное пособие.* – 7-е изд., доп. - Алматы, 2012. – 355 с.

Сонымен, оқытудың белсенді әдістері ұжымдағы психологиялық мәселелерді шешуге, оқушылардың ойлау (зияткерлік), аналитикалық қызметінің жоғары деңгейіне ықпал ететінін атап өткіміз келеді. Сабактарды оқытудың белсенді әдістермен түрлендіріп өткізу барысында білім алушылардың сабакқа қызығушылықтары, оқуға эмоционалдық-интеллектуалдық ынталанушылық, өзін-өзі басқару мен мотивацияның жоғарылауы байқалды. Топтық және ұжымдық жұмыс өткізу нәтижесінде топаралық қарым-қатынас деңгейі, ұйымшылдық арта түсті. Бұл әдістерді дәстүрлі оқытудың әдіс-тәсілдерімен бірге білім алушылардың, оқуу топтарының ерекшеліктеріне, дайындық деңгейлеріне қарай қолданған жөн.

Осылайша, белсенді әдістер оқу процесін қайта құруға және жетілдіруге бағытталған көптеген оқыту технологияларында көрініс табады деп қорытынды жасауға болады. Олар жаңа білім, білік және дағыларды қалыптастыру және бекіту үшін жағдай жасайды. Оқытудың белсенді әдістері өз бетінше ойлау, жаңа жағдайға бағдарлану, проблемаларды

шешудің өз тәсілдерін табу, аудиториямен іскерлік байланыстар орнату дағдыларын дамыту үшін қажетті жағдайлар жасайды, студенттерді болашақ кәсіби қызметке дайындауға үлкен әсер етеді. Білім алушылардың шығармашылық қабілеттері, ауызша сөйлеуі, өз көзқарастарын қалыптастыру және білдіру қабілеті дамиды. Оқытушылардың оқыту процесінде белсенді әдістерді пайдалануы оқытудағы стереотиптерді жеңуге, кәсіптік жағдаяттарды шешудің жаңа тәсілдерін әзірлеуге, студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Божович, Л.И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка / Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И. Божович, Л.В. Благонадежиной. – М., 1972.
2. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения: книга для учителей. – М.: Просвещение, 1990.
3. Матюшкин А.М. Проблемы развития профессионально-теоретического мышления. М., 1980
4. Смолкин А.М. Методы активного обучения. М., 1991
5. Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: Учебное пособие. – 7-е изд., доп. - Алматы, 2012. – 355 с.
6. Шумова, И. В. Активные методы обучения как способ повышения качества профессионального образования / И. В. Шумова. — Текст : непосредственный // Педагогика: традиции и инновации : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.). — Т. 2. — Челябинск : Два комсомольца, 2011. — С. 57-61.
7. Ильин, Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2003.

ПОВЫШЕНИЕ МОТИВАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ПОСРЕДСТВОМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье освещены проблемы повышения учебной мотивации среди студентов, дана характеристика активным методам обучения и их использование в различных формах обучения в ВУЗе. Предложены практические пути и методы решения проблемы повышения уровня мотивации к учебной деятельности посредством введения активных методов обучения в учебный процесс.

Ключевые слова: мотивация учебного процесса, активные методы обучения, активизация познавательной деятельности.

INCREASING THE MOTIVATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS THROUGH THE USE OF ACTIVE TEACHING METHODS

Abstract

The article highlights the problems of increasing educational motivation among students, characterizes active teaching methods and their use in various forms of education at the university. Practical ways and methods of solving the problem of increasing the level of motivation for learning activities through the introduction of active teaching methods in the learning process are proposed.

Keywords: motivation of the educational process, active teaching methods, activation of cognitive activity.

МРНТИ 14.25.09

¹Ж.А. Майдангалиева, ²Цымбалюк Валентина Николаевна, ³Курманова Сания Айбеккызы

^{1,3}Башев Университет, Казахстан

²Алтындинская общеобразовательная средняя школа , Казахстан

³КГУ «Курмановская начальная школа», Казахстан

maydangalieva@mail.ru

Новый казахстанский букварь: проблема реализации аналитико-синтетического метода обучения грамоте

Аннотация

В статье рассматривается проблема реализации аналитико-синтетического метода обучения грамоте. Автор на примере проведенного урока раскрывает студентам эффективные формы и методы реализации данного метода, указывает на ошибки, проведенные в учебном материале нового Букваря.

Ключевые слова: аналитико-синтетический метод, букварь

С нового 2021-2022 учебного года казахстанские первоклассники вновь обучаются по букварю [1]. До этого был учебник «Обучение грамоте», получивший достаточное количество нареканий со стороны как учительского, так и родительского сообществ. Однако, как показывает анализ, новый учебник по-прежнему содержит множество методических ошибок, одна из которых связана с работой по сюжетной картинке, предваряющей реализацию аналитико-синтетического метода обучения грамоте по известной схеме: текст – предложение – слово – слог – звук/буква – слог – слово – предложение – текст [2, с. 50].

Приведем пример. При изучении темы №82 «Звуки [ц], [ци']. Буква Ц, ц. Написание строчной буквы Ц, ц» [1, с. 168] на этапе введения нового материала отсутствует, как и по многим другим темам, сюжетная картинка на учебной странице (см. Рис. 1). Именно работа по сюжетной картинке является началом организационно-методической системы обучения чтению первоклассников в период овладения грамотой. Поэтому мы вынуждены искать и выбирать подходящие к теме урока сюжетные картинки, чтобы компенсировать отсутствие данных картинок на учебной странице (Рис. 2)

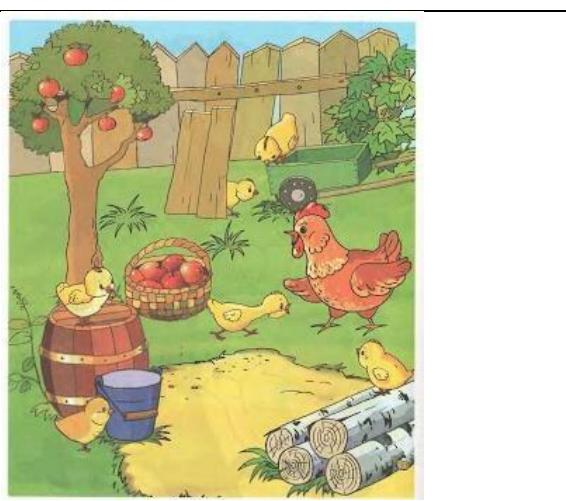

Рис. 2. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе
Букваря [1] (тема №82)

Выбор данной сюжетной картинки в данном случае объясняется тем, что следующий урок закрепления №83 начинается с задания 1 [1, с.169], на котором изображен цыпленок (см. рис. 3.)

83 Слова с буквой Цц

Ты будешь читать и составлять слова с буквой Ц.

1. Послушай. Назови слова с буквой Ц.

Цапля, стоя на крыльце,
Объясняет букву Ц:
- Подойди, цыплёнок Цып.
Повторяй-ка: цып-цып-цип.
Г. Сапгир

2. Прочитай. Составь слова с буквой Ц.

Лисица и куница
решили поиграть,
А для игры им нужно друзей
к себе позвать.
На-зо-ви-те, ребята, всех
животных поскорей.
И тогда се-стри-цам нашим
сразу станет веселей.

лев
львица
тигр
медведь
верблюд

170

Рис. 3. Задание 1 урока

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [1] (тема №83)

И такая работа проводится по каждой теме, где отсутствует полноценная сюжетная картинка, направленная на развитие связной речи на уровне текста, либо сюжетная картинка в полной мере не отвечает принципу наглядности.

Приведем краткий конспект урока, составленной студентами образовательной программы «Педагогика и методика начального обучения» Баишев Университета.

Таблица. Тема 82: Звуки [ц], [ц']. Буква Ц, ц. Написание строчной буквы Ц, ц

План	Временное планирование	Планируемые мероприятия	Ресурсы
0-1 мин		Создание положительного эмоционального настроя. – Здравствуйте, ребята! Ровненько встаньте, настройтесь на урок, выдохните и тихонечко сядьте на свои места.	
2-10 мин		Актуализация жизненного опыта. Целеполагание. Учитель организует работу по проверке знаний учащихся о пройденных буквах и о звуках, их обозначающих, с помощью методического приема «Согласен – Не согласен». Работа по сюжетной картинке. Учитель предлагает детям внимательно рассмотреть картинку и задает следующие вопросы: – Кто или что изображены на картинке? (Курица, цыплята, дерево, яблоки, бочок, ведро, тележка, бревна)	Сюжетная картинка

	<ul style="list-style-type: none"> – Какое время года изображено на картинке? (лето) – Где находятся курица и цыплята? (во дворе) – Что делают во дворе цыплята? (цыпленок пьет воду/ сидит на тележке/ сидит на бревне) <p>Пересказ текста (1-2 ученика).</p> <p>Для формулирования детьми темы, учитель предлагает составить предложение со словом «цыплёнок» и «курица».</p> <p>Предложение: Цыплёнок пьёт воду из бочки.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Произнесите первое слово (– второе слово, – третье слово...) – Произнесите слово «цыплёнок». – Произнесите 1 слог (2 слог, 3 слог) <p>На какой слог падает ударение? (на второй слог)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Какой первый звук вы слышите в начале слова (ц)? (ццц) – Он гласный или <u>согласный</u>? Почему? – – Произносится <u>твёрдо</u> всегда. – Он звонкий или <u>глухой</u>? – Произнесите слово «курица». Сколько слогов в этом слове? (три) – На какой слог падает ударение? (на первый слог) – Какой звук вы слышите в конце слова? (ц) – Произносится <u>твёрдо</u> всегда. – Он звонкий или <u>глухой</u>? <p>Делается вывод, что буква Ц, ц может обозначать звук [ц] – твердый согласный звук. Звук [ци] – глухой согласный звук. Внимание детей обращается на условные обозначения твердого согласного – синей карточкой.</p> <p>Учитель предлагает детям определить место новой буквы на «ленте букв».</p>	
11-20 мин	<p>Каллиграфия.</p> <p>Работа в прописи.</p> <p>Пальчиковая гимнастика.</p>	Пропись, доска
21-30 мин	<p>Работа по учебнику.</p> <p>Чтение прямых и обратных слогов с изучаемой буквой (соединим букву Ц с гласными звуками, которые мы изучили ранее) (задание 2)</p> <p>Учитель предлагает определить место звука в слове и составить схемы слов</p> <ul style="list-style-type: none"> – На что похожа буква Ц? 	Учебник
31-32 мин	Динамическая пауза.	
33-42 мин	<p>Работа по учебнику.</p> <p>Учитель предлагает послушать текст (задание № 3)</p> <p>Учитель предлагает найти в тексте предложения к</p>	Учебник

	схемам (задание № 4)	
43-45 мин	Итог урока. Домашнее задание: Задание из учебника Подводится итог: выясняются знания детей о букве Ц ц. Рефлексивное оценивание. «Дерево успеха»	Учебник

Примечание: таблица составлена самостоятельно

Таким образом, новый казахстанский Букварь во многом не отвечает современным методическим требованиям, опирающимся на лучшие традиции русской школы [2; 3; 4; 5]. И задача высшей школы состоит в том, чтобы данные традиции не только возродить, но и приобщить к ним будущих учителей начальных классов.

Раскроем методические традиции в работе по сюжетной картинке. Данные традиции были раскрыты также студентами образовательной программы «Педагогика и методика начального обучения» Башев Университета [6].

Рассмотрим сюжетные картинки, размещенные в учебнике «Букварь» под редакцией В.Г. Горецкого [7].

4

Рис. 4. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4, 4]

Опишем методику работу по данной сюжетной картинке:

1. Ребята, рассмотрите внимательно картинку.
2. Кого вы видите на картинке?
3. Где играют дети?
4. Какие у них игрушки?

5. Что делает девочка? Дайте ей имя
6. Что делает мальчик? Дайте ему имя.
7. На какой машине он возит песок?
8. Что делают остальные дети?
9. Кто из взрослых с ними рядом?

В результате беседы по сюжетной картинке составляется текст:

На картинке изображены дети. Они играют в песочнице. У детей есть машинки, куклы, плюшевые медведи. Девочка Ася играет с куклой. Рома играет с машинкой. Он возит песок на грузовике. Остальные дети строят крепости. Рядом с детьми сидит воспитатель.

Представим работу по следующей сюжетной картинке.

Рис. 5. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4]

1. Рассмотрите внимательно картинку?
2. Кто изображен на картинке?
3. Что делают люди?
4. Какой цвет на светофоре загорелся для пешехода?
5. Какой цвет в это время загорелся для машин?

Составим текст:

На картинке изображена улица. Люди переходят дорогу. Для пешехода на светофоре загорелся зеленый цвет. В это время для машин загорелся красный цвет.

Представим работу по следующей сюжетной картинке.

Рис. 6. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4]

- Рассмотрите внимательно картинку
- Кто изображен на картинке?
- Старшего мальчика зовут Толя!
- Кого окружили младшие ребята?
- Откуда возвращался Толя?
- О чём он рассказывал?
- Как они слушали Толю?

Текст:

На картинке изображены мальчики. Старшего мальчика зовут Толя. Младшие ребята окружили Толя. Он возвращался с рыбалки. Толя рассказал им о своем улове. Ребята слушали его внимательно.

Представим работу по следующей сюжетной картинке.

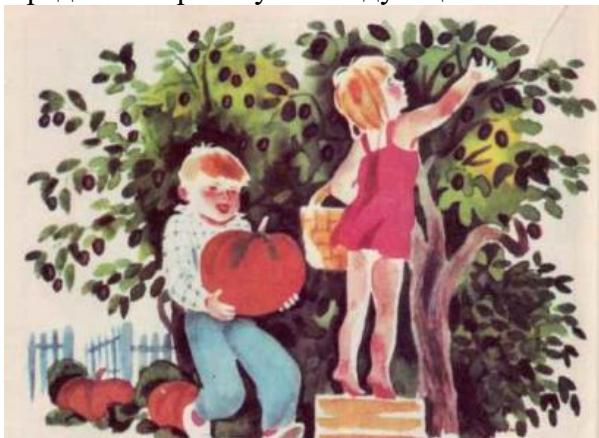

Рис. 7. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4]

1. Рассмотрите внимательно картинку.
2. Кто изображен на картинке?
3. Мальчика зовут Петя, а девочку Рита!
4. Что Петя и Рита делают?

Текст:

На картинке изображены дети. Их зовут Петя и Рита. Они собирают урожай. Петя несет тыкву. Рита собирает сливы.

Представим работу по следующей сюжетной картинке.

Рис. 8. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4]

1. Рассмотрите внимательно картинку?
2. Кто изображен на картинке? (Детей зовут Тимур, Маруся и Артур)
3. Что с ними случилось?
4. Как вы об этом догадались?
5. Кого они взяли с собой? (Собачка по кличке Дружок)
6. Что дети делали в лесу?
7. Почему они заблудились?

Текст:

На картинке изображены дети. Тимур, Маруся и Артур заблудились в лесу. Они кричат: «Ау». Дети взяли собачку по кличке Дружок. Тимур, Маруся и Артур собирали грибы и цветы. Они увлеклись сбором грибов.

Представим работу по следующей сюжетной картинке.

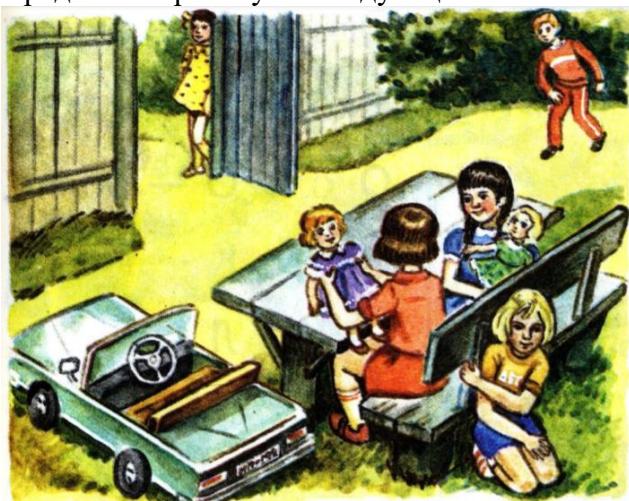

Рис. 9. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4]

- Рассмотрите внимательно картинку.
- Кто изображен на картинке? На картинке изображены Нина, Ната, Катя, Алла и Алик.
- Что делают Нина и Ната? Нина и Ната играют в куклы.
- Где сидят Нина и Ната? Нина и Ната сидят за столом.
- Что делают Алла и Катя? Алла и Катя спрятались.

- Что в это время делал Алик? Алик искал Аллу и Катю.

На картинке изображены дети. Они резвятся во дворе. Нина и Ната играют в куклы. Девочки сидят за столом. Алла и Катя спрятались. Алик искал их.

Представим работу по следующей сюжетной картинке.

Рис. 10. Сюжетная картинка

Примечание: рисунок составлен на основе Букваря [4]

1. Рассмотрите внимательно картинку.

2. Кто изображен на картинке?

3. Их зовут Ната, Нина и Антон!

4. Что у них в руках?

Текст:

На картинке изображены дети. Ната, Нина и Антон играют. У Наты медвежонок. У Нины машинка, а у Антона самолет.

Список литературы

1. Букварь: учебник для учащихся 1 класса общеобразовательной школы / М.М. Аймагамбетова, Е.В. Богатырёва, Р.А. Бучина, Н.В. Регель, О.И. Труханова. – Алматы: АЛМАТЫКИТАП БАСПАСЫ, 2021. – 204 с.
2. Синенко В.П. Обучение грамоте. Теории и концепции первоначального обучения чтению в русской школе: Курс лекций: В 3 ч. – Ч. 1. – Орск: Издательство ОГТИ, 2005. – 110с.
3. Гаджаева С.Х. [Развитие речи младших школьников на основе сюжетных картинок букваря](#) // В сборнике: Динамика взаимоотношений различных областей науки в современных условиях. Сборник статей международной научно-практической конференции: в 3 частях. – 2017. – С. 111-114.
4. Кисамеденова Х.Г. [Развитие связной речи детей через обучение рассказыванию по картине и серии сюжетных картинок](#) // В сборнике: Педагогическое и психологическое образование: результаты научных исследований и их использование в образовательной практике. Сборник статей Международной научно-практической конференции. – 2018. – С. 128-130.
5. Федорова А.В. [Работа с сюжетной картинкой в период обучения грамоте](#) // В сборнике: Единое образовательное пространство как фактор формирования и воспитания личности. Материалы XIII Международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и молодых ученых. Ответственный редактор Е.Ю. Лунькова. – 2019. – С. 419-422.
6. Майдангалиева Ж.А., Нуржанова А.Е., Тулегенова А.Е. Составление текста по сюжетной картинке в период обучения грамоте // Материалы Республиканской научно-практической конференции «Обновленное содержание образования: опыт работы вуза и средней школы». – Актобе, 2020. – С. 578-580.
7. Горецкий В.Г. и др. Букварь: Для трехлет. и четырехлет. нач. шк. / В. Г. Горецкий. –

М.: АСТ: Планета детства, 2000. – 207 с.

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӘЛІППЕ: САУАТТЫЛЫҚҚА ОҚЫТУДЫҢ АНАЛИТИКАЛЫҚ-СИНТЕТИКАЛЫҚ ӘДІСІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Аннотация

Мақалада сауаттылықты оқытудың аналитикалық және синтетикалық әдісін енгізу мәселесі қарастырылады. Автор өткізілген сабактың мысалында студенттерге осы әдісті жүзеге асырудың тиімді формалары мен әдістерін ашады, жаңа алфавиттің оқу материалында жіберілген қателіктерді көрсетеді.

Кітп қөздер: аналитикалық-синтетикалық әдіс, Әліппе

THE NEW KAZAKH PRIMER: THE PROBLEM OF IMPLEMENTING AN ANALYTICAL AND SYNTHETIC METHOD OF LITERACY TEACHING

Abstract

The article deals with the problem of the implementation of the analytical-synthetic method of literacy teaching. The author, using the example of the lesson, reveals to students the effective forms and methods of implementing this method, points out the mistakes made in the educational material of the new Primer.

Keywords: analytical-synthetic method, primer

"Башев Университеті хабаршысына" жарияланатын мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігі 29.01.2004 ж.берген №4645-Ж бұқаралық ақпарат құралын есепке қою туралы күелік, Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігі 07.06.2019 ж. берген №17737-ж бұқаралық ақпарат құралын есепке қою туралы қайта ресімделген күелік) әдістемелік ресімдеу талаптарын басшылыққа ала отрып қабылданады.

"Хабаршының" ISSN 2706-8293 нөмірі бар, бұл тиісті халықаралық реферативтік басылымдарда ол туралы ақпаратты қамтамасыз етеді, сондай-ақ 2014 жылы "YMFTCO" АҚ қазақстандық дәйексөз алу базасымен реферирленетін және дәйексөз алатын журналдар тізіміне енгізілген, 2016 жылдан бастап журналдың ақпараттық маңыздылығының сандық көрсеткіші (импакт – фактор) 0,06 құраған.

Библиографияны қоса алғанда, мақаланың көлемі компьютерде терілетін мәтіннің 3 бетінен кем болмауы және 7 беттен аспауы тиіс (Microsoft Word редакторы).

Мақаланы ресімдеуге қойылатын техникалық талаптар:

- формат-Microsoft Word*.doc;
- қаріп-Times New Roman;
- қаріп өлшемі-12;
- жоларалық интервал-1;
- мәтінді туралу-ені бойынша;
- абзац шегінісі - 1 см. абзац шегінісін бос орындармен немесе кестелермен жасамаңыз;
- жиектері: жоғарғы және төменгі-25 мм, сол және он-20 мм;

Мақала құрылымы

МРНТИ (Times New Roman 12pt, сол жақта туралу, абзаңтың бірінші жолының шегінісі жоқ)

Мақала авторының (авторларының) аты-жөні

(Times New Roman 12 pt, қалың, ортасында туралу, абзаңтың бірінші жолының шегінісі жоқ. Егер мақала авторлары бірнешеу болса, онда авторлардың тегі жол үсті белгісі арқылы нөмірленіп көрсетіледі)

Мекеменің немесе ұйымның атауы, елі

(курсив, шрифт Times New Roman 12 pt, абзаңтың бірінші жолының шегінісінсіз, тасымалсыз ортаға туралу. Егер мақала авторлары бірнешеу болса, онда бұл ақпарат әр авторды жол үсті белгісі арқылы нөмірлей отырып қайталанады)

E-mail

(курсив, шрифт Times New Roman 10 pt, абзаңтың бірінші жолының шегінісінсіз ортасында туралу, тасымалсыз, 6 pt дейінгі аралық. Егер мақала авторлары бірнешеу болса, онда бұл ақпарат әр авторды жол үсті белгісі арқылы нөмірлей отырып қайталанады)

Мақала атауы

(Шрифт Times New Roman 12 pt, қалың, ортасында туралу)

Мақала мәтінінің алдындағы 1 интервалдан кейін аннотация (Times New Roman 12 pt, қалың, ортасында Тұралу) және кілт сөздер (курсив, қалың, Times New Roman 12 pt қаріп, абзаңтың бірінші жолының шегінісінсіз) жарияланатын материалдың тілінде (қазақ, орыс, ағылшын) және әдебиеттер тізімінен кейін көрсетілген екі тілде беріледі

Мақала

1 интервалдан кейін мақала орналастырылады. Кестелерде, суреттерде, формуаларда символдарды, белгілерді белгілеуде әртүрлі оқулар болмауы тиіс. Суреттер анық болуы керек. Мәтіндегі суреттер мен кестелерде сілтемелер болуы керек. Мәтінде формулалар саны минималды болуы керек. Формулалар тиісті редакторға терілуі керек (математикалық және химиялық формулалар үшін). Кестелер аталуы керек, оларда бос графиктердің болуына жол берілмейді. Шартты қысқартуулар мен символдар ескертуде түсіндірілуі керек.

Суреттер.

Суреттердің қолтаңбалары - TimesNewRoman 12 pt қарпі, абзацтың бірінші жолының шегініссіз; ортасында туралау, тасымалсыз. Суреттің қол қоюның астында Ескертпе (TimesNewRoman 10pt, курсив, сол жақ шеті бойынша теңестіру, абзацтың бірінші жолының шегінісі жоқ) орналасады, онда суреттің өз бетінше немесе дереккөздер негізінде жасалғанына қатысты түсініктемелер беріледі.

Кестелер.

Кестелердің атавы - TimesNewRoman қарпі 12pt, абзацтың бірінші жолының шегінісі жоқ, ені бойынша туралау, трансфертермен.

Егер мақалада бір кесте болса, онда оның реттік нөмірі қойылмайды, "кесте" сөзі жазылады және тек оның атавы беріледі. Кестенің атавы мен кестенің өзі арасында бос аралық бар.

Кестелердегі бос бағандарға жол берілмейді.

Кестенің соңғы жолында ескерту (Note) (TimesNewRoman 10pt, сол жақ жиекпен туралау, абзацтың бірінші жолының шегінісінсіз) орналасқан, онда кесте дербес немесе дереккөздер негізінде жасалған-жасалмағанына қатысты түсініктемелер беріледі.

Формулалар

Фракциялар, радикалдар, қосындылар, интегралдар, жұмыстар, матрикалардан тұратын құрделі формулалар Microsoft Office пакетіне кіретін формула редакторларында - Microsoft Equation немесе MathType төрілуі керек. Таңбалар кестесінде тек сандар, латын әріптері және математикалық белгілер бар қарапайым формулалар мәтіннің бөлігі болуы керек-мұндай жағдайларда қосымша қосымшаларды қолданудың қажеті жоқ.

Мақаланы журналға жібермес бұрын материалдардың жалпы емлесін, тиісті терминдердің дұрыс жазылуын және жұмыс мәтіні мен сілтемелердің дизайнын мұқият тексеру керек.

Журналда жариялау үшін жұмыс мәтінін ұсына отырып, автор өзі туралы барлық ақпараттың дұрыстығына, шығарманың қолжазбасында plagiatтың және заңсыз көшірме алудың басқа түрлерінің болмауына, мәтіннің барлық жағынан дұрыс ресімдеуге кепілдік береді.

Қарауга бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған мақалалардың түпнұсқа қолжазбаларығана қабылданады. Олай болмаған жағдайда баспағер мақаланы жарияланынман (таратудан) алып тастау және автордан осыған байланысты баспағерде болған залалдың орнын толтыруды талап ету құқығын өзіне қалдырады.

Ережені бұза отырып пішімделген немесе грамматикалық, орфографиялық қателері көп, ағылшын тіліне автоматты аудармасы бар мақалаларды редакция қабылдамайды және авторларға қараусыз қайтарылады.

Редакция қажет болған жағдайда авторлардан қосымша эксперименттік деректерді сұратуға құқылы. Егер мақала ағылшын тіліне аударылған болса, онда редакциялық алқа автордан мақаланың бастапқы нұсқасындағы тілде сұратуға құқылы.

Әдебиеттер тізімі

1 интервалдан кейін әдебиеттер тізімі жарияланған материалдың мәтінінен кейін орналастырылады. Әдебиеттер тізімі 7-8 атаудан кем болмауы және 15 атаудан артық болмауы тиіс. Мақаладағы сілтемелерді нөмірлеу әдебиеттер тізіміндегі дереккөздің реттік нөмірі бойынша жүргізіледі. Мұрағаттық материалдар тізімге енгізілмейді, оларға сілтемелер мәтінде дөңгелек жақшада орналастырылады. Мақалада электрондық ресурстардан немесе

қашықтықтан қол жеткізуден (Интернеттен) алғынған дереккөздерді пайдаланған кезде әдебиеттер тізімінде дереккөздің библиографиялық жазбасы және Интернеттегі толық желілік мекен-жайы бар желілік ресурсқа сілтеме келтіріледі. Ресурсқа жүгіну күнін көрсеткен жөн.

Ескерту. Әдебиеттер тізімі МЕМСТ 7.1–2003 "Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері". Мақала мәтініндегі дереккөздерге сілтемелер тек тік жақшада беріледі [12].

Бір нөмірге бір автордың 2-ден аспайтын мақаласы қабылданады. Редакцияға мақаланың электронды нұсқасын басып шығаруға толық сәйкес ұсыну қажет. Файл атауы бірінші автордың тегінен басталуы керек. Қажет болған жағдайда мақала авторға пысықтауға қайтарылуы мүмкін. Редакция мақаланың мағынасын бұрмаламайтын мәтінге редакторлық өзгерістер енгізу құқығын өзіне қалдырады.

Жариялауға арналған материалдар мына мекен-жай бойынша қабылданады:

030000, Ақтөбе қаласы, Ағайынды Жұбанов, 302 а, Баишев университеті, тел.: (7132) 974081.

E-mail:vestnik@bu.edu.kz

Методическое руководство к оформлению статей, публикуемых в «Вестник Баишев Университета» (свидетельство о постановке на учет средства массовой информации №4645-Ж, выданное Министерством информации Республики Казахстан от 29.01.2004 г., переоформленное свидетельство о постановке на учет средства массовой информации на учет №17737-ж, выданное Министерством информации Республики Казахстан от 07.06.2019 г.,)

В «Вестник Баишев Университета» статьи принимаются на казахском, русском и английском языках.

«Вестник» имеет номер ISSN 2706-8293, что обеспечивает информацию о нем в соответствующих международных реферативных изданиях и в 2014 году включен в список журналов, реферируемых и цитируемых Казахстанской базой цитирования АО "НЦГНТЭ", с 2016 года количественный показатель информационной значимости журнала (импакт-фактор) составил 0,06.

Объем статьи, включая библиографию, должен быть не менее 3 страниц и не более 7 страниц текста, набираемого на компьютере, (редактор Microsoft Word).

Технические требования к оформлению статьи:

- формат-Microsoft Word*.doc;
- шрифт-Times New Roman;
- размер шрифта-12;
 - межстрочный интервал-1;
 - выравнивание текста-по ширине;
 - абзацный отступ - 1 см. не делайте абзацный отступ с пробелами или табуляциями;
 - поля: верхняя и нижняя-25 мм, левая и правая-20 мм;

Структура статьи

МРНТИ (Times New Roman 12pt, выравнивание по левому краю, без отступа первой строки абзаца

Инициалы и фамилия автора (авторов) статьи

(Times New Roman 12 pt, полужирный, выравнивание по центру, без отступа первой строки абзаца. Если авторов статей несколько, то фамилии авторов указываются с нумерацией через надстрочный знак).

Название учреждения или организации, страна

(курсив, шрифт Times New Roman 12 pt, выравнивание по центру без отступа первой строки абзаца. Если авторов статьи несколько, то эта информация повторяется для каждого автора с нумерацией авторов через надстрочный знак)

E-mail

(курсив, шрифт Times New Roman 10 pt, выравнивание по центру без отступа первой строки абзаца, без переносов, интервал перед 6 РТ. Если авторов статьи несколько, то эта информация повторяется для каждого автора с нумерацией авторов через надстрочный знак)

Название статьи

(Шрифт Times New Roman 12 pt, жирный, выравнивание по центру)

Через 1 интервал перед текстом статьи аннотация (Times New Roman 12 pt, полужирный, выравнивание по центру) и ключевые слова (курсив, полужирный, шрифт Times New Roman 12 pt, без отступа первой строки абзаца) приводятся на языке публикуемого материала (казахский, русский, английский) и после списка литературы на двух других указанных языках.

Статья

Через 1 интервал размещается статья. В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими. Рисунки и таблицы в тексте должны содержать ссылки. Количество формул в тексте должно быть минимальным. Формулы должны быть набраны в соответствующем редакторе (для математических и химических формул). Таблицы должны быть озаглавлены, не допускается наличие в них пустых граф. Условные сокращения и символы должны быть объяснены в примечании.

Рисунки

Подписи к рисункам-шрифт TimesNewRoman 12 pt, без отступа первой строки абзаца; выравнивание по центру, без переносов. Под подписью рисунка располагается Примечание (TimesNewRoman 10pt, курсив, выравнивание по левому краю, без отступа первой строки абзаца), где даются комментарии относительно того, что составлен ли рисунок самостоятельнолибо на основе источников.

Таблицы

Название таблиц-шрифт TimesNewRoman 12pt, без отступа первой строки абзаца отсутствует, выравнивание по ширине, с переносами.

Если статья содержит одну таблицу, то ее порядковый номер не проставляется, пишется слово "таблица" и дается только ее название. Между названием таблицы и самой таблицей имеется пустой интервал. Пустые графы в таблицах не допускаются.

В последней строке таблицы находится Примечание (Note) (TimesNewRoman 10pt, выравнивание по левому краю, без отступа первой строки абзаца), где даются комментарии относительно того, составлена ли таблица самостоятельно или на основе источников.

Формулы

Сложные формулы, содержащие дроби, радикалы, суммы, интегралы, работ, произведения, матрицы, следует набирать в формульных редакторах, входящих в пакет Microsoft Office - Microsoft Equation или MathType. Простые формулы, содержащие только цифры, латинские буквы и математические знаки, имеющиеся в таблице символов, должны быть частью текста - в таких случаях не нужно использовать дополнительные приложения.

Перед отправкой статьи в журнал необходимо тщательно проверить общее написание материалов, правильность написания соответствующих терминов и оформление текста работы и ссылок.

Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует достоверность всей информации о себе, отсутствие плагиата и других форм незаконного копирования в рукописи произведения, правильное оформление всех заимствований текста.

К рассмотрению принимаются только оригинальные рукописи статей, ранее не опубликованные в других изданиях. В противном случае издатель оставляет за собой право снять статью с публикации (распространения) и требовать от автора возмещения убытков, возникших у издателя в связи с этим .

Статьи, отформатированные с нарушением правил или содержащие большое количество грамматических и орфографических ошибок, с автоматическим переводом на английский язык, не будут приняты редакцией и будут возвращены авторам без рассмотрения.

Редакция имеет право при необходимости запросить у авторов дополнительные экспериментальные данные. Если статья была переведена на английский язык, то редакционная коллегия вправе запросить у автора исходный вариант статьи на языке.

Список литературы

Список литературы размещается через 1 интервал после текста публикуемого материала. Список литературы должен составлять не менее 7-8 наименований и не более 15 наименований. Нумерация ссылок в статье производится по порядковому номеру источника в пристатейном списке литературы. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них размещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета), в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указать дату обращения на ресурс.

Примечание. Список литературы ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках [12].

В один номер принимается не более 2-х статей одного автора. В редакцию необходимо представить электронную версию статьи в полном соответствии с ее распечаткой. Имя файла должно начинаться с фамилии первого автора. При необходимости статья может быть возвращена автору на доработку. Редакция оставляет за собой право внесения в текст редакторских изменений, не искажающих смысл статьи.

Материалы для публикации принимаются по адресу:
030000, г. Актобе, ул. Б. Жубанова, 302 а, университет Баишева, тел.: (7132) 974081.
E-mail:vestnik@bu.edu.kz

БАИШЕВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК БАИШЕВ УНИВЕРСИТЕТА

*Қазақ және орыс тілдерінде үш айда бір рет шыгарылады
Выпускается один раз в три месяца на казахском и русском
языках*

Формат А4

Көлемі 8,4 баспа табақ

Объем 8,4 печ.л.

Таралымы 100 дана

Тираж 100 экз.

Басуға қол қойылды: 29.12.2021 ж.

Подписано в печать: 29.12.2021 г.

**Редакцияның мекен-жайы: 030000, Ақтөбе қаласы, агайынды
Жұбановтар көшесі, 302А**

**Адрес редакции: 030000, г. Актобе; ул. Братьев Жубановых, 302А
тел. 97-40-83, 52-36-00**

БАИШЕВ УНИВЕРСИТЕТИ

**® ЖУРНАЛ НАБРАН И СВЕРСТАН В РЕДАКЦИОННО- ИЗДАТЕЛЬСКОМ
ОТДЕЛЕ БАИШЕВ УНИВЕРСИТЕТА**

Жарияланған мақала авторларының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді

**Мақала мазмұнына авторлар жауап береді.
Қолжазбалар өндөлмейді және авторға қайтарылмайды.**

Опубликованные материалы авторов не отражают точку зрения редакции.